

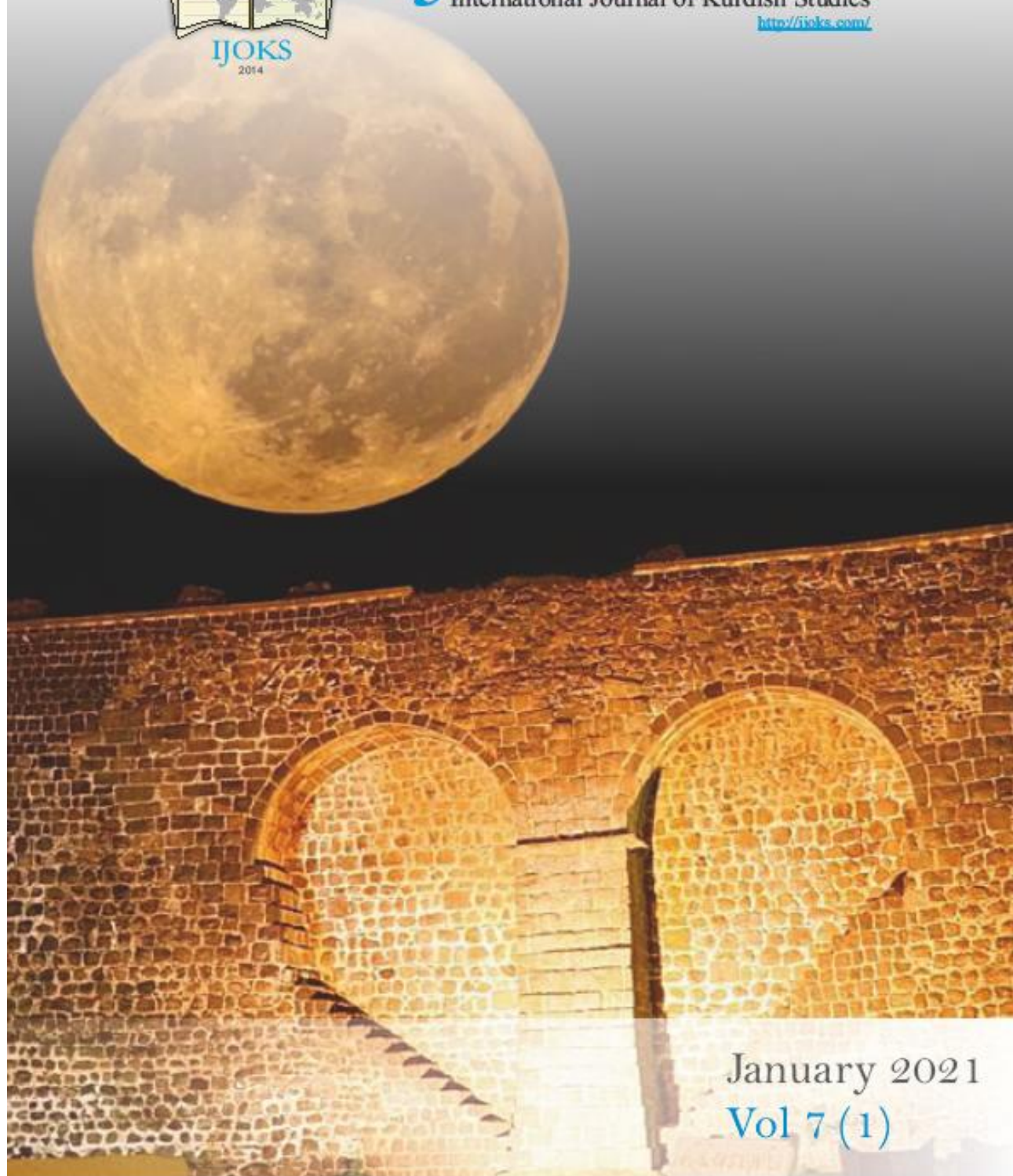

IJOKS

International Journal of Kurdish Studies

ISSN: 2149-2751

<http://ijoks.com/>

January 2021

Vol 7 (1)

Editor-in-Chief

Hasan KARACAN, Ph. D

English Language Editor

Aviva BUTT, (Australia)

About

- International Journal of Kurdish Studies (IJOKS) is a peer-reviewed international journal published biannually, in January and August, which accepts papers written in Turkish, Kurdish (Kurmancî, Zazakî and Soranî), English or Russian languages.
- Opinions by the authors of articles in the journal are solely those of the author, and do not necessarily reflect those of the journal, its editor, assistant editors, or advisory board.
- Articles published by the journal may not be reproduced totally or in part without the express written permission of the publisher.
- All papers in PDF format can be retrieved on our web site: [http:// ijoks.com/](http://ijoks.com/)

• © All rights reserved.

Abstracting & Indexing

ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ (Muş Alparslan University/Turkey)
- Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ (Dicle University/Turkey)
- Prof. Dr. Abdullah Kurshid ABDULLAH (Salahaddin University, Iraq)
- Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle University/Turkey)
- Prof. Dr. Mesut ERGİN (Dicle University/Turkey)
- Prof. Dr. Kinyaz İbrahim MİRZOYEV (Abai National Pedagogical University / Kazakhstan)
- Prof. Dr. Gulmira ABDIRASILOVA (Kazakh State Women's Teacher Training University / Kazakhstan)
- Prof. Dr. Vecihi SÖNMEZ (Yüzüncü Yıl University/Turkey)
- Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Mardin Artuklu University/Turkey)
- Assoc. Prof. Dr. Giovanni BORRIELLO (Roma Tre University/Italy)
- Assoc. Prof. Dr. Eva DURAN (University of Roehampton / UK)
- Assoc. Prof. Dr. Hajjah Jariah Mohd JAN (University of Malaya, MALAYSIA)
- Assoc. Prof. Dr. Safin Jalal FATHWLLA (Koya University /Kurdistan Region of Iraq)
- Assoc. Prof. Dr. Zahir ERTEKİN (Bingöl University / Turkey)
- Assoc. Prof. Dr. Muhammet ÖZDEMİR (Katip Celebi University/Turkey)
- Asst. Prof. Dr. Murat DEMİR (Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey)
- Asst. Prof. Dr. Abdulhadi TIMURTAS(Yüzüncü Yıl University/Turkey)
- Asst. Prof. Dr. Joanna BOCHENSKA (Jagiellonian University, Kraków / Poland)
- Asst. Prof. Dr. Necat KESKIN (Mardin Artuklu University/Turkey)
- Asst. Prof. Dr. Omed Barzan BRZOO (Germian University /Kurdistan Region of Iraq)
- Dr. Christian SINCLAIR (University of Arizona / USA)
- Dr. Salah Hwayyiz RASOOL (Koya University / Kurdistan Region of Iraq)
- Dr. Nawzad Anwer OMER (Koya University / Kurdistan Region of Iraq)
- Dr. Amir KARIMIPOUR (University of Isfahan / IRAN)
- Dr. Katya DUNAJEVA (Eotvos Lorand University, Budapest, HUNGARY)
- Dr. Aviva BUTT (Australia)

EDITORIAL

We are together for the thirteenth issue, the January issue of 2021. It is very exciting to present this new issue of our e-journal, the International Journal of Kurdish Studies – a journal for Kurdish Studies. Every issue provides new ambitions and motivation for us to achieve a better journal, thanks to your fruitful and motivational support, collaboration and encouragement.

The papers in this issue are as usual listed in the Contents. They are again our contribution to the field of Kurdish Studies. We thank the journal employees, authors, reviewers and all the others who have contributed to the preparation process. And, we hope to meet you all again in the forthcoming issues...

Hasan KARACAN, Ph. D

Editor in Chief

Vol. 7 Issue 1
(August 2021)

CONTENTS

Page

Articles

- Kurds and their mountain homeland in the book Takvimu'l-Buldan
(The Almanac of Countries) by eighth century geographer Abu al-Fida
Ibrahim IBRAHIM 1
- An Investigation into Knowledge of the Concept of Consumption: A Case of BA Students
Mehmet Veysi BABAYIGIT, Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI & Özlem ALTUN 22
- Functionality of Mediation as an Alternative Conflict Resolution Tool in Intra-State and
Inter-State Conflicts
Muttalip ÇAĞLAYAN 41
- Attitude Towards the First Language and Its Effects on First Language Lexical Attrition
Süleyman KASAP 65
- Language Shift Among Speakers of Kalhuri Kurdish in Iran
Javad YARAHMADI 82
- Mother Tongue Attitude Scale (MTAS)
Süleyman KASAP 103
- Semantic and Modal Analysis of Some Verbs in Kurdish, Turkish and English
Mehmet Veysi BABAYİĞİT 123

Notes & Comments

International Journal of Kurdish Studies

Vol. 7 Issue 1 (January 2021)

ISSN:2149-2751

Editorial Hasan KARACAN	ENG	PDF
ARTICLES		
Kurds and their mountain homeland in the book Takvimu'l-Buldan (The Almanac of Countries) by eighth century geographer Abu al-Fida Ibrahim IBRAHIM	TR	PDF
An Investigation into Knowledge of the Concept of Consumption: A Case of BA Students Mehmet Veysi BABAYIGIT, Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI & Özlem ALTUN	EN	PDF
Functionality of Mediation as an Alternative Conflict Resolution Tool in Intra-State and Inter-State Conflicts Muttalip ÇAĞLAYAN	TR	PDF
Attitude Towards the First Language and Its Effects on First Language Lexical Attrition Süleyman KASAP	EN	PDF
Language Shift Among Speakers of Kalhuri Kurdish in Iran Javad YARAHMADI	EN	PDF
Mother Tongue Attitude Scale (MTAS) Süleyman KASAP	EN	PDF
Semantic and Modal Analysis of Some Verbs in Kurdish, Turkish and English Mehmet Veysi BABAYİĞİT	TR	PDF

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 1-21

<http://ijoks.com>

Sekizinci yüzyıl coğrafyacısı Ebu'l-Fida'nın Takvîmu'l-Buldân kitabında (Almanak Ülkeleri) Kürtler ve onların dağ ülkeleri

Ibrahim IBRAHİM¹

Received: Jul 28, 2020

Reviewed: Sep 10, 2020

Accepted: Sep 17, 2020

Öz

İslam coğrafyacısı Ebu'l-Fida'nın Kürtler üzerine araştırması, İslami kaynakların “dağların toprakları (cibâl)” olarak adlandırdığı bu tanım; hem bir yeri hem de onun kültürel özelliklerini belirten bölgeyi irdelemektedir. Ebu'l-Fida olarak bilinen Ebu'l-Fida İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. 'Alî b. Maḥmūd el-Eyyûbî (ö. 732 HS / 1331 MS), bu bölgenin İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli olduğunu iddia etmiştir. Bu çalışma, Kürtlerin İslam uygarlığına yaptıkları katkılarının gösterildiği kısa bir girişle başlamaktadır. Yaşamı boyunca hüküm süren siyasi koşulları belirlemenin yanı sıra, Ebu'l-Fida'nın yaşamı, yetiştirilme tarzı, yazıları ve İslam kültürüne yaptığı katkıların kısa bir özeti bulunmaktadır. Ayrıca Takvîmu'l-Buldân kitabındaki konular incelendiğinde; kitabın yazılmasına yol açan koşullar, kitabın yaklaşımı ve yazarın Kürtleri nasıl gördüğü ile onların "dağların topraklarında" dağılımı veya çeşitli "dağ ülkeleri" gibi ifadelerle yer verildiği görülmektedir. Çalışmanın konusu, Kürtlerin yaşadıkları önemli şehirlerden, köylerdeki yaşam alanlarından, çorak arazilerinden ve kırsal yaşamlarından bahsetmeyi gerek kılmıştır. Kürtlerin ekonomik, sosyal ve dinsel yaşamının yönleri tek tek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Fida (Sekizinci Yüzyıl Coğrafyacısı), Takvîmu'l-Buldân kitabı, Kürt yerleşimi, Dağların bölgesi Cibâl, Sekizinci yüzyıl Kürt kültürüne katkı

Recommended citation:

Ibrahim, I. (2021). Sekizinci yüzyıl coğrafyacısı Ebu'l-Fida'nın Takvîmu'l-Buldân kitabında (Almanak Ülkeleri) Kürtler ve onların dağ ülkeleri. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 1-21, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.775229>

¹ Ph.D Candidate., Dicle University, Department of Kurdish Language, and Culture, e-mail: ibrahim.e.ibrahim@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1595-1496>

Kurds and their mountain homeland in the book Takvimu'l-Buldan (The Almanac of Countries) by eighth century geographer Abu al-Fida**Abstract**

The research of the Islamic geographer Abū l-Fidā' on the Kurds deals with the region that Islamic sources refer to as “the territory of the mountains (jibāl)” a description that designates both a location and its cultural features. Ebū'l-Fida İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. 'Alī b. Maḥmūd el-Eyyûbi (d. 732 AH / 1331AD) known as Abū l-Fidā' (d. 732 AH / 1331 AD) claimed that this region has been significant in the development of Islamic civilization. The present study begins with an introduction briefly identifying the Kurds as such and illustrating their contribution to Islamic civilization. As well as pinpointing the political conditions prevailing in his lifetime, there is a short summary of the life of Abū l-Fidā', his upbringing, his writings, and his own contributions to Islamic culture. Under consideration is also the book Takvimü'l-Buldan – the circumstances leading to the writing of the book, the approach of the book, as well as how the author views the Kurds and their distribution in the “territory of the mountains” or various “mountain countries.” The subject matter necessitates mention of significant cities in which the Kurds were living, and their habitation in villages, wasteland and countryside. Aspects of Kurdish economic, social and religious life are discussed by-the-by.

Keywords: Abu'l-Fida (Eighth Century Geographer), Book Takvimu'l-Buldan, Kurdish habitation, Territory of the mountains Jibâl, Eighth century Kurdish cultural contribution

Giriş

Kürtlerin de tıpkı İslam tarihi ve uygarlığına katkı sağlayan diğer halklar gibi bu alanda önemli bir yeri olmuştur. Hatta genel hayat içinde büyük ölçüde etkili olmuşlardır. İslam tarihinin çeşitli aşamalarında, kültür, bilim, düşünce, din ya da siyaset açısından birçok yönden belirgin katkılarda bulunmuş olan Kürtler İkinci Abbâsî Döneminde (H. 232 - 590 / M. 847 - 1195) ve daha sonraki dönemlerde kendi bölgelerinde çeşitli yönetimler ve devletçikler kurmuşlardır. Bu arada Eyyûbîler döneminde (M. 1174 - 1250) İslam devletinin yönetimini üstlenmişlerdir. Aynı şekilde Memlukler döneminde savaş, kültür, bilim ve benzeri çeşitli alanlarda da belirgin katkılarda bulunmuşlardır. Böylece kültür bilim açısından çeşitli değerli şahsiyetler öne çıkmıştır. Bunlardan biri de ünlü tarihçi ve coğrafyacı Ebu'l-

Fidâ'dır. Ebu'l-Fidâ tarih ve coğrafya ile ilgili kitaplarında Kürtlerin hayatı ve tarihlerini çeşitli açılardan ele almıştır. Bu kitaplardan biri de Takvîmu'l-Buldân'dır. Kürtler çeşitli bölgelere dağılmış olsa da Ebu'l-Fidâ'nın deyimiyle Cibâl Bölgesi ya da Cibâl Yurdu Kürtlerin yaşadığı ve çeşitli açılardan uygarlığına katkı sağladığı önemli bölgelerden olmuştur.

1. Ebu'l-Fidâ'nın Takvîmu'l-Buldân Kitabı

Ebu'l-Fidâ H. 672 / M. 1273 yılında Şam'da doğdu. Adı, İsmail b. Ömer b. Şahinşah b. Eyyub b. İmaduddin el Eyyûbî'dir. Kendisi özellikle Avrupalı araştırmacılar tarafından Ebu'l-Fidâ lakabıyla tanınıyor olmasının yanı sıra el-Meliku's-Sâlih (Ebu'l-Fidâ, t.y: 7-8; İbn Hacer el-Askalânî, 1993: 371) ve el-Meliku'l-Mueyyed (İbn Kesîr, 1988: 371) lakaplarıyla da bilinmektedir. Bu kadar çok unvanının olması hiç kuşkusuz kendisinin sahip olduğu içtimaî, siyasî ve ilmî konumundan kaynaklanmaktadır. Kendisi köklü Eyyûbî sülalesinden gelmekte olup babası el-Meliku'l-Mansûr olarak bilinen Şam emiriydi. Bu da daha sonraları Ebu'l-Fidâ'nın Memluklu sultanı Sultan Nasır Kalevun tarafından H. 710 / M. 1310 yılında Hama emiri olarak tayin edilmesinde etkili olmuştur.² Daha sonra ikinci kez yine Memluklu sultanı Laçin tarafından aynı göreve getirilmiş ve öldüğü yıl olan H. 732 / M. 1331 yılına kadar bu görevde kalmıştır (Krachkovsky, 1963: 391).

Birçok savaşa katılan Ebu'l-Fidâ askeri yeteneklerinin yanı sıra çocukluktan itibaren edebiyatın çeşitli bilimlerinde yüksek bir düzeyde eğitim almıştır. Ebu'l-Fida doğduğunda babası Şam emiriydi ve bu konumuyla onun eğitiminde ve yetişmesinde büyük rolü olmuştur (Muhammedeyn, 1999: 187; Krachkovsky, 1963: 390) .

Ebu'l-Fida kendi faaliyetleriyle yetinmeyip aynı zamanda çevresiyle de ilgilenerek yazarlar ve edebiyatçıları maddi ve manevi olarak desteklemiştir. Onları kendine ve meclisine yakın tutuyordu. Bu da başlı başına Ebu'l-Fida'nın yazdıklarında etkili olan çeşitli derin bilgi ve belgelerin artmasında katkısı olan belli başlı etkenlerden olmuştur (Krachkovsky, 1963: 391).

2. Yazarın Yaşadığı Dönem

Ebu'l-Fidâ (H. 672 - 732 / M. 1273 - 1331) yılları arasında yaşadı. Bu dönem, (H. 648 - 922 / M. 1250 - 1517) yılları arasındaki süren Memlukler dönemi olarak bilinir. Kendisi,

² - Hama, Asi nehri üzerinde yer alan eski bir Bilad-i Şam şehridir. Şu anki Suriye'nin orta bastısında yer alan Hama hala eski tarihi ismiyle anılmakta ve şu ana kadar Ebu'l-Fida'nın şehri olarak bilinmektedir.

yönetimi üstlenerek Mısır, Suriye, Hicaz ve Arap Yarımadası'nı kapsayan İslam dünyasının geniş bir coğrafyasına egemen olan Memluklere nispet edilmektedir. Nasıl ki Memlukler, İslam dünyasının başka bölgelerini de nüfuzlarının altına alıp buralarda etkili olmuşlardır.³

Bu dönemde İslam devleti tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktaydı. Doğuda geniş alanlara egemen olan Moğollar özellikle büyük tehlike oluşturmaktaydı. Ve bilhassa H. 656 / M. 1258'de Bağdat'taki Abbâsî halifeliğini yıkıp işgal etmek üzere Şam topraklarına ve Küçük Asya'ya⁴ yönelen Moğollar, H. 658 / M. 1260'taki Ayncalut'tan sonra Memluklerle aralıklarla savaş ve anlaşmazlıklar yaşadılar. Zaman zaman sakin dönemler yaşansa da bu anlaşmazlık ve savaşlar Ebu'l-Fidâ'nın Hama emiri olduğu dönemde de bitmemiştir. Bizzat kendi tarih kitabı olan "Muhtasarı Ahbârî'l-Beşer"de bu olay ve gelişmeleri çeşitli yönleriyle ele almıştır (Ebu'l-Fidâ, t.y: 61–62, 84-85).

Buna ek olarak İslam devleti başka bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı, bu da Haçlı Seferleri'ydi. Bu dönemde Memlukler yönetimleri esnasında gerçekleşen bu akınlara göğüs germede en büyük rolü oynadı. Bu arada bazı şehir ve bölgeleri de Haçlılardan kurtardılar(Tokuş, 1997: 181 – 183) .

İşte bu siyasal gerçeklerin gölgesinde yaşayan Ebu'l-Fidâ, bu olaylardan hiçbirisi kendisini yazmaktan alıkoymasına izin vermeden kitaplarını kaleme almaya devam ediyordu. Ebu'l-Fidâ H 732 / M. 1331 yılında elli sekiz yaşında gözlerini hayata yumuncaya değin bu işi sürdürdü. Cenazesi günümüze kadar Ebu'l-Fidâ şehri olarak bilinen Suriye'nin Hama şehrinde toprağa verildi (Ebu'l-Fidâ, t.y: 8).

Ebu'l-Fidâ kendi döneminde yaşanan olayları belgelendirme rolünü üstlenmiş adeta döneminin tanığı olmuştu. Edebiyat, tıp ve bitkibilim/botanik gibi çeşitli alanlarda bir dizi kitap kaleme alan Ebu'l-Fidâ'nın tarih ve coğrafya alanındaki kitaplarının sıra dışı bir bilimsel değeri bulunmaktadır. Kendisinin coğrafya alanında yazdığı kitaplardan biri de Takvîmu'l-Buldân'dır (Avaz, 1995: 195–196).

3. Takvîmu'l-Buldân Kitabı

³ - Memluklar çeşitli milletler ve halklara mensuptu. Ancak Türkler ve Slavlar çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu kölelerin çoğu savaş tutsağıydı. Başta savaş olmak üzere birçok konuda kendilerine bel bağlanacak kişiler olarak eğitilip yetiştirilmişlerdir. Köleler zamanla Eyyûbî devletinde askeri gücün önemli bir bölümünü oluşturmaya başladı. Böylece siyasi yönetimi ele geçirerek İslam devletinin fiili hakimleri haline geldiler. Bakınız: (el-Hanefî, 1975, c.1: 269-270; el-Mansûrî, 1987: 26; . İbn Haldûn, 2000, c.2: 430)

⁴ - Küçük Asya, Müslüman coğrafyacı ve tarihçiler tarafından Rumeli diye adlandırılmıştır. Bu isimle ilgili olarak bakınız: (Kei Lestring, 1954: 159 – 160)

Türü, konusu, yöntemi ve içindeki bilgiler itibarıyla Takvîmu'l-Buldân Ebu'l-Fidâ'nın en çok bilinen kitabı sayılır. Coğrafi bilgilere ek olarak kitapta birçok tarihi bilgi ve olay yer almaktadır. Bu arada Kürtlerden de söz ederek o tarihi aşamadaki varlıklarına, bulundukları yerlere ve uygarlık alanındaki rollerine değinmektedir.

Takvîmu'l-Buldân adlı kitabının girişinde Ebu'l-Fidâ bu kitabı kaleme alma nedenine değinerek hedefinin kendisinden önce yazılmış olan coğrafya kitaplarındaki bilgi eksikliklerini gidermek, isimleri düzeltmek ve sözü edilmemiş bazı önemli yerleri kayda geçirmek olduğunu belirtmiştir. Ancak bazı durumlarda bu müelliflerin kitaplarından faydalandığı da anlaşılıyor. İbn Havkal'in (ö. H. 4. yy. / M. 10. yy. sonları) Suvaru'l-Ard adlı kitabı, İbn Hurdâzbih'in Kitabu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik, yine eş-Şerîf el-İdrîsî'nin (ö. H. 560 / M. 1164) Kitabu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik, İbn Said'in (ö. H. 685 / M. 1286) Kitabu'l-Cuğrafyâ adlı kitabı ile benzeri kitaplardan faydalandığı anlaşılan Ebu'l-Fidâ, açık açık kitabının ismini İbn Cezle'nin (ö. H. 493 / M. 1100) Kitâbu Takvîmu'l-Buldân fî't-Tibb adlı kitabından esinlenerek bulduğunu belirtiyor (Ebu'l-Fidâ, 1840: 1-3).

Bu kitaplardan bazıları günümüzde bilinen ve araştırılmış olan kitaplar olsa da Ebu'l-Fidâ'nın yararlandığı Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik ve el-Muhellebî'nin (H. 4. yy. / M. 10. yy.'da) kaleme aldığı Kitâbu'l-Azîzî gibi nice kitap kaybolup gitmiştir. Ebu'l-Fidâ aynı zamanda bir görgü tanığı olarak gözlemlene ve olayları belgelendirme yöntemine de dayanmıştır. Şehirleri gezerek gözüyle gördüğü şekliyle betimleyen Ebu'l-Fidâ şehirlerin genel iktisadî, mimarî, içtimaî durumlarını ve önemli yerlerini açıklayarak anlatmaktadır. Yine tacirlerin yanı sıra bazı kimselerden sözlü olarak duyduğu olaylara da yer veriyor (Avaz, 1995: 196 - 197).

Ebu'l-Fidâ'nın telifini H. 721 / M. 1321 yılında tamamladığı Takvîmu'l-Buldân kitabını iki bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüm yeryüzünün bölümleri ekvator, yedi kıta, karalar ve yüz ölçümü ile ilgili betimleyici bir giriş niteliğinde olup astronomik coğrafya ile ilgili genel bilgiler içermektedir. Bu bölümde yeryüzünün denizleri, gölleri ve nehirlerinin yanı sıra dağlarından söz eden yazar, ölçü birimlerine de değinmektedir. İkinci bölümde ise yirmi sekiz çizelge yer almakta olup bu bölümde coğrafi bölgelerden söz ederek yirmi sekiz coğrafi bölge şeklinde tasnif etmektedir. Ayrıca her bir bölgenin konum ve sınırlarını da veren Ebu'l-Fidâ bu haliyle coğrafya biliminde çizelge düzenine dayanan ilk coğrafyacıdır. Bu kitap, çoğu oryantalistlerin dikkatini çekmiş ve onlar tarafında bu kitabı o dönemde kaleme alınmış diğer kitaplara oranla döneminin en iyi coğrafya kitabı olarak sayılmıştır. Bu kitabı

öven oryantalistlere örnek olarak Fransız oryantalist “Reinaud” verilebilir (Krachkovsky, 1963: 391-395).

4. Takvîmu'l-Buldân'da Cibâl Yurdu ve Kürtler:

4.1. Cibâl Yurdunun Konumu ve Sınırları:

Ebu'l-Fidâ'nın yer verdiği şekliyle Cibâl Yurdu ya da çoğu İslamî tarihi ve coğrafi kaynakta geçtiği gibi Cibâl Bölgesi, daha sonraları doğu kesiminin bizzat Selçuklular tarafından H. 6. yy. / M. 10. yy.'da Irak-ı Acem olarak adlandırılan bölge olup bu kesim bölgenin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Buna karşılık küçük bölümünü oluşturan batı kesimi Kürdistan adıyla bilinmiştir (Kei Lestring, 1954: 220; en-Nakaşbendî 2011: 28). Bu bölge, hâlihazırda genel olarak İran'da Kirmanşâh, Bahteran ve Kurdistan (Senendec) vilayetleriyle beraber Hemedân vilayetinin batı kesimleri ile Batı Azerbaycan vilayetinin güney kesimlerini içine almaktadır (en-Nakaşbendî 2011: 27-28; Hoşnav, 2009: 105).

Bölgede hava yazları ılıman kışları soğuk geçer. Karların dağların tepelerini kapladığı bölgenin ismi de dağların yoğunluğu doğası ve engebeli bir bölge olmasından gelmiş olsa gerek. Neredeyse her şehirde görülen bu dağların en iyi bilinenleri Rey yakınlarındaki Denbavend dağları, Hemedân şehrine hâkim bir noktada yer alan Ervend dağı, Hemedân ile Hulvân arasında yer alan Bisutûn dağı, Rey ve Kum arasında yer alan Kerkeskuh olup bölgede çok sayıda ırmağın varlığı da dikkat çekmektedir (es-Sufyanî, 2006: 3-6).

Bilâdu'l-Cebel (Cibâl Yurdu) ya da Irak- Acem, Takvîmu'l-Buldân kitabında bu şekilde geçmektedir. Kitapta ele alınan on dokuzuncu bölge olan bölgenin sınırlarını Ebu'l-Fidâ batısında Azerbaycan, güneyinde Irak'ın bir bölümü ve Huzistan, doğusunda Horasan ve İran, kuzeyinde Deylem, Kazvin ve Rey yer alır, şeklinde çizmektedir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 408). Bu tanım Cibâl Bölgesi'nin sınırlarını çizen İbn Havkal'ın Suratu'l-Ard kitabındaki bilgilerle uyusmaktadır (İbn Havkal, 1992: 304). Bölge hâlihazırda İran'ın kuzeybatısında Urmiye gölüne kadar uzanarak oradan batıdaki Irak düzlüklerinden doğudaki büyük İran çölüne kadar uzanarak Doğu Azerbaycan dağlarını da içine alan bölgedir (Hoşnav, 2009: 104). Ebu'l-Fidâ Şehrizur'un merkezi saydığı Erbil şehri gibi yeni bölgeleri de Cibâl Bölgesine katmış olduğu anlaşılmaktadır (Ebu'l-Fidâ, 1840: 412-413).

4. 2. H. 4-8 / M. 10-14 Yüzyılda Kürtlerin Cibâl Yurdundaki Tarihi

Araştırma tarihin bu aşamasını ele almaktadır. Çünkü Ebu'l-Fidâ bu bölgeleri betimlerken çoğu zaman kendisinden önce kaleme alınmış kitaplara dayanmaktadır. Bu kitaplar ise genel olarak Buveyhî dönemi (H. 334 - 447 / M. 946 - 1055) olarak bilinen döneme ait olup Abbâsî halifeliğinin başkenti Bağdat'ı basan Ahmed el-Buveyhî yönetime el koyup halifenin yetkilerini kısıtlayıp aza indirmiştir. Daha doğrusu halife, Buveyhî'nin emri altında görev yapan bir memura dönüşmüştür. Makam ve yetkileri ellerinden alınan vezirler de aynı durumdaydı (Menimine, 1987: 52-53).

H. 334 - 335 / M. 946 - 947 tarihlerinde Cibâl Bölgesi tamamen Buveyhîlerin yönetimi altına girdi. İran'ın batı ve güney kesimlerine hâkim olan Buveyhîler Irak'ın da büyük bölümünü egemenlikleri altına girdi. Böylece Hemedân, İsfahan ve Rey'in yanı sıra Huzistan, Kirman, İran, Bağdat ve Basra vilayetlerini ele geçiren Buveyhîlere karşı Kürtler daha sonraları amansız bir direniş mücadelesi verdi (Puladiyan, 2013: 113-115). Öyle anlaşıyor ki Şehrîzor bölgesi Hicrî dördüncü yüzyılın ilk yarısında Buveyhî egemenliğinin dışında Kürtlerin elinde kalmıştır. Aynı şekilde Azerbaycan'daki Salmas bölgesi de Kürt Cafer b. Şukeveyh'in elinde kalmış olup Hezbânî kabileleri oradaki bazı şehirlerin yönetimini elinde bulunduruyordu (Hasan, 2011: 32-33).

Kürtler, Buveyhî nüfuzunun hâkim olduğu dönemlerde emirlikler ve devletçikler meydana getirirken bu emirlik ve devletçikler daha sonraları Selçuklu döneminde (H. 447 - 590 / 1055 - 1195) de varlığını sürdürmüştür. Abbâsî halifeliğinin sonuna kadar da çeşitli devletler ve yönetimler şeklinde durumlarını devam ettirirler. Bununla birlikte Kürtler o dönemlerde Cibâl Bölgesinde siyasî işlerin dizginlerini ele alıp öncülük etmek, hükümetlerini kurmak ve etraflarını kuşatan siyasi ve askeri sürtüşmelere yapıcı müdahalede bulunmak suretiyle bölge tarihine büyük katkı sağlamıştır. Bu yönetimlerden araştırmamızın kapsamı içine giren en önemli yönetimler Ayşanî İdaresi, Hasneveyh Emirliği, Anazî, Hezbânî, Büyük Lor ve Küçük Lor'dur.

4. 2. 1. Ayşanî Emirliği : (H. 300 - 350 / M. 912 - 961)

Kürt kabilelerinin emelleri (H. 4 - 5. yy. / M. 9 - 10. yy.) arasında yeşerirken Kürt önderleri tek bir yönetim altında toplanmaya başladı. Bu kez özerklik istiyorlardı ancak bu kez olanlar, toplumsal durumlarından ya da ekonomik koşullarından kaynaklanan bir ayaklanma değildi (Puladiyan, 2013: 114). Bu dönemde, tam olarak da Hicrî 4. Miladî 10. Yüzyıl başlarında Ayşanîye Emirliği adı altında bir emirlik ortaya çıktı. Yaklaşık yarım yüzyıl hüküm süren bu emirlik Cibâl Bölgesinin batı kesimini egemenliği altına aldı. Şehrîzor

yakınlarında bulunan Dînever, Hemedân, Nihavend ve Samğan'dan Azerbaycan sınırlarına, oradan da Şehrîzor sınırlarına kadar egemenliğini yaydı.

Kurucularının Kürt Berzikan kabilesine mensup olduğu, önderlerinin de Ahmed adında bir şahıs olduğu, Ahmed'in ise Nedâd ve Ğânim adlarında iki oğlu olduğu, bu ikisinden her birinin de kendine özgü birlikleri ve nüfuzu olduğu anlatılmaktadır. Kaynaklarda Nedâd'ın H. 349 / M. 960 yılında öldüğü, yerine de oğlu Ebulğenaim Abdulvehab'ın geçtiği, onun da Şazencan'ın eline tutsak düştükten sonra daha sonra değineceğimiz Hasneveyh'e teslim ettiği, Hasneveyh'in de nüfuzu altındaki her şeye el koyduğu belirtilmektedir. Ğânim'in ise H. 350 / M. 961 yılında öldüğü, yerine de oğlu Ebu Salim Deysem b. Ğânim'in geçtiği, merkezinin Kîsnân(?) kalesi olduğu, bu yönetimi de nüfuzu altındaki her şeye el koyan Ebulfeth b. El-Amîd tarafından sona erdirildiği söylenmektedir (İbnu'l-Esir, 1987: 388).

Ayşânîye idaresinin bu şekilde son bulduğu anlaşılmaktadır. Bu idarenin daha sonra kaynaklarda sözü edilmezken son olarak İbn Esir'in değindiği Ğânim'in oğullarından Muhammed adında bir kişinin Buveyhî döneminde H. 373 / M. 983 yılındaki olaylar esnasında daha sonra sözünü edeceğimiz Hasneveyh emirliği kapsamı içinde ayaklandığı belirtilmektedir. Buveyhî emir Fahruddevle'nin gönderdiği ordu bütün uğraşlarına rağmen ayaklanmayı bastırmayı başaramayınca Buveyhî emiri Hasneveyh'e böyle bir hareket ve ayaklanmanın varlığından dolayı sitem edip kınadığı, ardından kendisi ile barış yapmasını emrettiği onun da H. 374 / M. 984 yılında kendisiyle barış yaptığı ve bu barışın H. 375 / M. 985 yılına kadar devam ettiği, ancak bu tarihte emir Fahruddevle'nin bir kez daha harekete geçerek bu kez kendisini ortadan kaldırmayı başardığı anlatılar arasında geçmektedir (İbnu'l-Esir, 1987: 388). Tarihi gelişme ve olaylardan anlaşıldığı kadarıyla kendileri daha sonra anlatacağımız Hasneveyh emirliğine eklenmiştir.

4. 2. 2. Hasneveyh Emirliği (H. 348 - 406 / M. 959 - 1015)

Bu emirlik, İbn Esir, İbn Miskeveyh, İbn Haldun başta olmak üzere birçok tarihçinin dikkatini çekmiş ama en büyük ilgiyi Kürt tarihçi Şerefhan Bidlisî göstermiştir. Bidlisî Şerefname adlı kitabının ikinci bölümünü Hasneveyh hanedanına ayırmış, emir ve hükümdar isimlerinin yanı sıra dönemlerinde yaşanan gelişmelere yer vermiştir (el-Bidlisî, 2006: 66-70). Bu emirliğin ortaya çıkışına baktığımızda emirliğin Ayşânîye emiri Ğânim'in ölüm anından itibaren ortaya çıkmış olduğunu görürüz. Hasneveyh emirliğinin kurucusu Berzinkânî Kürt Hüseyin oğlu Hasneveyh, Ayşânîye yönetiminin mülklerine el koyarak kendi mülküne katmayı Şazincân kabilesinin yardımıyla başarırken bu şekilde Hasneveyh ailesi bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkmış oldu (İbnu'l-Esir, 1987: 388).

Bu emirin ismi ilk kez H. 359 / M. 969 olaylarında geçiyor. Bu tarihte Hasneveyh fiili olarak Cibâl bölgesini egemenliği altına aldı. İlk başlarda Buveyhîler ile iyi ilişkiler içindeydi. Ta ki Buveyhî Ebu Musafir ile aralarında görüş ayrılığı çıkıncaya kadar bu ilişkiler devam etti. Bu görüş ayrılığı sonucunda yaşanan savaş Hasneveyh'in zaferiyle sonuçlanınca Buveyhîler kendisinden korkmaya ve çekinip ona karşı tedbirler almaya başladılar (Miskeveyh, t.y: 270).

İbn Esir'in verdiği bilgilerden Buveyhî hükümdarı, Hasneveyh'in Horasan'a karşı yürüttüğü savaşlarda edindiği deneyimlerden ötürü kendisine özel bir konum tanıdığını, bölgede vergi toplanması konusunda yaptıklarına göz yumduğunu, daha sonraları da üstesinden gelemediği için kendisiyle barış yapma yoluna gittiğini anlıyoruz (İbnu'l-Esir, 1987: 319). İbn Esir ayrıca Hasneveyh'in H. 369 / M. 979 yılında öldüğünü, Nedâd ve Ğânim'in kendi dayıları olduğunu, öldüğünde ise Berzikanlılardan oluşan ve Berziniye denilen bir ordunun komutanı olduğunu, ölümünden sonra ise oğulları arasında anlaşmazlık çıktığını, böylece iki gruba ayrılan oğullarından bir kısmının Buveyhî Fahruddevle'ye destek verdiğini, diğer kısmının da Adaduddevle'yi desteklediğini, Adadduddevle'ni bu anlaşmazlığa müdahale ederek bu bölgelere Ebunnecm Bedr'i hükümdar yapmayı başardığını, onun da emirliğinde işleri düzene sokmayı başardığını anlatmaktadır (İbnu'l-Esir, 1987: 319; İbn Haldun, 2000: 1095).

Şerefhan Bidlisî Hasneveyh hanedanının mensupları arasında yaşanan olay ve anlaşmazlıkları anlatıyor; “en ünlüleri olan Hasneveyh oğlu Bedr Bağdat'tan Nasiruddevle lakabını almış devletin sınırları Dînever'den Ahvaz, Horasan, Mervcerd, Esedabad ve Nihavend'e kadar ulaşmıştır. Bedr, bütün bu memleketlere hâkim olarak aralarında kalan dağ, çöl ve ovalara egemenliğini yaymıştır” (el-Bidlisî, 2006: 67).

4. 2. 3. Anazî Emirliği (H. 381 - 511 / M. 991 - 1117)

Bazı kaynaklarda Anan ya da Ayar diye de geçmektedir (en-Nakaşbendî 2011: 134). Kürt Şazincânî kabilesi tarafından kurulmuş Hulvân'ı merkez edinmiştir. Emirlik daha sonraları Cibâl Yurdu'nun büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde genişlemiştir. Hulvân'a ek olarak en çok bilinen şehirleri Dînever, Karmesîn, Esedabad, Şehrizer ve Sirma'dır. Bu emirliğin ilk ve fiili kurucusu Muhammed Ebu'l-Feth sayılmaktadır. Emirliğini Hanikîn'i içine alarak Bağdat'ın kuzeyine ulaşacak derecede genişletti. Hasneveyh emirliği ile nüfuz mücadelesi içine giren bu emirlik zamanla Hasneveyh emirliği ile ittifak kurma yoluna giderek her ikisini çevreleyen tehlikeler karşısında diplomatik ve askeri ilişkiler geliştirdi. Ancak zamanla Hasneveyh emirliğinin güç kaybetmesiyle birlikte Anazîler bu emirliği hakimiyetleri altına

olarak egemenliği altındaki bölgeleri kendi nüfuz alanlarına katmayı başardı. Son emiri Ebu Macid el Muhelhil döneminden itibaren tedrici olarak Selçuklu egemenliğine boyun edinceye kadar bölgede hüküm sürerek yönetimi üstlenmeye devam etti (en-Nakaşbendî 2011: 134-143, Hasan, 2011: 51-55).

4. 2. 4. Hezbânî Emirliği (H. 437 - 534 / M. 1046 - 1139)

Kürt Hezbânî kabilesi Hezbânî emirliği olarak bilinegelen bir emirlik kurmayı başardı. Bu emirlikten söz eden İbn Esîr emirlik içerisindeki iç sürtüşmeler ile Musul'daki Akilîler ile yaşadıkları anlaşmazlıklara değiniyor (İbnu'l-Esir, 1987: 41-42). Emirliğin merkezi Ebu'l-Fidâ'nın Cibâl Yurdu'nda Şehrîzor vilayetinin merkezi olarak gördüğü Erbil'deydi (Ebu'l-Fidâ, 1840: 413).

Hezbânî emirliğinin en ünlü emirleri Hezbânî Musa oğlu İsa (H. 437 / M. 1046), Hezbânî Musek oğlu Ebulhasan (H. 440 / M. 1049) ve Hezbânî Musek oğlu Ebuali idi. Bu Ebuali H. 5. M. 11. Yüzyılın ikinci yarısı başlarına kadar hüküm sürmüştür.

Selçuklular bölgeyi egemenlikleri altına almayı başardığında bu Selçuklular ile Hezbânîler arasında iyi ilişkiler olduğu anlaşıyor. Bu emirlik H. 534 / M. 1139 yılına kadar hüküm sürmüş, sonunda Zengî devletinin eline geçmiştir. Bu arada Hezbânîlerin söz konusu bölge dışında kuzey ve kuzeybatı istikametinde çeşitli emirlikler kurduğu biliniyor. Ayrıca Hezbânîler Eyyûbî devletini de kurmuş zira Eyyûbîler bu kabileye dayandırılıyor (Tevfik, 2007: 23, 83, 115, 134; Hasan, 2011: 55-56).

4. 2. 5. Büyük Lor Emirliği (H. 543 - 827 / M. 1148 - 1424)

Loristan bölgesi Zagros dağlarının ortasında güneyden Huzistan, kuzeyden Kürdistan arasında yer almaktadır.

Tarihçiler Lor sözcüğü konusunda görüş ayrılığına düşmüş olup en doğrusunu; “Lor, lam zamme, vav sükûn, sonundaki ra da muhmeldir” diyen Ebu'l-Fidâ söylemiştir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 312-313).

Kürtler Selçuklu egemenliği döneminde Loristan'da egemen idareler, atabeylikler kurmayı başarmıştır.⁵ Onlardan öne çıkan emirler ve komutanlar olmuştur. Kurulan en önemli emirlikler Büyük Lor (H. 543 - 827 / M. 1148 - 1424) ve Küçük Lor (H. 591 - 1005 / M. 1195

⁵- Atabekler Atabek'in çoğulu olup Türkçe iki sözcükte oluşmaktadır. Ata, yani baba ya da eğitici ve Bek yani bey ve emir. Bu durumda kelimenin anlamı emirin eğiticiisi oluyor. Daha sonraları başka anlamlarda kullanılmaya başladı. Sultan, baş vezir ve Selçuklularla ve güçlü beylerle yakınlığı bulunan ileri gelen emirler anlamında. Memluklu döneminde ise aynı zamanda ordu komutanlığını üstlenen kimselere verilen bir lakap olmuştur. Böylece Askeri Atabek unvanı yaygınlık kazanmıştır. Bakınız : (Hasan ve Sabbağ 1999: 14)

- 1596) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Büyük Lor aynı zamanda Fazlavîye olarak da bilinmektedir. İlk başlarda Bedr tarafından yönetilirken daha sonra yerini Muhammed Hurşid'i veziri olarak tayin eden oğlu Nasiruddin Muhammed yerini aldı. H. 500 7 M. 1106 dolaylarında Summak Dağı'ndan yaklaşık 400 Kürt ailesi göç ederek Loristan'a yerleşti.⁶ Muhammed Hurşid kabilelerinin koruması altına giren bu aileler Hurşit'ten takdir ve ilgi gördü. Başlarındaki önderleri ise Ebi Nasr el Fazlâvî denen bir kişiydi (el-Bidlisî, 2006: 125-140; Davudî, 2010: 61-62). Her iki oğlu Ali ve Muhammed öne çıkarken Muhammed'in Selçuklu Salgarlı ailesi nezdinde özel bir konumu vardı. Cesaretiyle öne çıkan Muhammed bu ailenin takdirini kazanmıştır. Daha sonraları Atabek Sungur'un desteğiyle Loristan'ı ele geçiren oğlu Ebu Tahir (H. 543 - 556 / M. 1148 - 1161) yerini aldı. Ardından bağımsızlığını ilan etti ve hayatının sonuna kadar yönetimde kaldı (H. 555 / 1115). Ondan sonra yerini oğlu Hezar Esb aldı. Emirlik onun döneminde büyük bir gelişme yaşadı. Bunun üzerine bir kez daha Summak dağından gelen birçok Kürt kabilesi için çekim odağı haline geldi. Bu da Hezar Esb ve kardeşlerinin gücüne güç kattı. Onlar da emirliklerinin sınırlarını genişletme yoluna gittiler. Ölümüne kadar yönetimde kalan Hezar Esb'den sonra bazı oğullarının yanı sıra bazı aile mensupları yönetimi devraldı. Ta ki H. 827 / M. 1423 yılında son hükümdarları Beşeng(?) Yusuf Şah oğlu Ahmed oğlu Ebu Said oğlu Şah Hüseyin Beşeng oğlu Huşeng oğlu Kavus oğlu Giyaseddin tarafından öldürüldü. Onlar peşlerinden zaferle şanla dolu bir ün bırakarak giderken (el-Bidlisî, 2006: 125-140; Davudî, 2010: 64-78). Timurleng'in oğlu Timurleng oğlu Şah oğlu sultan İbrahim'in saldırısına uğrayan Giyaseddin'in yönetimi uzun sürmedi. Sultan İbrahim hem Giyaseddin hem de Falavîlerin yönetimini nihai olarak sona erdirince yönetim bu kez Bahtiyârî hanedanının eline geçti (Zeki, 1948, c.2: 148).

4. 2. 6 - Küçük Lor Emirliği (H. 543 - 827 / M. 1148 - 1424)

Küçük Lor aşireti ve kabileleri şan ve konum olarak Büyük Lor'dan geri değildi. Sayıca kalabalık olan bu kabile ve aşiretler doğrudan halifenin yönetimine bağlıydı. Bu durum H. 550 / M. 1155 yılına kadar devam etti. Bu tarihte ise Selçuklular Husameddin Şevheli'yi onlar için hükümdar tayin etti.

Hurşid'in her iki oğlu Muhammed ve Kerami Lorîlerden Cengrevî kavmine yaklaşıp hizmetlerine girdiler. Böylece her ikisini şanı yüceldi. Ardından Hurşid'in Şucauddin denen başka bir oğlu öne çıktı. İşte bu Şucauddin kısa süre içerisinde yönetimi ele geçirerek Küçük

⁶ Summak Dağı, şu an Suriye'nin İdlîb ilindeki Harim dağının kuzey batı yamacını oluşturmaktadır. Bu isimle anılmasının nedeni ise burada çok sayıda sumak ağacının bulunmasıdır. Bu dağ halihazırda Barişa adıyla bilinmektedir.

Lor'un hükümdarı oldu. Selçuklularla çatışma içine giren Şucauddin adaletli ve insaflı biri olarak tanındı. Türklerin akınlarını geri püskürtmeyi ve egemenlikleri altındaki bölgeleri ele geçirmeyi başaran oğlu Bedr'in yanı sıra yeğeni Seyfuddin'i veliaht ilan etti. Daha sonra yaklaşık 30 yıl süren bir yönetimden sonra hastalanıp ölmeden (H. 621 / M. 1224) önce oğlu Bedr öldürüldü. Bunun üzerine yerine yeğeni Hurşid oğlu Nureddin oğlu Seyfeddin Rustem aldı. Eşkîya ve çeteleri bertaraf ettikten sonra döneminde iktisadî bir kalkınma yaşandı. Ancak düşmanları kardeşi Şerafettin Ebu Bekir ile işbirliği yaparak kendisine komplo kurdu. O da çok geçmeden iktidar ve yönetim uğruna kardeşini öldürdü (el-Bidlisî, 2006: 141-146).

Şerefhan bu hanedanın mensupları ve hükümdarlarının yaşadığı dramatik olayları ve Selçukluların yanı sıra Moğollar ve Osmanlılarla ilişkilerini anlatıyor. Öyle anlaşıyor ki bu emirlik Şerafhan Bidlisî dönemine, Hç 1005 / M. 1597 yılına kadar ayakta kalmış. Dört yüzyıl ayakta kalan bu emirliğin tarihi ile ilgili söz uzayıp gidiyor. Nitekim Şerefhan Bidlisî de kitabında bu emirlikten uzun uzadıya söz ediyor (el-Bidlisî, 2006: 147-172). Emirlik, harekete geçerek egemenliği altına alan Safevî sultanı Birinci Şah Abbâs döneminde H. 1006 / M. 1598 yılında ortadan kaldırıldı (Zeki, 1948, c.2: 165).

4. 3. Takvîmu'l-Buldân'da Cibâl Yurdu:

Takvîmu'l-Buldân'da bu bölgenin çeşitli yönleri ele alınmaktadır. İster şehir, köy, kasaba, kale, çarşı ve benzerlerini betimlemek suretiyle mimari açıdan ister o bölge insanının ticaret, sanayi ve tarım alanlarındaki çeşitli faaliyetlerine ve ekonomik durumlarına değinmektedir. Ayrıca Ebu'l-Fidâ taife, kavim ve kabilelerden, özelliklerinden ve bazı gelenek ve göreneklerinden söz etmek suretiyle bölgenin toplumsal durumuna da az da olsa değinmeyi göz ardı etmemiştir.

Cibâl bölgesinde irili ufaklı birçok şehir, köy ve kasaba bulunurken bölgede ayrıca otlak arayarak bir yerden diğer bir yere konarak göç eden kabileler de bulunuyordu. Ebu'l-Fidâ bölgede birçok uygarlık merkezinden ve birçok şehrin isminden de söz ediyor. Bu şehirlerin önemine değindikten sonra hacim ve büyüklük olarak tasnif etme yoluna gidiyor. Onun verdiği bilgiye göre Cibâl bölgesindeki en önemli büyük kentlerin başında; Hemedân, Dînever, İsfahan, Kum şehirleri gelmektedir. Daha sonra yukarıdaki kentlere nazaran daha küçük olan Kaşan, Nihavend, Erbil, Ruzraver şehirlerinden söz edilmektedir. Eserin devamında burada adını anmayacağımız irili ufaklı başka şehrin adını anmaktadır (Ebu'l-Fidâ, 1840: 408-423).

Ebu'l-Fidâ Bu kent ve kasabaları tanıtırken başka coğrafyacıların kitaplarından alıntılama yaptığını açıklıyor. Özellikle İbn Havkal, Yakut el-Hamevî, Ebu Said ve el-Muhellebî'nin kitaplarından faydalandığını belirten Ebu'l-Fidâ bazen bu bilgilere bir şey eklemeyi tercih etmemektedir. Ebu'l-Fidâ'nın tanıttığı ve Kürtlerin yaşadığı ya da bulunduğu şehirlerden şunları sayabiliriz:

4. 3. 1. İsfahan

Ebu'l-Fidâ İsfahan'a bu ismin veriliş nedenini açıklayarak bunu bazı raviler ya da halktan duymuş olduğunu belirtiyor. Ona göre Acem buraya Sibahan der ki bu da iki parça ya da kelimeden oluşan bir isimdir. Siba yani asker ve han yani çoğul takısı. Daha sonraları Arapçaya geçerek Asbahan denmiştir. Kisraların İran⁷, Kirman ve Ayvaz'daki orduları hazırlık dönemlerinde burada toplanırdı. Çünkü burası askerî harekât öncesi ve sonrasında asker ve savaşçıların toplanma yeri idi (Ebu'l-Fidâ, 1840: 422-423).

Öyle anlaşıyor ki İsfahan önemli bir stratejik merkezdi. Belki de bu nedenle Müslümanlar ta Raşit halifeler döneminden başlayarak bu şehre önem vermiştir. Cibâl bölgesinin güneydoğu kesiminde yer alan şehir İran'ın ortasında bulunmaktadır (es-Sufyanî, 2006: 12-13). İsfahan ayrıca başta ipek ve pamuktan yapılanları olmak üzere elbiseleriyle de ün salmıştır. Bu elbiselerin Irak, diğer dağlık bölgeler, Horasan ve Huzistan'a sevkiyatı yapıldı (İbn Havkal, 1992: 309). Bu şehir Cibâl yurdu şehirlerini tanıtan coğrafyacıları ilgi odağı olmuştur. Örnek olarak Yakûbî (ö. H. 284 / M. 897) İsfahan'ın iki şehirden oluştuğunu belirterek, birincisine Cî, ikincisine Yahudiye dendiğini ve birçok semtten oluştuğunu ifade ediyor.⁸ Bu semtler içinde Kürtlere ait semtler de bulunuyor ki Kürtler Kamidan semti ile Fahman semtinde yoğun bir şekilde yaşıyordu (el-Yakûbî, t.y: 85-86).

İbn Havkal da İsfahan'ı tanıtmış olup Ebu'l-Fidâ yazdıklarından bir kısmını nakletmiştir. O da İsfahan'ın iki şehirden oluştuğunu, bunlardan birine Yahudiye dendiğini, bunun da büyük olanı olduğunu, ikincisinin ise Şehristan olarak bilindiğini, bunun da Yakûbî'nin Cî diye sunduğu yer olduğunu belirtmiştir. Ebu'l Fida, buradaki binaların çamurdan yapıldığını belirterek Cibâl bölgesindeki en verimli şehrin burası olduğunu, şehrin ayrıca zenginlik, ticaret, bolluk ve tarım ürünleri açısından en şanslı şehir konumunda bulunduğunu (İbn

⁷ - Kisraların tekili Kisra olup Pers imparatorlarının taşıdığı lakaptır.

⁸ - Resatik kelimesinin tekili ristak olup idari bir kavramdır. Anlamı ise şehre bağlı tarım bölgesidir. Lisanu'l-Arab sözlüğünde sevad, yani verimli tarım arazisi anlamın geldiği geçmektedir. Bakınız, (İbn Manzur, 1999, c.5: 208).

Havkal, 1992: 309) söylüyor. Ayrıca İsfahan dolaylarında Kürt şehri (Hoşnav, 2009: 125; İbn Havkal, 1992: 246) diye adlandırılan bir şehrin ismi verilerek bu şehrin etraftaki bazı şehirlerden daha büyük ve toprakları daha verimli olduğu, evleri çamurdan yapılmış ve çok sayıda saray barındırdığı belirtiliyor. İbn Havkal, İsfahan yakınlarındaki Kürt Mazincanlara da değiniyor (İbn Havkal, 1992: 236, 247).

Tarihi kaynaklara dönüş yaptığımızda, İsfahan'daki Kürt varlığından Hicri üçüncü yüzyıl sonları ve dördüncü yüzyıl başları / Miladi 10. Yüzyıldan itibaren söz edilmeye başlandığı görülmektedir. H. 295 / M. 908 yılında İsfahan hükümdarı Kürt Abdullah b. İbrahim es-Samî İsfahan vilayetine bağlı köylerden birinde ayaklanarak hilafetten ayrılmak isteyince bu ayaklanma on binlerce Kürdün yanı sıra başka halklardan birçok kişinin desteğini alır. Ancak halife Muktedir (H. 295 - 320 / M 908 - 932) ayaklanmayı bastırması için Mansur b. Abdullah b. Mansur komutasında bir ordu gönderdi. Mansur uzlaşmayı tercih ederek uzlaşmaya vardı. İkisi birlikte Bağdat'a vardıklarında Kürt Abdullah halifeden takdir gördü. Hem kendisi hem de oğluna çeşitli hediyeler sunan halife onu Fars ve Kirman vilayetlerine vali olarak tayin etti. Buna karşılık Abdullah da askeri birliklerini dağıttı ve (H. 297 / M. 910). Abdullah H. 300 / M. 913 yılında azledilinceye kadar bu görevde kalır (Puladiyan, 2013: 96-97).

4. 3. 2. Hemedân

Hemedân ve diğer şehirler olan Dînever, Nihavend ve Esedabad bundan önce sözünü ettiğimiz Kürt Hasneveyh emirliğinin egemenliği altına girdi (Puladiyan, 2013: 126). Hemedân, kervan yolları üzerinde yer almasından kaynaklanan ticari konumu nedeniyle ün salmış bir şehir olduğu anlaşıyor. Hemedânî lakaplı birçok bilgin ve yargıç çıkaran şehir özellikle Hicri dördüncü / Miladi 10. yüzyılda şehir birçok şahsiyet çıkarmıştır (es-Sufyanî, 2006: 17-18).

Ebu'l-Fidâ şehri tanıtırken der ki "... Hemedân Cibâl yurdunun ortasında yer alır... Büyük bir şehir olup dört kapısı bulunmaktadır... ayrıca şehirde bol miktarda su, bağ bahçe ve tarla var..." (Ebu'l-Fidâ, 1840: 417). Kendisi kitabında bunu İbn Havkal'den naklettiğini belirtiyor. Nitekim İbn Havkal de Hemedân'ı tanıtırken; büyük bir şehir olup suru ve varoşu var, ayrıca dört adet demir kapısı var, binaları ise çamurdan yapılmış olup sayıca çoktur, şehirde nehirler, ağaçlar ve çok sayıda mahsul bulunuyor. Öyle ki yıl boyu şehirde fiyatlar düşük oluyor. Ayrıca çok sayıda küçükbaş hayvan barındırıyor ki sonuç olarak büyük miktarda süt ve süt ürünü üretiyor. Halkı ise terbiyeleri ve cömertlikleriyle biliniyor (İbn Havkal, 1992: 306).

4. 3. 3. Dînever

Dînever, Kürt Hüseyin oğlu Hasnaveyh tarafından kurulan emirliğe başkentlik yapmıştır. Hasneveyh'in ölümünden sonra yönetim oğlu Bedr'e geçmiştir (H. 368 - 405 / M. 979 - 1015). (Puladiyan, 2013: 125) Ebu'l-Fidâ bu şehir ile ilgili birçok kaynaktan alıntı yapmaktadır. Şehrin verimli topraklarından ve sularının çokluğundan söz ederek coğrafyacı İbn-i Said'ten (Ebu'l-Fidâ, 1840: 414-415) naklettiğine göre bu şehir, Hemedân şehrinden pek farkı bulunmamaktadır. Aynı şekilde İbn Havkal'den de alıntı yaparak Dînever'in Hemedân'ın üçte ikisi kadar bir şey olduğunu belirtir. İbn Havkal, topraklarının verimli olduğunu, meyve ve tarım mahsullerinin de bereketli olduğunu anlatır. Halkının huyu suyuna gelince şehir halkının Hemedân halkından daha iyi huylu olduğunu, edebiyat ve bilim alanında da onlardan daha ileride olduğunu söylüyor. Şehirden Muhammed Abdullah b. Kuteybe ed-Dînverî ve Ebu Hanife başta olmak üzere birçok yazar ve bilgin çıkmıştır (İbn Havkal, 1992: 308).

4. 3. 4. Şehrizer Suhreverd Erbil:

Ebu'l-Fidâ Şehrizer'un küçük bir şehir olmakla birlikte verimli topraklara ve çok sayıda ticarethaneye sahip olduğunu söylüyor. Konum olarak Musul ile Hemedân arasında yer aldığını söylediği Şehrizer'un bu isimle isimlendirilme nedenini açıklıyor. Şehri kuran Zor b. Zahhâk olduğu için şehre Şehrizer denmiştir. Manası ise Zor'un şehri oluyor. Başkalarından alıntı yapmak suretiyle halkının kaba ve kötü ahlaklı olduğunu belirtiyor. Ancak bu nitelemeyi yapma gerekçesini vermiyor (Ebu'l-Fidâ, 1840: 412-413). Ebu'l-Fidâ'nın bazı bilgileri kendisinden aldığı İbn Havkal şehirle ilgili olarak Şehrizer halkının çoğunun Kürtlerden oluştuğunu söylüyor. Şehrin miladi 10. Yüzyılda özerk yönetime sahip olduğu anlaşılırken İbn Havkal şehirde sultan tarafından görevlendirilmiş bir emir bulunmadığı gibi mallarına bakacak bir görevli de olmadığını anlatıyor. Aynı şekilde şehri zengin ve lüks hayatın sürdüğü bir şehir olarak niteleyen İbn Havkal fiyatların şehirde çok düşük olduğunu, iyi bir konumda yer aldığını, topraklarının verimli ve geniş olduğunu, dolayısıyla bunun da harika bir görüntü oluşturduğunu kaydediyor (İbn Havkal, 1992: 314). H. 4 / M. 10. yüzyıl coğrafyacılarından Ebu'd-Dulf Şehrizer'da Kürtlere ait çok sayıda çiftlik bulunduğunu, buna ek olarak sayıları altmış bini bulan (Tevfik, 2007: 23, 83, 115, 134) Kürt kabileleri Celaliler, Hakemiler ve Sevlilyeliler için kışın konakladıkları kışlak olduğunu söylüyor (Ebu'd-Delf, 1962: 58).

Aynı şekilde Suhreverd şehri de Ebu'l-Fidâ ve İbn Havkal'e göre Şehrizer'a benziyor. Sahip olduğu nimetler açısından da iki şehir arasında pek fark bulunmamaktadır. Aynı şekilde yüzölçümü açısından da birbirinden pek farkı olmayan her iki şehir de korunaklı ve surlarla çevrilidir. İbn Havkal ayrıca Suhreverd şehrinde yaşayan halkın çoğunluğunun Kürt olduğunu kaydediyor (Ebu'l-Fidâ, 1840: 412-413; İbn Havkal, 1992: 314). Ebu'l-Fidâ Erbil şehrini de Cibâl bölgesine katıyor. Şehri de Şehrizer bölgesinin merkezi sayarak büyük bir şehir olarak niteliyor ancak genel olarak tahrip edildiğini, şehirde yüksek bir tepe üzerinde kale bulunduğunu, şehrin bir surla çevrili olduğunu, ayrıca dağlara yakın olduğunu ve şehre su sağlayan kanalların yanı sıra bir cami ve bir adet hükümet konağı bulunduğunu anlatıyor (Ebu'l-Fidâ, 1840: 413).

4. 3. 5. Ebher

Bu şehir, Kürtlerin bulunduğu şehirlerden biri sayılmıştır. Kürtler yaşadıkları bu şehirde iktisadî, siyasî ve içtimâî hayata katkı sağlamıştır. İbn Havkal şehri bölgenin büyük ve önde gelen şehirlerinden biri şeklinde niteliyor. Ayrıca Kürtlerin şehrin yanı sıra şehrin etrafındaki bölgelere yerleşmiş olduğunu, şehrin değişime uğramasında önemli bir etken olduklarını söylerken başka kaynaklarda da bu bilgileri doğrulayan veriler yer almaktadır (İbn Havkal, 1992: 314; es-Sufyanî, 2006: 66). Ebu'l-Fidâ da şehri nitelerken başkalarından alıntı yapma yoluna gidiyor. Şehrin dağ tarafından Kazvin ve Zencan arasında söyleyerek İsfahan dolaylarında yer alan Ebher adlı bir beldeden söz etmektedir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 418-419).

4. 3. 6. Nihavend

Ebu'l-Fidâ'nın anlattığına göre burası Cibâl bölgesinde yer alan şehirlerdendir. Kitabı'l-Elbâb'tan naklen biraz da kuşkuyla şehri kuranın Nuh peygamber olduğunu belirtiyor. Şehir isminin aslında Nuh olduğunu, daha sonraları ha'nın yumuşadığını söylüyor. Bir dağ üzerinde kurulu olan şehirde bağ bahçe ve nehirler var (Ebu'l-Fidâ, 1840: 417). Aynı şekilde İbn Havkal'den naklen şehrin kalitesiyle öne çıkan ve Irak'a sevkıyatı yapılan çok sayıda meyveye ev sahipliği yaptığını söylüyor. Her ne kadar Ebu'l-Fidâ, Nihavend'de Kürtler ya da başka halkların varlığından söz etmezse de Nihavend'te Kürtler yaşamıştır. Zira başka coğrafya kitaplarında da Kürtlerin varlığı bu şehirde geçmektedir. Örneğin Yakut el-Hamevî (ö. H. 622 / M. 1225) Nihavend yakınlarında bir kale bulunduğunu, Şermah denen bu kalenin Ebu Eyyûb'a ait olduğunu ve bazı Kürtler tarafından yapıldığını belirtiyor (el-Bağdadî, 1977, c.3: 377, (Tevfik, 2007: 134-136).

4. 3. 7. Lor

Loristan'da Kürt varlığı, birçok kaynağa göre tarihin eskiliği kadar eskidir. Çeşitli İslami dönemlerde Kürtler Loristan'da emirliklerini kurmayı başarmışlardır. Bu durum birçok tarihçi ve coğrafyacı tarafından dile getirilmiştir (Davudî, 2010: 24-25; (Tevfik, 2007: 134-136).

Coğrafyacılar Lor'u Cibâl bölgesi ya da Huzistan bölgesine katma ya da başlı başına bir bölge olup olmadığı ya da Büyük Lor'un Huzistan bölgesine, Küçük Lor'un ise Cibâl bölgesine ya da kendi deyimleriyle Irak-ı Acem'e bağlı olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüş olsa da buradaki Kürt varlığı konusunda anlaşmazlığa düşmemişlerdir. Dolayısıyla bölgenin bir Kürt bölgesi olduğunu, en azından halkının çoğunluğunun Kürt olduğunu vurgulamışlardır (Kei Lestring, 1954: 235).

Ebu'l-Fidâ'ya göre Lor bölgesi verimli bir bölge olup daha çok dağlık bir bölgedir. İlk başlarda Huzistan'a bağlı iken daha sonraları İbn Havkal'ın verdiği bilgiye göre ayrılmıştır. İbn Havkal Lor bölgesinin ilk başlarda Huzistan'a bağlı olduğunu daha sonralara Cibâl bölgesine bağlandığını söylüyor. Ebu'l-Fidâ Lor dağında Kürtlerin yüksek bir yoğunlukta yerleşmiş olduğunu belirtirken İbn Havkal de aynı bilgiyi veriyor (Ebu'l-Fidâ, 1840: 312-313; İbn Havkal, 1992: 231-232).

4. 3. 8. Saymara

Cibâl bölgesinde yer alan güzel şehirlerdendir. Bol miktarda ekin olan şehirde ağaçlar da çok olup şehir çok sayıdaki pınar ve su kaynaklarıyla meşhurdur. Nehirleri şehri ve köylerini sulamaktadır. Ebu'l-Fidâ, başta İn Havkal olmak üzere başka coğrafyacıardan naklen şehrin özelliklerinden söz etmektedir. Ancak burada yaşayan halklardan söz etmemektedir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 413). Buna karşılık Yakûbî gibi başka coğrafyacılar halkının çeşitli milliyetlere mensup olduğunu bu halklardan birinin de Kürtler olduğunu belirtiyor (el-Yakûbî, t.y: 72).

4. 3. 9. Hulvan

Ebu'l-Fidâ, Hulvan'n dağın Irak'a bakan yamacında olduğunu yapısının taş ve çamur olduğunu ve karın hiç kesilmediğini söylüyor. Şehir narı ve inciriyle meşhur olup bunu da İbn Havkal'den nakletmektedir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 306-307; İbn Havkal, 1992: 220-213). Ebu'l-Fidâ, Hulvan'ı Irak bölgesi içerisinde tasnif etmektedir. Irak'ın dağlarla olan son sınırını teşkil etmektedir. Bununla birlikte şehri Cibâl bölgesi içerisinde tasnif edenler olduğunu da söylüyor. Nitekim buranın dağlık bir yapısı var ve bu yapısıyla Irak'tan çok Cibâl bölgesine yakın oluyor. Hulvan şehrinin Irak ile dağ bölgesi arasında yer alması bazılarının onu Irak bölgesi içerisinde görmesine neden olmuştur. Bazıları da bu nedenle onu Cibâl bölgesi

içerisinde görmüştür. Halkı da Arap ve Acem, Farslar ve Kürtlerden oluşan bir karışım olarak gösterilmiştir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 306-307).

Ebu'l-Fidâ'nın Cibâl bölgesi içerisinde tasnif ettiği başka yerler de bulunuyor. Bu yerler büyüklük, genişlik, önem ya da yaşayan Kürt oranı açısından değişmektedir. Bunlar, Kasrullusus, Kasrışirin, Karmasîn, Seyravan, Esedabad, Zencan, Brucerd, Save, Kazvin, Abe, Cerbazkan, Kum, Talikan, Kaşan, Kerec, Erdistan, Huvar, Rey ve benzeri diğer yerlerdir. Kendisi bunları çeşitli çizelgelerde tasnif etmiştir. Lafız ve konum olarak da belirlemiş olmakla birlikte nakil şekli rivayet olmakta ve söz konusu bölge ile ilgili bilgileri belirlemektedir (Ebu'l-Fidâ, 1840: 408).

Sonuç

Ebu'l-Fidâ'nın Takvîmu'l-Buldân adlı kitabı İslam dünyası beşerî ve tabii coğrafyası hatta bazı tarih araştırmaları açısından önemli kitaplardan sayılmaktadır. Aynı şekilde Kürtlerin dağılımı, bulundukları yerleri ve uygarlık açısından taşıdıkları özellikleri anlama açısından önemli kitaplardandır. Özellikle söz konusu dönemde Kürtler ile ilgili ya da Kürtler ve yaşadıkları yerleri gereği gibi anlatan kaynakların az olması nedeniyle Ebu'l-Fidâ'nın Takvîmu'l-Buldân adlı kitabı, yine kendisine ait olan el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer adlı tarih kitabına da dayanak teşkil etmektedir. Hatta aynı dönemde yaşamış tarihçilerin yanı sıra kendisinden sonra yaşamış tarihçilerin kitapları ile ilgili araştırmalara dayanak teşkil etmektedir. Araştırmada ulaşılmış olduğumuz sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Takvîmu'l-Buldân adlı kitabın kapsam alanı içine giren H. 4. / M. 10. Yüzyıldan H. 8. / M. 14. Yüzyıla kadar uzanan dönem içerisinde Kürtler ile ilgili olaylar ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerin, özellikle de İslam kültürü kitaplarında bilindiği şekliyle Cibâl bölgesinin anlaşılması.

2- Revand, Zerendi, Nevbahar gibi küçük şehir, köy ve kasabaların tanınması kabile, köy ve şehir hayatının eşleştirilmesi, Cibâl bölgesi de dahil olmak üzere bölgenin şehir ve köylerindeki idari ilişkilerin yapısı, aralarındaki mesafelerin öğrenilmesi, buna ek olarak mimari yapısının da anlaşılacak camiler, Keşşaf kalesi, Eznave, Erbil ve Kasrullusus gibi kaleler, Kazvin hisarı gibi hisarlar, Save pazarları gibi çarşı pazarlar, köprüler, manastırlar ve mabetler başta olmak üzere bazılarının isim ve özelliklerinin verilmesi.

3- Kürtlerin Cibâl bölgesindeki geniş coğrafi dağılımları, yaşadıkları birçok yerde siyasi otoriteyi ellerinde bulundurmalarına rağmen Kürt içtimaî hayatının daha çok aşiret ve kabile yapısına sahip olması.

4- Cibâl bölgesindeki önemli yerler ve dağların tanınması; Bisutun, Mavşan, Bavend, Semirem, Lor, Derbavend, Ervend gibi. Nehirler, Zap ve Seyrevan gibi. Buna ek olarak söz konusu yerlerde hâkim olan ikliminin öğrenilmesi.

5- Bölgeler ile Cibâl bölgesi iletişim ve ticari ilişkilerin yanı sıra alış verişi yapılan kumaş, maden, gıda maddeleri, bitkisel ya da hayvansal ürünler gibi ticari emtia ve malların tanınması. Buna ek olarak sanayi, tarım ve söz konusu memleketlerde uygulanan vergi siyasetinin öğrenilmesi.

6- Kürtlerin çeşitli bölgelerde kendi muhitlerinde bulunan Araplar, Farslar ve Türklerin yanı sıra diğer komşu halklar ile olan ilişkileri, özellikle Takvîmu'l-Buldân adlı kitapta geçen çoğu yerde çeşitli halkların bir arada yaşaması önem taşımaktadır. İslam'ın dışında bölgede yaygın olan Zertüştlük, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi egemen inançların yanı sıra Cibâl bölgesinin dışında olsa da Harran'daki Sabiilik gibi birçok mezhebin öğrenilmesi.

7- Ebu'l-Fidâ Kürtlerin Cibâl bölgesi dışındaki bölgelerde de kendilerinden ve varlıklarından söz ederek Akru'l-Hamidiye adlı kalenin korunaklı bir kale olduğunu ve Musul bölgesinde yer aldığını anlatarak söz konusu bölgede yaşayan Kürt Hamidiye kabilelerinden de söz etmektedir. Bu arada Fen kalesinden de söz ederek söz konusu kalenin Cezire-yi İbn Ömer'e yakın olduğunu ve Beşnevî Kürtlerinin kalelerinden olduğunu söyleyerek Suriye'de bulunan Husnu'l-Ekrad'tan da söz etmektedir.

Kaynakça

- Avaz, Muhammed Munis Ahmed (1995), el-Cuğrafiyun ve er-Rahhaletu'l-Muslimîn fi Bilâdi's-Şâm Zemene'l-Hurûbi's-Salibiyye, Ayn li'd-Dirasati ve'l-Buhûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimaiyye, 1. Baskı, Kahire.
- Davudî, Ramazan Şerif (2010), Loristan el-Kubra (H. 550 - 827 / M. 1115 - 1424) Dirasatun fi Ahvaliha's-Siyasiyyeti ve'l-Hazariyye, 1. Baskı, Hani Matbaası, Duhok.
- Ebu'd-Delf, er-Risaletu's-Saniyye (1962), Tahkik: Butros Bulgakof ve Enes Halidrof, tercüme: Muhammed Munir Mursi, Alemlu'l-Kutub, Kahire.

- Ebu'l-Fidâ, el Mueyyed İmaduddin b. İsmail (1840), Takvîmu'l-Buldân, Dâru't-Tibaati's-Sultaniyye, Paris.
- Ebu'l-Fidâ, el-Mueyyed İmadduddin b. İsmail (t:y), el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer, araştıran Muhammed Zinhum, Muhammed Azab ve diğerleri, c. 1, 1. Baskı, Dâru'l-Meârif, Kahire.
- el-Bağdadî, Şihabuddin Ebi Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevî er-Rûmî (1977), Mucemu'l-Buldân, c. 3, Dâru Sadir, Beyrut.
- el-Bidlisî, Şerefhan 2006, Şerefname - fî Tarihi'd-Duveli ve'l-İmarati'l-Kurdiye, tercüme: Muhammed Ali Avni, c. 1, 2. Baskı, Dâru'z-Zaman, Şam.
- el-Hanefî, Muhammed b. B. Ahmed b. Ayyas (1975), Bedâi'u'z-Zuhûr fî Vakâi'i'd-Duhûr, araştırma: Muhammed Mustafa, c. 1, bölüm 1, Dâru'n-Neşr Franz Steiner Wiesbaden.
- el-Mansûrî Baybars (1987), et-Tufetu'l-Memlkûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiye, takdim ve yayın: Abdulhamid Salih Hamdân, ed-Dâru'l-Misriyyeti'l-Lubnâniyye, Kahire.
- el-Yakûbî, Ahmed b. Yakûb b. İshakb (t.y), el-Buldan, Dâru'l-Kurubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- en-Nakaşbendî, Husameddin Ali Ğalib (2011), el-Kurd fî Loristan el-Kubra (eş-Şemaliyye) ve Şehrizer Hilale'l-Asri'l-Vasît (H. 348 - 511 / M. 959 - 117) Dirasetun Siyasiye Hazariyye, Muessesetu Zeyn, Süleymaniye.
- es-Sufyanî, Huda bint Cubeyr (2006), el-Hayatu'l-İlmiyyeti fî'r-Rey ve İklîmi'l-Cibâl fî'l-Asri'l-Buveyhî, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İslam Tarihi, Ummu'l-Kura Üniversitesi, Suudi Arabistan, Danışman: Merizan b. Said Asirî.
- Hallak, Hasan ve Sabbag, Abbas (1999), el-Mucemu'l-Cami fî'l-Mustalahati'l-Eyyubiyye ve'l-Memlukiyeye ve'l-Osmaniyye Zati'l-Usuli'l-Arabiyyeti ve'l-Farisiyyeti ve't-Turkiyye, 1. Baskı, Dâru'l-İlm, Beyrut.
- Hasan, Kadir Muhammed (2011), el-İmaratu'l-Kurdiyye fî'l-Ahdi'l-Eyyubî, Dirasutun fî Alakatihe's-Siyasiyyeti ve'l-İktisadiyye (H. 344 - 447 / 945 - 1055) Ruzhelat matbaası, Erbil.
- Hoşnav, Hakim Ahmed (2009), el-Kurd ve Buldanuhum İnde'l-Buldaniyyin ve'r-Rehhaleti'l-Muslimin (H. 232 - 626 / M. 846 - 1229), Dâru'z-Zeman, 1. Baskı, Şam
- İbn Hacer el-Askalânî (1993), Şihâbuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (1993), ed-Duraru'l-Kâmine fî Ayâni'l-Mieti's-Sâmine, c 1, Dâru'l-Cîl, Beyrut.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân (2000), Divânu'l-Mubteda ve'l-Haber fî Târîhi'l-Arabi ve'l-Berber ve men A'sarahum min Zevî's-Ş'eni'l-Ekber, c 5, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- İbn Havkal, Ebu'l-Kasim en-Nuseybî (1992), Kitabu Suvari'l-Ard, Menşurat Dâr Mektebetu'l-Hayat, Beyrut.

- İbn Kesîr, el-Hafîzu'd-Dimaşkî (1988), el-Bidâye ve'n-Nihâye, c. 14, 7. Baskı, Dâru'l-Meârif, Beyrut.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mekrem b. Ali (1999). Lisanu'l-Arab, c. 5, 3. Baskı, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Muessesetu't-Tarihi'l-Arabi.
- İbnu'l-Esir, İzzeddin Ebi'l-Hasan el-Cezerî (1987), el-Kamil fi't-tarih, tashih: Muhammed Yusuf ed-Dekkak, c. 7, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Kei Lestring (1954), Buldânu'l-Hiâfeti'sh-Şarkiyye, Tercüme: Beşir Fransis, Korkis Avad, er-Râbita Matbaası, Bağdat.
- Krachkovsky, Ignaty Yulianovich (1963), Tarihu'l-Edebi'l-Cuğrafiyyi'l-Arabiyy, Tercüme: Salaheddin Haşim, 1. Bölüm, Telif Tercüme Neşriyat Matbaası, Kahire.
- Menimine, Hasan (1987), Buveyhi Devletinin Siyasi İktisadi İctimai ve Kültürel Tarihi - Fars Vilayeti- (H. 334 - 447 / M. 946 - 1055), el Dar el Camiyye, Beyrut.
- Miskeveyh, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed (t.y), Kitabu Tecarubi'l-Umem, c. 2, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire.
- Muhammed Emin Zeki (1948), Hulasatu Tarihi'l-Kurdi ve Kurdistan - Tarihu'd-Duveli ve'l-İmarati'l-Kurdiyye fi'l-Ahdi'l-İslâmî, c. 2, Saadet Matbaası, Mısır.
- Muhammedeyn, Muhammed Mahmud (1999), et-Turâsu'l-Cuğrafiyyu'l-İslâmî, Dâru'l-Ulûm, 3. Baskı, Riyad.
- Puladiyan, Erşek (2013), el-Ekrad mine'l-Karni's-Sabi ile'l-Karni'l-Aşiri'l-Miladiyeyn Vifka'l-Masadiri'l-Arabiyye, Tercüme: Bir grup tercüman, 1. Baskı, Dâru'l-Farabî ve Daru Aras, Beyrut ve Erbil.
- Tevfik, Zerar Sıddik (2007), el-Kabailu ve'z-Zeamati'l-Kabaliyyeti'l-Kurdiyyeti fi'l-Asri'l-Vasit, Aras Müessesesi, Erbil.
- Tokuş, Muhammed Suheyl (1997), Tarihu'l-Memalik fi Misra ve Bilâdi'sh-Şâm, Dâru'n-Nefais, Beyrut.

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 22-40

<http://ijoks.com>

An Investigation into Knowledge of the Concept of Consumption: A Case of BA Students

Mehmet Veysi BABAYİĞİT¹ Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI² Özlem ALTUN³

Received: May 8, 2020

Reviewed: Sep 23, 2020

Accepted: Sep 23, 2020

Abstract

Consumption has changed considerably since the second half of the 20th century; in fact, it has become one of the social concepts. As the concept of consumption garners attention, and intensity, psychological, social, economic, cultural, and structural factors have come to significantly affect individual consumption habits. This research aims to investigate the effects of knowledge of consumption patterns on the consumption habits of students in the departments of Kurdish Language and Culture and English Language Education at Dicle University. A quantitative method using a questionnaire was applied to 130 of the 180 students enrolled in these departments. Descriptive, factor, t-test, and regression analyses were performed using SPSS Statistics 22. The findings reveal that the students were on the idea that there is a correlation between their knowledge with regard to gender, family income level, and employment status of consumption behavior. Additionally, environmental factors that determine consumption habits positively affect the consumption behavior of the students and social media. There is a serious lack of studies on this subject; this study will hopefully inspire future work on this topic.

Keywords: consumerism, consumer behavior, knowledge level, consumer habits, university students

Recommended citation:

Babayiğit, M. V., Cizreliogullari, M. N., Altun, Ö. (2021). An Investigation into Knowledge of the Concept of Consumption: A Case of BA Students. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 22-40, <https://doi.org/10.21600/ijoks.734050>

¹ Dr., Batman University, Turkey, e-mail: m.veysi.babayigit@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4136-7434>

² Asst. Prof. Dr, Cyprus Science University, TRNC, e-mail: mehmetcizreliogullar@csu.edu.tr,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9884-6084>

³ Asst. Prof. Dr, Eastern Mediterranean University, TRNC, e-mail: ozlem.altun@emu.edu.tr,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0830-002X>

1. INTRODUCTION

The consumer is generally considered to be the person purchasing a produced good. An individual being a consumer throughout their life span is an environmental element that marketing managers cannot control (Solomon, Russell-Bennett, & Previte, 2012; Dal, Oral, & Korkmaz, 2018). Consumers are the first to be affected by environmental changes but their effects cannot be easily understood (Featherstone, 2010). Therefore, marketing managers in developed countries assign great importance to consumer research in order to accurately anticipate these effects (İslamoğlu, 2006). As consumerism is unique to individuals, consumption attempts to include the goods and services that individuals consume to continue their lives (De Mooij, 2019). Consumption of goods and services constitutes the most important feature of being a consumer in order to meet individual social, cultural, and economic needs (Walker, Chang, Powell, & Grantham-McGregor, 2005; Öberseder, Schlegelmilch, & Murphy, 2013). When considered from a different perspective, many factors influence consumption habits, preferences, and decisions, including family, internet use, economic values, social environment, and advertisements (Gajjar, 2013; Cizrelioğulları, Babayiğit, & Altun, 2018).

According to Duesenberry's relative income theory, individual and family consumption habits are linked to the relative income of some members in their family (Palley, 2010). This means that unbalanced family income distribution increases overall consumption while balanced family income distribution reduces consumption (Edwards, 2014). Modern needs are constantly developing, and people show behavioral changes alongside these developments (Özsungur & Güven, 2016). Cultural and social group characteristics, as well as the related ideas and capacity for consumption, greatly influence the likelihood of purchase (Stet & Rosu, 2012). Individuals generally adopt group consumption behaviors in order to be included and maintain their place (Englis & Solomon, 1995; Durmaz & Durmaz, 2014).

Responsible and conscious consumers are crucial to increase living standards and develop society (Bemporad & Baranowski, 2007). As conscious people are aware of their own behaviors, they can criticize themselves for mistakes and alter their actions (Khare, 2014). Consumption can be controlled through a combination of consciousness, awareness, and education, resulting in an actively positive consumer that affects positive changes in society and the economy (Zureik & Mowshowitz, 2005). German sociologist Ulrich Beck, who discusses how to deal with the risks posed by consumption, has put forward the

“conscious modernization theory,” which advocates for the need to be conscious about all aspects of consumption. According to this theory, the basis of knowledge, consciousness, criticism, questioning, and participation in the decision-making process is the beginning of modernization, which affects consumption behavior (Beck, 2005; Fourie, 2012).

Based on the assumption that future youth may unequally benefit or be deprived of resources, this paper aims to create a model by determining consumption behaviors of today’s university-age youth and examining them alongside their level of knowledge about the concept of consumption habits. Understanding this relationship enables us to obtain positive data about their consumption habits. Through this study, this relationship is explored and the main objectives, in which hypotheses are proposed, and existing research is highlighted. In addition, the drivers of consumption among university-age young people are tested. There is not much research on this topic in the literature, which is why this study constitutes a unique and beneficial addition to the literature and to future research.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND HYPOTHESIS

It is clear that young people generally prefer branded products, as they care about their social and environmental status and others’ opinions; as a result, they often choose widely consumed products (Eastman & Eastman, 2011; Goldsmith & Clark, 2012; Eastman & Liu, 2012; Millan & Mittal, 2017). Thus, it is fair to say that consumption behavior affects individual consumption behaviors (de Bruijn, Keer, Conner, & Rhodes, 2012). Since consumption behavior is purposeful, individuals adopting consumption habits buy products and services with them in mind. Purchased products and services serve as potential solutions. Individuals who do not have such consumption purposes cannot show consumption behaviors (Penpece, 2006; Platania, Rapisarda, & Rizzo, 2016). Individual consumption behaviors are affected by many factors, such as family, friends, social circles, social environment, school, and newspaper. (Çakır, Çakır, & Gülşah, 2010). Of these, family is the most important environmental factor driving individual consumption behavior (Moschis, Moore, & Smith, 1984). Therefore, the individual is expected to understand the economy at an early age; childhood experiences guide adulthood preferences (Özsungur & Güven, 2017). In addition, social motivation affects consumption behavior; recent studies indicate that lower-class citizens aim to enter the elite society of consumers in higher social classes. Thus, they consume expensive products in order to gain social approval and status (Hayta, 2008; Vel, Captain, Al-Abbas, & Al Hashemi, 2011; Heinonen, 2011).

Some of the factors that contribute to students' awareness of consumption are spending plans, take advantage of a product's implementation, using limited resources efficiently, and saving money (Makela & Peters, 2004; Ersoy, 2008). Students isolate themselves from societal power to question the purpose of consumption and save themselves from existential concerns. They use consumption as a tool to protect their intellectual and emotional interactions (Ersoy & Nazik, 2006; Uysal, 2017). Individual consumption habits and cultures dictate purchases, which are sometimes considered to be inaccurate needs (Chaplin & Lowrey, 2010). In that case, individuals view consumption as a critical approach and integrate their individual consumption habits into the economic system. (Saygılı, 2011; Buğday & Babaogul, 2016). While examining individual knowledge levels about consumption behavior and how it is influenced by family attitudes, there was a significant degree of variance (Carruth & Skinner, 2001; Aydemir, 2005; Grønhøj, 2006). Families who shop with their children enable them to learn about and gain experience with consumerism, making them a more conscious individual (Grossbart, Carlson, & Walsh, 1991). Teenagers generally do not care much about how families use money. Families often avoid teaching their children how to manage money as they are mostly keen on emotional relationships between parents and children. This escape prevents the necessary attainment of consumption awareness (Ersoy & Sariabdulloğlu, 2010; Velioğlu, Çifci, Dölarslan, Kıyan, & Karsu, 2013; Polat & Ünişen, 2016). Some families, on the other hand, expect their children to learn through observation instead of teaching them through proper parental education (Çelik, 2015). Positive family incentives help children become effective and conscious consumers (Gajjar, 2013; Altıntaş, Altun, & Cizrelioğulları, 2020). In contrast, if the family imposes negative penalties, their children may not learn about consumerism or develop healthy consumption behavior (Grønhøj, 2006; Özsungur & Güven, 2017). Families giving children opportunities to act on their own encourages them to become conscious consumers by the time they reach university (Polat & Ünişen, 2016). Evidently, family factors significantly influence knowledge levels and behavioral habits (Özabacı & Özmen, 2005). Additionally, drastic advancements in social media have led to changes in the marketing communications landscape—consumer views have been empowered (Cizrelioğulları, Uwajeh, & Babayiğit, 2019). As a result, environmental factors play a crucial role in the socialization of young people as consumers. They indicate that individuals should look up to role models on how to use products, be conscious of brands, and learn before buying.

2.1. Research Hypothesis and Model

In accordance with the purpose of this research and the research method, a conceptual model was created in Figure 1 and hypotheses were developed:

H1: There is a significant relationship between student knowledge of consumption behaviors and gender.

H2: There is a significant relationship between student knowledge of consumption behaviors and family income level.

H3: There is a significant relationship between student knowledge of consumption behaviors and employment status.

H4: The family factor positively affects student consumption behaviors and knowledge.

H5: The friend factor, which determines student consumption habits, positively affects student consumption behaviors and knowledge.

H6: The location and environment element, which is the external factors that determine student consumption habits, positively affects student consumption behaviors and knowledge.

H7: the social media factor positively affects student consumption behaviors and knowledge.

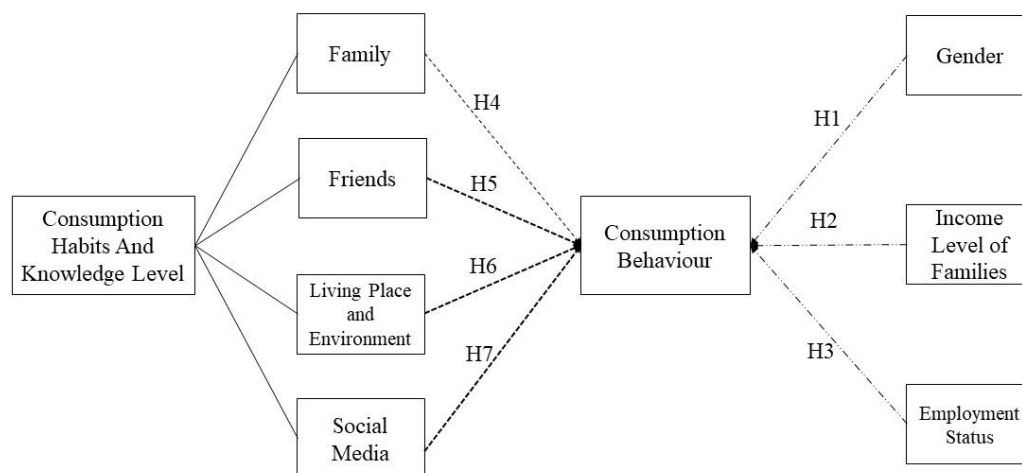

Figure 1. Conceptual model

3. METHODS

The aim of the study is to propose solutions based on the findings about the level of consumption knowledge among Dicle University students in the Kurdish Language and Culture, and English Language Education departments. The sub-problems of this study determine the method of research within the framework of gender differences that may affect level of knowledge, behavioral characteristics, educational status, family income status, and external environmental factors. The population of the study is Dicle University students; the sample consists of 180 students in the Kurdish Language and Culture and English Language Education departments. A total of 30 students enrolled in the Kurdish Language and Culture department and 130 ones out of 160 students studying at the department of English Language Education were selected at Dicle University. The sample was selected using a simple-random-sampling method, as the sampling error was easy to determine. In order to attain results within the scope of the 95% confidence interval and 5% confidence level (Baştürk & Taştepe, 2013), the sample size was determined to be approximately 100, considering the number of students enrolled in previous periods. A total of 150 questionnaires were distributed by the researcher and 130 questionnaires were returned for analysis, constituting an 86% response rate. The data collection tool entailed delivering questionnaires to each participant in a random order. Data collection management was applied by asking closed-ended and semi-structured questions. Participation in the study was voluntary, and the identity of the participants was kept confidential. No audio or video recordings were made without permission. The questionnaire scale was created by compiling the data collection methods from previous studies in accordance with the purpose and scope of this study. The survey consists of three parts. The first part evaluated demographic characteristics, including gender, department, class, family income level, and employment status. The second part consisted of 15 questions about how university students define themselves regarding consumer behavior. A five-point Likert-like scale (1 = Strongly Disagree; 2 = Disagree; 3 = Undecided, 4 = Agree, 5 = Strongly Agree) was used. The third part of the survey used a three-point Likert-like scale (1 = less; 2 = a little; 3 = very) to ask about external factors (family, social media, friends, place, and environment) related to the level of consumption knowledge. Data analysis consisted of frequency and percentage distributions, explanatory factor analyses, t-tests, and regression analyses conducted through SPSS 22.

4. RESULTS

As seen in Table 1, frequency distributions were determined by asking the participants about the gender of the university student, which department he / she is in, what grade he / she is in, his/her family's income level and whether he / she is employed or not. Of the 130 people who participated in the survey, 86 were male and 44 were female. By department, 98 were from English Language Education and 32 were from Kurdish Language and Culture. By grade, 47 were in the third grade, 32 were in the second grade, 26 were in the fourth grade, and 25 were in the first grade. By family income level, 60 were at the medium level, 43 were at the low level, and 27 were at the high level. Finally, by employment, 56 were employed at the time while 74 were not.

Table 1. Demographic Information of Participants

Questions	Demographic Variables	Analysis	
		Frequency	Percentage %
What is your gender?	Male	86	63.2
	Female	44	33.8
What is your department?	Kurdish Language and Culture	32	24.6
	English Language Education	98	75.4
	First year	25	19.2
Which class are you in?	Second year	32	24.6
	Third year	47	36.2
	Forth year	26	20.0
	Low	43	33.1
What is your family income level?	Middle	60	46.1
	High	27	20.8
Do you work at a job?	I am working	56	43.1
	I am not working	74	56.9
Total		130	100

Table 2 looks at the association between family income level and employment. We found that 31 of the 43 students from low-income families were employed while 12 were not; 15 of the 60 students from a middle-income family were employed while 45 were not; 7 of the 27 students from a high-income family were employed while 20 were. These rates highlight the fact that students from each income level worked a job while studying.

Table 2: Student employment status by family income level

		Employment	
		Working	Not Working
Family Income Level	Low	31	12
	Middle	18	45
	High	7	20
	Total	56	74

Table 3 looks at the association between department and employment. We found that 23 of the 32 students enrolled in the Kurdish Language and Culture department were employed while 9 were not; in contrast, On the other hand, 33 of the 98 students enrolled in the English Language Education department were employed while 65 were not.

Table 3: Student employment status by department

		Do You Work at a Job?	
		Working	Not Working
Department	Kurdish Language and Culture	23	9
	English Language Education	33	65
Total		56	74

Before testing the hypotheses, skewness and kurtosis values were examined to ensure that the data was correctly distributed. The mean and standard deviation values of the consumption behavior scale were also determined. When the skewness and kurtosis ratios are between -1 and 1, the data shows a normal distribution (Bai & Ng, 2005; Çelik & Şenoğlu, 2012); Kim

(2013) is slightly more lenient, with a normal range between -1.5 and 1.5. As shown in Table 4, it was appropriate to carry out parametric tests to test hypotheses due to the distortion and kurtosis values of some of the participants. When viewed from another perspective, and regarding the answers of the following questions “When I want to buy clothes, I pay attention to the price”; “I pay attention to whether I really need something I want to buy”; and “I don’t think there should be limits on spending for my social life,” it is clear that unstable aspects prevail. In contrast, it is clear that students answering questions about other consumer behaviors tend to participate in questions of average values. The highest average is $X = 4.08/SS = 0.801$ with “I don’t think there should be limits on spending for my health” while the lowest average is $X = 3.16/SS = 1.25$ with “I don’t think there should be limits on spending for my social life.” Based on the average values, while students believe that expenditure is warranted for consumption on education, health, and nutrition, some students are not conscious consumers regarding whether they need to buy a product and prices paid for clothes.

Table 4. Descriptive analysis of variables that determine student consumption behavior

Variables	X	SS	Skewness	Kurtosis
Q1. The most important reason for making money is to be able to survive.	4.06	1.02	-.980	.215
Q2. I pay attention to whether I really need something I want to buy.	3.36	1.28	-.085	-1.000
Q3. First, I find out the price of the things I will buy.	3.99	1.02	-.968	.597
Q4. When I want to buy clothes, I pay attention to the price.	3.87	1.10	-.675	-.395
Q5. I don’t think my spending is commensurate with my income.	3.21	1.20	-.072	-.732
Q6. I don’t think there should be limits on spending for my nutrition.	4.04	1.05	-.885	-.134
Q7. I don’t think there should be limits on spending for my health.	4.08	.801	-.070	1,250
Q8. I don’t think there should be limits on spending for my social life.	3.16	1.25	-.225	-1.017
Q9. I don’t think I will ever save money for education.	3.99.	1.02	-.965	594
Q10. I consider investing in advance to realize my future dreams.	3.67	1.40	-.725	-.778
Q11. In my opinion, the consumer should be conscientious.	4.04	1.02	-.842	-.111
Q12. I think consumers should be careful with their resources.	3.87	1.05	-.605	-.166

Q13. I think we will face resource shortage problems in the future.	3.80	1.22	-.745	-.742
Q14. I believe everything I buy is something I need.	3.65	1.32	-.866	-.404
Q15. I think I can manage my money.	3.75	1.15	-.716	-.333

Exploratory factor analysis was applied in this study using the Varimax rotation in the statistical analysis of the consumption behavior scale. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) adequacy measurement was used to gauge the applicability of the exploratory factor analysis and Bartlett's sphericity test to tests of the main mass integrity (Williams, Onsman, & Brown, 2010). According to the analysis results in Table 5, Bartlett's test value was found to be 1649, 23, valid at the level of 0.00 significance. In other words, there is a relationship between the variables in the main mass. A KMO ratio of over 60 percent is desirable; as shown in Table 2, the result of the KMO test was 88.4 percent, indicating a strong relationship. A factor consisting of 15 items with an eigenvalue greater than 1 was obtained. Propositions with factor loadings over 0.500 were considered. Based on these results from the exploratory factor analysis, we found that the expressions were collected under one factor and the cumulative variance rate was 35.335 percent with an eigenvalue of 5.184 and a Cronbach-Alpha value (from the reliability test) of 0.896.

Table 5. Factor analysis of student consumption behavior

Variables	
	Factor Loading
Q1. The most important reason for making money is to be able to survive.	.750
Q2. I pay attention to whether I really need something I want to buy.	.772
Q3. First, I find out the price of the things I will buy.	.728
Q4. When I want to buy clothes, I pay attention to the price.	.682
Q5. I don't think my spending is commensurate with my income.	.676
Q6. I don't think there should be limits on spending for my nutrition.	.695
Q7. I don't think there should be limits on spending for my health.	.615
Q8. I don't think there should be limits on spending for my social life.	.587
Q9. I don't think I will ever save money for education.	.798

Q10. I consider investing in advance to realize my future dreams.		.596
Q11. In my opinion, the consumer should be conscientious.		.805
Q12. I think consumers should be careful with their resources.		.645
Q13. I think we will face resource shortage problems in the future.		.578
Q14. I believe everything I buy is something I need.		.668
Q15. I think I can manage my money.		.745
	Variance (%)	35.335
EFA	Eigenvalue	5.184
	Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) test	0.884
	Bartlett's Test of Sphericity	1649.23
Reliability Analysis	Cronbach's Alpha	0.896

Independent t-test analysis was conducted to determine the relationship between the consumer behavior and gender of the participants. Multiple regression analysis was applied to support this analysis and determine the hypothesis results. The results shown in Table 6 indicate a significant difference at the level of $t = 0.05: 150 = 2.750$, $p < 0.05$ in the relationship between gender and student consumption habits.

Table 6. T-test analysis of the relationship between gender and consumption behavior.

		N	Levene's Test		T-Test		
Student consumption behavior			F	Sig	t	df	Sig. (2- tailed)
	Male	86	2.809	.010	2.750*	150	.045
	Female	44					

Note: *Significance level $p < 0.05$

Regression analysis was conducted to test the degree of significance between the external determinants of consumption behavior and knowledge level and the degree of significance between family income level and employment status. As shown in Table 7, the consumption behavior of students is a result of multiple regression analysis between family income level

and employment status, $t = 6.457$, $p < 0$. There is a significant relationship at the 05 level. In addition, there is a significant relationship between consumption behavior and family income level at $t = 5.524$, $p < 0.05$.

Table 7. Regression analysis

		Variable		Sig.
		B	Std. Error	
Dependent Variable: Student Consumption Behavior				
Family Income Level		,360	,050	5,524*
Employment Status		,829	,115	6,457*
R ²	0.325			
SE	0.585			
F	54.163			

Note: *Significance level $p < 0.05$

The factors thought to influence consumption habits and knowledge level of participants are family, friends, social media, and place/environment. As shown in Table 8, the t-test reveals a significant and positive relationship between some of the external factors and both consumption habits and consumption knowledge. The t value in the table is 2.338 and the p-value is less than 0.05, meaning there is a significant and positive relationship between family and consumption behavior. In addition, there is a positive and significant relationship between social media and consumption behavior, as revealed by a t value of 3.018 and p-value of 0.00. However, this significant relationship does not appear to exist for friends or place/environment, as the p-value is higher than 0.05.

Table 8. Regression analysis

		Variables		t	Sig.
		B	Std. Error		
Dependent Variable: Student Consumption Behaviours					
Family		,285	,078	2,338**	,025
Living Place and Environment		,107	,047	1,910	,076
Friends		,024	,065	-164	,546
Social Media		,317	,118	3,018*	,000
R ²	0.216				
SE	0.449				
F	3.821				

Note: *Significance level $p < 0.001$; **Significance level $p < 0.05$

As a result of the above multiple regression and t-test analyses, Table 9 shows the significance levels of H1, H2, H3, H4, and H7; they were accepted because their p-values were below $p < 0.05$. It is clear that family and social media play significant roles in determining student consumption behavior. Gender, family income level, and employment

status are also shown to influence on student consumption behavior. H5 and H6, in contrast, are rejected; their p-values exceed $p < 0.05$, meaning significance cannot be verified.

Table 9. Hypothesis test

Hypothesis	P-Value	Status
H1: There is a significant relationship between student knowledge of consumption behaviors and gender.	$P=0.045$ ($p < 0.05$)	Accepted
H2: There is a significant relationship between student knowledge of consumption behaviors and family income level.	$P=0.005$ ($P < 0.05$)	Accepted
H3: There is a significant relationship between student knowledge of consumption behaviors and employment status.	$P=0.000$ ($P < 0.05$)	Accepted
H4: The family factor positively affects student consumption behaviors and knowledge.	$P=0.025$ ($p < 0.05$)	Accepted
H5: The friend factor positively affects student consumption behaviors and knowledge.	$P=0.076$ $P > 0.05$	Rejected
H6: The location and environment element positively affects student consumption behaviors and knowledge.	$P=0.546$ ($p > 0.05$)	Rejected
H7: the social media factor positively affects student consumption behaviors and knowledge.	$P=0.000$ ($P < 0.05$)	Accepted

5. CONCLUSION AND DISCUSSION

This study was conducted mostly by associating consumption habits and knowledge of some of the students enrolled in the departments of Kurdish Language and Culture and English Language Education at the University of Dicle with various external drivers. In this context, a survey was carried out among 130 of the 180 university students enrolled in these two departments. Among these students, gender and family income were shown to play an important role in obtaining information about consumption behavior. Both family and social media platforms were shown to significantly and positively affect consumption behavior. However, we found that neither friends nor living environment had a significant impact on consumption behavior. These results suggest that modern technological development, the increasing population, and the unstable and exaggerated consumption resources are cause for

concern. The conceptual model and hypotheses created by this research suggest that diminishing resources may be unequally in the future.

The change process is already happening very quickly. The main problem is that consumers do not have sufficient resources or know how to use the resources they do have. As consumers, students should be able to meet their own needs to improve their quality of life by using their resources consciously. In this way, students gain knowledge about and skills in consumption as they purchase goods and services. However, the knowledge and skills gained are constantly changing due to environmental factors. The education that students receive from external factors (e.g. social media, friends, place environment) can be important factors in protecting students' values and integrating them more easily. This study aimed to draw attention to the effect of childhood preferences and basing behaviors on adulthood preferences and behavioral characteristics. An early understanding of the economy allows for childhood experiences to shape adulthood preferences. Experiences and talents developed during childhood serve an important function in shaping consumption habits later in life.

Amid the modern excess of consumption, the effects of group purchasing behaviors are obvious; hence, important environmental factors are crucial in the acquisition of consumption habits. In order to comprehend the importance of education as a consumer, it is necessary for children to learn at an early age. For the benefit of society and the economy, consumers should be conscious; thus, comprehensive information distribution and awareness-raising activities that appeal to a wide audience are crucial. If the general mindset changes, there will be positive changes in overall purchasing behaviors. Educational institutions should work to raise consumer consciousness. In order to balance the level of consumption, we must question our own consumption behaviors and make rational, conscious decisions while shopping. In this way, by preserving the social and ecological environment, we will be able to leave a healthy world for the next generation.

Hopefully, this paper will spur future research on consumer behavior. In addition to its evaluation of existing theories, this paper can also be advantageous in terms of collecting information about young people in the education sector and what influences their consumption behaviors. Future studies on this subject should apply this methodology to larger samples; in this sense, this study will serve as a springboard for future studies.

References

- Altıntaş, T., Altun, Ö., & Cizreliogullari, M. N. (2020). *Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Koşullu Öz Değer İlişkisinin İncelenmesi*. (Ed.) Dr. Hasan Babacan. Sosyal Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-3, Birinci Basım, Gece Akademisi: Ankara.
- Aydemir, M. A. (2005). *Büyük alışveriş merkezlerinin aile içi tüketim alışkanlıkları üzerinde etkisi (Konya örneği)* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Bai, J., & Ng, S. (2005). Tests for skewness, kurtosis, and normality for time series data. *Journal of Business & Economic Statistics*, 23(1), 49–60.
- Baştürk, S., & Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Vize Yayıncılık*, 129–159.
- Beck, U. (2005). *Power in the Global Age: A New Global Political Economy*. (Trans.) Katherine Cross. Cambridge: Polity Press.
- Bemporad, R., & Baranowski, M. (2007). Conscious consumers are changing the rules of marketing. Are you ready? *Highlights from the BBMG Conscious Consumer Report*.
- Buğday, E. B., & Babaoğlu, M. (2016). Bilinçli Tüketim Kavramının Boyutları: Bilinçli Tüketim Davranışının Yeniden Tanımlanması. *Sosyoekonomi*, 24(30), 187–206.
- Carruth, B. R., & Skinner, J. D. (2001). Consumer goals/skills that mothers want their children to learn. *International Journal of Consumer Studies*, 25(4), 290–298.
- Chaplin, L. N., & Lowrey, T. M. (2010). The development of consumer-based consumption constellations in children. *Journal of Consumer Research*, 36(5), 757–777.
- Cizreliogullari, M. N., Babayiğit, M. V., & Altun, Ö. (2018). Doğu Akdeniz Üniversitende Bazı Bölümlere Kayıtlı Üniversite Öğrencilerinin Tüketicilikle İlgili Kavramlara Yönelik Bilgi Düzeylerinin ve Davranış Alışkanlıklarının İncelenmesi. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 2(3), 176–194.
- Cizreliogullari, M. N., Uwajeh, P. C., & Babayiğit, M. V. The Impact of Social Media On The Marketing Communication In The Tourism And Hospitality Industry. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 3(4), 45–58.
- Çakır, M., Çakır, F., & Gülşah, U. S. T. A. (2010). Üniversite öğrencilerinin tüketim tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 87–94.
- Çelik, N. (2015). Ailelerin Satın Alma Kararlarında Genç Tüketicilerin Etkisi. *Journal of*

- Entrepreneurship & Development (Girisimcilik ve Kalkinma Dergisi)*, 10(1), 29–51.
- Çelik, N. Y., & Şenoğlu, B. T. D. (2012). *ANOVA modellerinde çarpık dağılımlar kullanılarak dayanıklı istatistiksel sonuç çıkarımı ve uygulamaları* (Doctoral dissertation, Ankara üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Ana Bilim Dalı).
- Dal, Ö. G. V., & Eroğlu, A. H. (2015). Farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin risk algılarının tüketici davranışı açısından incelenmesi: Gençlerin üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 361–385.
- De Bruijn, G. J., Keer, M., Conner, M., & Rhodes, R. E. (2012). Using implicit associations towards fruit consumption to understand fruit consumption behaviour and habit strength relationships. *Journal of Health Psychology*, 17(4), 479–489.
- De Mooij, M. (2019). *Consumer behavior and culture: Consequences for global marketing and advertising*. SAGE Publications Limited.
- Durmaz, Y., & Durmaz, B. N. (2014). The impact of social factors on consumer buying behavior and an empirical application in Turkey. *Journal of Social Science Research*, 3(2), 256–263.
- Eastman, J. K., & Eastman, K. L. (2011). Perceptions of Status Consumption and the Economy. *Journal of Business & Economics Research*, 9(7), 9–20.
- Eastman, J. K., & Liu, J. (2012). The Impact of Generational Cohorts on Status Consumption: An Exploratory Look at Generational Cohort and Demographics on Status Consumption. *Journal of Consumer Marketing*, 2(2), 93–102.
- Edwards, J. M. (2014). Consumer power and market control: Exploring consumer behaviour in affluent contexts (1946–1980). *The European Journal of the History of Economic Thought*, 21(4), 699–723.
- Englis, B. G., & ve Solomon, M. R. (1995). To be and not to be: Lifestyle Imagery, Reference Groups, and the Clustering of America. *Journal of Advertising*, 24 (1), 13–28.
- Ersoy, A. F., & Sariabdulloğlu, A. (2010). Erken dönemde tüketici bilincinin geliştirilmesi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(1), 65–76.
- Ersoy, S. (2008). Çocuklara para yönetimini öğretmede ebeveyn rehberliği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 140–157.
- Ersoy, S., & Nazik, M. H. (2006). Ergenlerde tüketicilik bilinç düzeyi üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 313–328.
- Featherstone, M. (2010). Body, image and affect in consumer culture. *Body & Society*, 16(1),

- 193–221.
- Fourie, E. (2012). A future for the theory of multiple modernities: Insights from the new modernization theory. *Social Science Information*, 51(1), 52–69.
- Gajjar, N. B. (2013). Factors affecting consumer behavior. *International Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, 1(2), 10–15.
- Goldsmith, R. E., & Clark, R. A. (2012). Materialism, Status Consumption, and Consumer Independence. *The Journal of Social Psychology*, 152(1), 43–60.
- Grønhøj, A. (2006). Communication about consumption: A family process perspective on ‘green’ consumer practices. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 5(6), 491–503.
- Grossbart, S., Carlson, L., & Walsh, A. (1991). Consumer socialization and frequency of shopping with children. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(3), 155–163.
- Hayta, A. B. (2008). Socialization of the child as a consumer. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 37(2), 167–184.
- Heinonen, K. (2011). Consumer activity in social media: Managerial approaches to consumers’ social media behavior. *Journal of Consumer Behaviour*, 10(6), 356–364.
- İslamoğlu, A. H., 1999, Pazarlama Yönetimi: Stratejik Ve Global Yaklaşım. Beta Yayıncılık, İstanbul, s.72
- Khare, A. (2014). Consumers’ susceptibility to interpersonal influence as a determining factor of ecologically conscious behaviour. *Marketing Intelligence & Planning*, 32(1), 2–20.
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: Assessing normal distribution using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52–54.
- Makela, C. J., & Peters, S. (2004). Consumer education: Creating consumer awareness among adolescents in Botswana. *International Journal of Consumer Studies*, 28(4), 379–387.
- Millan, E., & Mittal, B. (2017). Consumer preference for status symbolism of clothing: The case of the Czech Republic. *Psychology & Marketing*, 34(3), 309–322.
- Moschis, G. P., Moore, R. L., & Smith, R. B. (1984). The impact of family communication on adolescent consumer socialization. *ACR North American Advances*.
- Öberseder, M., Schlegelmilch, B. B., & Murphy, P. E. (2013). CSR practices and consumer perceptions. *Journal of Business Research*, 66(10), 1839–1851.
- Özabacı, N., & Özmen, M. (2005). Tüketici Olmayı Nasıl Öğreniyoruz? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2). 135–148.

- Özsungur, F., & Güven, S. (2017). Tüketici Davranışlarını Etkileyen Sosyal Faktörler Ve Aile. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 2(3), 127–142.
- Özsungur, F., & Güven, S. (2017). Tüketici Davranışlarını Etkileyen Sosyal Faktörler Ve Aile. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 2(3), 127–142.
- Palley, T. I. (2010). The relative permanent income theory of consumption: A synthetic Keynes–Duesenberry–Friedman model. *Review of Political Economy*, 22(1), 41–56.
- Penpece, D. (2006). Tüketici Davranışlarını Belirleyen Etmenler: Kültürün Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kahramanmaraş.*
- Platania, M., Rapisarda, P., & Rizzo, M. (2016). Food and health habits of university students: Relationship to food consumption behaviour. *International Food Research Journal*, 23(3).
- Polat, H., & Ünişen, A. (2016). Parents' Views on Conscious Consumerism Dispositions of Pupils Taught Social Studies Courses. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 670–694.
- Saygılı, A. (2011). *Gençlerin Tüketim Davranışlarını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Sakarya Üniversitesi ve Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Örneği* (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya).
- Solomon, M., Russell-Bennett, R., & Previte, J. (2012). *Consumer behaviour*. Pearson Higher Education AU.
- Stet, M., & Rosu, A. (2012). PSPC (Personal, Social, Psychological, Cultural) Factors and Effects on Travel Consumer Behaviour. *Economics and Management*, 17(4), 1491–1496.
- Uysal, A. (2017). *Ortaokul kademesindeki öğrencilerin tüketim davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Master's thesis, Niğde Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Vel, K. P., Captain, A., Al-Abbas, R., & Al Hashemi, B. (2011). Luxury Buying in the United Arab Emirates. *Journal of Business and Behavioural Sciences*, 23(3): 145–160.
- Velioğlu, M. N., Çifci, S., Dölarslan, E. M., Kıyan, Ş. S., & Karsu, S. (2013). Tüketim Bilinci ve Bilinçli Tüketici. *TC Anadolu Üniversitesi Yayın No. 2912*.
- Walker, S. P., Chang, S. M., Powell, C. A., & Grantham-McGregor, S. M. (2005). Effects of early childhood psychosocial stimulation and nutritional supplementation on cognition and education in growth-stunted Jamaican children: Prospective cohort study. *The Lancet*, 366(9499), 1804–1807.

- Williams, B., Onsman, A., & Brown, T. (2010). Exploratory factor analysis: A five-step guide for novices. *Australasian Journal of Paramedicine*, 8(3).
- Zureik, E. & Mowshowitz, A. (2005). Consumer Power in the Digital Economy. *Communications of the ACM*, 48(10), 46–51.

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 41-64

<http://ijoks.com>

Devlet İçi ve Devletlerarası Çatışmalarda Arabuluculuk

Muttalip ÇAĞLAYAN¹

Received: Sep 8, 2020

Reviewed: Oct 13, 2020

Accepted: Dec 04, 2020

Öz

Bu çalışmanın amacı, değişik düzeylerde cereyan eden devlet içi ve uluslararası çatışmalara üçüncü taraflarca müdahale edilmesi ve ihtilaf giderme-azaltma süreçlerinin yürütülmesi açısından önemli bir yere sahip olduğu varsayılan arabuluculuk mekanizmasını kavramsal ve teorik düzeyde tahlil etmektir. Makale, arabuluculuğun temel bazı varsayımlarına değindikten sonra kimlerin ya da hangi kurumların arabuluculuk faaliyeti yürütme kapasitesine sahip oldukları tartışmasını yapmaktadır. Müteakiben, arabuluculuğa neden ihtiyaç duyulduğu konusu çatışmaların içeriği ve özgün koşulları göz önünde bulundurularak “çıkılmaz yol” kavramı aracılığıyla incelenmektedir. Arabuluculuk faaliyetinin çatışan tarafların hangi temel ihtiyaçlarını giderdiği, çatışmaların hangi aşamasında gerekli olduğu ve taraflarca neden kabul edildiği gibi hususlar ise “koşulların olgunlaşması” ve “müzakere öncesi dönem” eksenini etrafında ele alınmaktadır. Öte yandan, tarafsız, güce dayalı, dahili/harici ve kolaylaştırıcı gibi arabuluculuk modelleri bazı vakalar eşliğinde tahlil edilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise arabuluculuğun hangi durumlarda başarılı olabileceği konusu bazı öneriler ışığında normatif bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Çalışmada, bilhassa uzun süreli çatışmalar sonucunda taraflar arasında oluşan güvensizliğin yarattığı çıkmazın aşılması ve diyalog-müzakere ortamı yaratılması bakımından arabuluculuğun fonksiyonel olduğu sonucuna varılmaktadır. Doğru zaman ve doğru yöntem tatbik edildiği takdirde, arabuluculuk mekanizması yalnızca arızı çözümlerin üretilmesine yönelik değil, tarafların çatışmanın belirleyici nedenlerini bizzat kendi perspektifleriyle bertaraf ederek uzun vadede ulaşacakları adil ve sürdürülebilir bir barışa katkı sunma işlevi görebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, Uyuşmazlık Çözümü, Koşulların Olgunlaşması, Çıkılmaz Durum, Kalıcı Barış

Recommended citation:

Çağlayan, M. (2021). Devlet İçi ve Devletlerarası Çatışmalarda Arabuluculuk. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 41-64, <https://doi.org/10.21600/ijoks.791930>

¹ Res. Asst., Mardin Artuklu University, Turkey, e-mail: talipcag@msn.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1252-2335>

Mediation in Intra-State and Inter-State Conflicts**Abstract**

This study aims to examine mediation as a conflict resolution tool at a conceptual and theoretical level. After making some basic assumptions about mediation, it discusses who or which organizations can mediate between the parties to a conflict. Subsequently, it seeks an answer to the question of why mediation is a particularly suitable method in conflict transformation and peace building. To do so, it uses Zartman's concept of "mutually hurting stalemate" taking into consideration the nature and content of the conflict. The questions of what basic needs are met through mediation mechanism, at what stage of conflicts it might be effective and under what conditions it is accepted by the parties will be reviewed around the notions "ripe moment" and "pre-negotiation phase". In the study, some mediation models such as neutral/impartial, mediators with muscle, internal-external and facilitation will also be analysed in the context of the conflict to which they are related. In the last part, the extent to which mediation can be considered successful will be studied from a normative perspective. The study basically argues that mediation is effective in order to overcome the impasse created by the deep distrust between the parties and create a constructive dialogue. When applied with right method in "ripe moment", mediation not only produces provisional solutions, but also contribute to a sustainable peace that the parties to the conflict will be able to achieve by eliminating root causes of the conflict with their own efforts.

Keywords: Mediation, Conflict Resolution, Ripe Moment, Mutually Hurting Stalemate, Stable Peace

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca kadim bir geleneğe sahip olduğu düşünülen arabuluculuk mekanizması, bugün yeryüzünün farklı noktalarında yaşanan çatışmaların yatıştırılmasında, hatta sonlandırılmasında artan biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Arabuluculuk, sahada uygulandığı artışa paralel olarak hem Barış ve Çatışma Çözümü çalışmaları literatüründe hem de uluslararası ilişkiler, devletlerarası hukuk, uluslararası ceza hukuku gibi farklı interdisipliner alanlarda geniş bir yer edinmeye başlamıştır. Bu makale, Barış ve Çatışma Çözümü Çalışmaları literatüründeki son dönemdeki çalışmaları göz önünde bulundurarak arabuluculuğun bazı temel sorular ışığında kuramsal ve teorik incelemesini yapmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede bazı sorulara cevap aranacaktır: Arabuluculuğun kavramsal olarak ne ifade ettiği, neden ve nasıl başlatıldığı, hangi hususların arabuluculuk sürecini etkilediği, ne tür arabuluculukların hangi çatışmalara uygun olduğu, çatışmanın üçüncü bir tarafın müdahalesine ne zaman uygun hale geldiği, müdahalenin şeklinin nasıl olması gerektiği, hangi arabuluculuk stratejilerinin daha etkili olduğu, arabulucu olma görevi gören aktörlerin nasıl davranmaları gerektiği, taraflarla ne tür ilişki içine girdikleri, çatışma bağlamında tarafların davranışlarını nasıl etkiledikleri, başarılı arabuluculuklar için belirli ön koşullara ihtiyaç duyulup duyulmadığı gibi sorular bunlardan bazılarıdır. Bu soruların birbirlerinden bağımsız ve ayrı değil de, birbirleriyle yakın ilişki içinde olduklarını iddia etmek elbette ki güç olmayacaktır.

Bu kapsamda, çalışmanın birinci bölümünde öncelikle arabuluculuğun içeriğine, formuna, kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiğine bağlı olarak tanımı yapılacak, ardından genel karakteristiği itibarıyla arabulucunun taşıması gereken belli başlı bazı özellikler üzerine genel bir çerçeve çizilecektir. Çatışma ve kriz durumlarında kimlerin arabuluculuk yapabileceği hususu ise bireyler, devletler ve kurumlar bazında ikinci bölümün odak noktasını oluşturacaktır. Üçüncü ve dördüncü kısımlarda, arabuluculuk faaliyetinin hangi temel ihtiyaçları giderdiği, çatışmaların hangi aşamasında gerekli olduğu ve taraflarca neden kabul edildiği soruları, “koşulların olgunlaşması” ve “müzakere öncesi dönem” ekseninde etrafında gözden geçirilecektir. Müteakiben, arabuluculuğun barış süreçlerinin değişik aşamalarıyla ilgili olarak tarafsız, zora dayalı, dahili-harici ve kolaylaştırıcı gibi farklı versiyonları ilgili oldukları çatışma bağlamında detaylı bir şekilde incelenecektir. Son kısımda arabuluculuğun hangi durumlarda başarılı sayılabileceği konusu ise normatif bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

1. Arabuluculuğun Tanımı Ve Temel Nitelikleri

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen devlet içi (*intra-state*) ya da devletler arası (*inter-state*) çatışmaların çözümünde uzun süredir kullanılagelen arabuluculuk mekanizması, bizzat modern ulus-devlet olgusundan daha eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Antik Yunan tarihçisi Thucydides’in, M.Ö. 5. yüzyılda Sparta ile Atina arasında yaşanan ve 30 yıl süren Peloponez Savaşı’nı anlattığı “Peloponez Savaşı Tarihi” adlı eseri, arabuluculuğun uluslararası ilişkiler tarihinde uzun bir yeri olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s.5). Dolayısıyla, günümüzde modern çatışmalar etrafında konumlandırılan ve kavramsallaştırılan “arabuluculuğun” yeni bir olgu olmadığını belirtmeye gerek yoktur. Soğuk Savaş sonrası dönemde artan bir ilgi ile yaygınlaşsa da arabuluculuk insanlık tarihi boyunca farklı konseptlerde ve biçimlerde yoğun olarak kullanılmış ve çatışmalar var olduğu sürece de hayatımızda yer edinmeye devam edecektir. Çatışmaların gidişatını ve sonucunu etkileme kapasitesine sahip olması nedeniyle, arabuluculuk son yıllarda Barış ve Çatışma Çözümü çalışmaları literatürü başta olmak üzere farklı disiplinlerden özel bir ilgi görmeye başlamıştır. Etnisite, din, mezhep, sınıf ve kültür temelli ihtilaflı konuların artışına paralel olarak, arabuluculuk ile ilgili yapılan çalışmaların sayısında kayda değer bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Şimdi arabuluculuk kavramının içeriğine kısaca göz atalım.

Arabuluculuğun içeriğine, formuna, kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiğine bağlı olarak değişik tanımlamaları yapılmaktadır. Arabuluculuk, en genel anlamıyla, tatbik edildiği

çatışmanın koşullarına ve niteliğine bakılmaksızın, *üçüncü* veyahut *yabancı bir aktörün* çatışan taraflar arasında bir uzlaşma yoluna gidilebilmesi amacıyla çatışmayı yönetme sürecine dahil olmasıdır. Uzun süreli çatışmalar sonucunda yıpranan taraflar, kendi aralarında bir tür barış süreci başlatmak, yürütmek ve bunu başarılı bir şekilde sonuçlandırmak için başkalarının yardımına ihtiyaç duyabilirler (Mitchell, 2003, s.77), onlara bu yardımı sunabilecek aktör arabulucudur. Burton ve Dukes, arabulucuyu çatışmayı tanımlayan, çatışmanın nedenlerini araştıran ve daha sonra “karşılıklı kabul edilebilir çözüm” (*mutually acceptable solution*) sağlanabilmesi için çatışan taraflara bir öneriler seti tasarlayan *üçüncü bir taraf* olarak tarif eder (Burton ve Dukes, 1990, s.25). Bercovitch ve Garner ise, arabuluculuğu hasım tarafların çatışmayı yönetme çabalarına katkı sunmak üzere, davet yoluyla girilen bir *üçüncü taraf* faaliyeti olarak değerlendirmektedir (Bercovitch ve Garner, 2008, s.20).

Arabuluculuk, diyalog ve müzakere aracılığıyla sorunlarını çözmeye niyetlenen tarafların kendi rızaları sonucunda başkasından aldıkları bir tür destek modülüdür. Bununla birlikte, genel olarak gönüllülük esasına dayanan bir süreçtir. Dolayısıyla, dışarıdan baskı ya da zor kullanarak bu tür bir girişimde bulunmak, çatışmaların kalıcı çözümünde barışçıl yöntemler kullanma zorunluluğuna doğal olarak aykırılık teşkil edecektir. Bercovitch ve Garner’in doğru bir ifade ile “Çatışma Çözümünden” ziyade “Çatışma Yönetimi” terimini kullanmalarının altında yatan gerekçe, çatışmanın nihai çözüme kavuşturulmasının arabulucunun temel sorumluluğu olmadığına işaret etmektedir. Örneğin, yoğun şiddetin etkisi altına girmiş bir çatışmada arabulucudan ilk beklenen şey kalıcı barışın (*stable peace*)² sağlanmasına vereceği katkıdan ziyade silahlı çatışmaların durdurulmasına yönelik faaliyetler yürütmesidir. Böyle bir durumda, arabulucunun taraflar arasında olası bir ateşkes ilanına odaklanması ve şiddetin durması için çaba göstermesi aciliyet arz etmektedir. Çatışmayı ortaya çıkaran nedenlerin bertaraf edilmesine yönelik girişimleri ise daha sonraki aşamalarda gündeme gelmektedir. Bu bakımdan, bazı arabuluculuk girişimlerinin geçici bir süreyi kapsayan bir çatışma yönetimi süreci olduğu da ileri sürülmektedir. Arabuluculuğun tanımı üzerine genel bir çerçeve çizilmek istenirse;

- a) Arabuluculuk çatışma yönetiminin bir uzantısı ve parçasıdır.

² İlk kez Kenneth Boulding’in kullandığı “Kalıcı Barış” (Stable Peace) kavramı “savaşın insanların aklına gelmeyecek ve yok sayılabilecek kadar düşük bir olasılık haline geldiği” duruma tekabül etmektedir (Boulding, 1978, s.13)

- b) İki ya da daha fazla taraf (birey, grup ya da bir kurum) arasındaki çatışmaya dışarıdan bir müdahale içerir.
- c) Çoğunlukla, zora dayanmayan, şiddet içermeyen ve nihayetinde bağlayıcı olmayan bir müdahale biçimidir.
- d) Arabulucu, bilinçli ya da bilinçsiz, temsil ettiği zihin dünyasının fikrini, bilgisini, kaynaklarını temsil edebilir.
- e) Gönüllü bir çatışma yönetimi biçimi olduğundan taraflar arabulucunun önerilerini kabul ya da reddetme özgürlüğüne sahiptirler.
- f) Arabuluculuk yalnızca geçici (ad hoc) bir prosedürdür” (Bercovitch, Kremenyuk, Zartman, 2009, ss.343-344).

Bu tanım ışığında, arabulucu ile çatışmanın tarafları arasında içinde bulunan şartlara, tarafların ve arabulucunun ayrı ayrı niyetlerine, konu başlıklarına, sorunun tarihsel arka planına bağlı olarak zamanla dinamik bir ilişki de ortaya çıkmaktadır. Bu durum, aynı zamanda, aktörlerin gönüllü bir şekilde (özne ve süjenin) iç içe geçtiği bir süreçtir. Arabulucu, nihayetinde, süreci şekillendirme gibi önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. Arabulucu, Bercovitch’in deyimiyle, hukuki otoriteyi devreye koyma (hakemlik yapma) ya da fiziki güce başvurma işlevi görmekten ziyade çatışan tarafların algısını, zihin kodlarını ve davranış biçimlerini değiştirme ve etkilemeyi amaçlamaktadır (Bercovitch ve Rubin, 1992, s. 8). Arabulucunun yeni değişkenler ve dinamiklerle katkıda bulunarak üstlendiği bu rol, müzakere sürecinin kaçınılmaz bir sonucudur. Müzakere olmadan arabuluculuk olmaz (Moore, 2003, s.16). Bu yüzden ki, taraflar kendi başlarına çözüm bulamadıkları bir sorunda arabuluculuktan bir müzakere biçimi olarak da faydalanabilmektedirler (Grieg ve Diehl, 2012, s. 3).

Peki, bir arabulucu ne tür özellikler taşımalıdır? Bu soruya değişik yanıtlar verilebilir, ancak genel karakteristiği itibarıyla arabulucunun taşıması gereken belli başlı bazı vasıflar vardır. Wehr’e göre arabulucunun çatışmanın mevcut durumu hakkında derin bir bilgiye, hasımların pozisyonunu anlama yeteneğine, aktif dinleme, iletişim ve prosedürel becerilere (toplantı organizasyonu, önerileri inceleme vs.) sahip olması gerekir (Bercovitch ve Schneider, 2000, s.148). Arabulucu müzakere için elverişli ortamı yaratmalı, tarafların birbirlerini dinlemelerini ve anlamalarını sağlayacak iletişim kanallarını açık tutmalı, onların ihtiyaçlarına ve çıkarlarına koşulsuz saygı göstermeli, gerekirse bunları bir önem sırasına göre sıralamalı, adil, uygulanabilir ve uzun ömürlü bir barış için arabuluculuk opsiyonları inşa

etmelidir (Horowitz, 2007, s.54). Çatışan tarafların güvenini kazanmak, arabulucunun sahip olması gereken bir başka önemli özelliktir. Bunu elde etmek için de şeffaf ve muteber olmak zorundadır. Arabulucunun taraflara yardım etmek için sıkı bir irade ve kararlılık göstermesi ve gizli bir ajandasının olmaması gerekmektedir. Çatışmayı analiz etmek, çatışmanın nedenleri üzerinde düşünmek-akıl yürütmek ve taraflara akıllı selim tavsiyelerde bulunmak da arabulucudan beklenen vasıflar arasında sayılmaktadır (Burton ve Dukes, 1990, s.33).

2. Kimler Ya Da Hangi Kurumlar Arabuluculuk Yapma Kapasitesine Sahiptir?

Çatışma ve kriz durumlarında potansiyel arabuluculuk listesi geniş kapsamlıdır. Çeşitli aktörler tarafından uygulanabilecek arabuluculuğun bireyler, (kanaat önderleri, din adamları, akademisyenler, sivil toplum çalışanları), devletler (tekil devletler, devletler topluluğu) ve kurumlar (bölgesel, uluslararası ve devlet dışı vs.) olarak üç kategoride incelenmesi mümkündür. Bunlardan herhangi biri arabuluculuk rolünü tek başına üstlenebileceği gibi, birden fazla aktörden müteşekkil bir kombinasyonun da bu görevi görmesi olasıdır. Bireysel arabuluculuk ile, temsil fonksiyonu sınırlı, bir siyasi yapıya angaje olmayan ve resmi bir statü taşımayan bireylerin gerçekleştirdiği arabuluculuk kastedilmektedir (Bercovitch ve Schneider, 2000, s.147). Kuzey İrlanda'daki barış süreci müzakerelerini yöneten ABD (Amerika Birleşik Devletleri) eski senatörü George Mitchell³, bireysel arabuluculuk modeline iyi bir örnektir. Bireysel arabuluculuğun, resmi sıfatı haiz olmayan ya da resmi bir kurumla bağlantısı olmayan hususi şahıslar üzerinden yürütülmesinin altında yatan temel motivasyon, potansiyel arabulucunun çatışan taraflarda güven duygusu yaratmak ve kendi mensubiyetinden kaynaklanabilecek önyargıların oluşmasını önlemek arzusudur. Buna ek olarak, çatışmanın gidişatının değişmesinde siyasi liderlerle iletişim kurma olanağına sahip olması, çatışmanın geleceği ile ilgili şahsi fikirlerinin test edilme olanağı bulması ve kişisel kariyer yapma ya da mesleki itibarını artırma hevesi gibi nedenler de bireysel arabuluculuğun yaygınlaşmasına vesile olmuştur (Wilkenfeld, Young, Quinn ve Asal, 2005, s.52).

Bireyler gibi devletler de çatışmaların sonlandırılmasında arabuluculuk faaliyetine iştirak edebilmektedirler. Devletlerin barış süreçlerine en üst düzeyde siyasi liderlerle angaje oldukları gözlemlenmektedir. 1979'da ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'ın Mısır ile İsrail arasında başlayan barış sürecindeki rolü, 1994 ve 2005 yılları arasında Burundi'deki iç

³ Kuzey İrlanda'daki başarısının ardından 2009 yılında ABD Başkanı Barack Obama tarafından İsrail ve Filistin arasındaki barış görüşmelerini yürütmek amacıyla Ortadoğu özel temsilcisi olarak görevlendirilen George Mitchell, Ortadoğu'da yürüttüğü çabaların başarıya ulaşmaması nedeniyle 2011 yılında görevini bırakmıştı. DW, "Mitchell Havlu Attı", 14.05.2011. Web sitesi için bkz. <http://www.dw.de/mitchell-havlu-att%C4%B1/a-15075919>

savaş süresince Tanzanya Başkanı Julius Nyerere, Güney Afrika Devlet Başkanları Nelson Mandela ve Jacob Zuma'nın taraflar arasında arabuluculuk yapmaları devletler düzeyinde yürütülen arabuluculuk faaliyetlerine önemli örnekler teşkil etmektedir. Keza, İran ile Batılı ülkeler arasındaki uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin askıya alınmasını öngören görüşmelerde Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun taraflar arasında yürüttüğü mekik diplomasisi de bu tür arabuluculuk girişimlerindendir. Öte yandan, devletlerden kurulu bölgesel örgütlerin de arabuluculuk faaliyetlerinde önemli bir role sahip oldukları açıktır. Arap Birliği'nin Lübnan ve Suriye'de, Afrika Birliği'nin Somali'de, Amerikan Devletler Örgütü'nün El Salvador'daki arabuluculuk girişimleri, çatışmaların belirli sınırlar içinde cereyan etse de bölgesel barış ve istikrar üzerinde tehdit unsuru olarak da algılandığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Bölgesel örgütlerin bölgesel barışın sağlanması için yürüttükleri arabuluculuk çabaları bu zorunluluktan ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası örgütler çerçevesinde, Birleşmiş Devletler (BM) arabuluculuk yaklaşımında diğer örgütlere nazaran öne çıkmaktadır. İsrail-Filistin, Keşmir, Bosna, Kıbrıs ve Guatemala gibi dünyanın farklı çatışmalı bölgelerinde BM'nin arabuluculuk teşebbüslerine sıkça rastlanmaktadır. Hatta bazı arabuluculuk çalışmacıları, halihazırda mevcut olan uluslararası örgütler içerisinde, müzakereler ve arabuluculuk aracılığıyla yürütülen çatışma çözümü çabalarında BM'den daha etkili ve aktif bir yapı olmadığına vurgu yapmışlardır (Bercovitch ve Gartner, 2008, s.24). Bu yorum, BM'nin sahip olduğu güç ve prestij göz önünde bulundurulduğunda akla yatkın gelmektedir, ancak BM'nin bilhassa etnik, ideolojik, mezhep ya da din temelli devlet içi çatışmalara müdahil olma kapasitesinin sınırlı olduğu da istatistiki verilerle ispatlanmıştır⁴. Bu durumun farklı nedenleri vardır. İlk olarak, devletlerarası bir örgüt olarak BM'nin yapısı iç çatışmalara müdahale edecek mekanizmalardan kısmen yoksundur. İkincisi, BM şartı BM'nin devletlerin içişlerine müdahalesini sınırlamaktadır. Son olarak devlet içi anlaşmazlıkların dinamiklerinin daha karmaşık nitelikte olmasıdır. Zira, anlaşmazlığın tarafları egemen bir devlet ve isyancı bir topluluk ise, BM'nin çatışmaya üçüncü taraf olarak katılımı egemen devlet için kendi iç sorununun uluslararasılaşması ve bir dış müdahale anlamına gelmekte iken, devlet dışı aktör için ise yerel ve uluslararası tanınma açısından arzu edilen bir hedeftir. Birey – devletler – uluslararası örgütler dışında, devlet dışı aktörlerin de çeşitli arabuluculuk girişimlerine

⁴ Yapılan bir çalışmaya göre, BM'nin arabuluculuk girişiminde bulunduğu 355 çatışmanın 253'ü (%71'i) devletlerarası nitelikte iken, yalnızca 102'si (%29'u) devlet içi çatışma boyutundadır. Bu konuyla ilgili bkz. Bercovitch, Jacob ve Richard Jackson. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods and Approaches*, University of Michigan Press, 2009, ss.67-68

tanıklık edilmektedir. Nitekim, bazı hükümet dışı organizasyonlar (NGOs) insani yardım ve kalkınma programları aracılığıyla savaşılan taraflar ve gruplar arasındaki diyalog sürecinin başlatılması için eğitimler, çalıştaylar, konferanslar düzenleyerek barış süreçlerine katkıda bulunmaktadır (Crocker, Hampson, Aall, 1999, ss.6-7). 1977 -1992 arasında cereyan eden Mozambik iç savaşında bazı kiliseler ve sivil toplum kuruluşları siyasi diyalogun başlatılmasında önemli rol oynamışlardır (Bartoli, 1999, s. 270).

3. Neden Arabuluculuk?

Arabuluculuğun çatışmalı sürecin hangi aşamasında elzem olduğu ve neden taraflarca kabul edildiği tartışması sık rastlanan bir durumdur. Bu çalışma, arabuluculuğun ihtiyaç olarak ortaya çıktığı anın belirlenmesinde “çıkılmaz yol” (mutually hurting stalemate)⁵ kavramından faydalanacaktır. Kavramı ilk kez kullanan Zartman’a göre, çatışmanın taraflarından herhangi biri hasmını mutlak yenilgiye uğratıp kesin zafere ulaşmadığı sürece, iki tarafa da acı veren bir çıkılmaz yaşanır; bunun üzerine, taraflar rasyonel davranarak alternatif politikalar veya çıkış yolları geliştirme çabası içine girerler (Zartman, 2001). Dolayısıyla, çatışmadan yıpranan taraflar yenilememe durumuna, çatışmaya ve istikrarsızlığa bir son vermek için başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bilhassa, anlaşmazlıkların arabulucu olmaksızın doğrudan müzakere yoluyla halledilmesinin mümkün olmadığı durumlarda üçüncü bir tarafın katkısına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Taraflar arasında arabulucu olmadan doğrudan temasa dayalı müzakere yöntemi, barış sürecinin doğası gereği karmaşık, inişli-çıkışlı ve kırılmalı olması nedeniyle yaygın değildir (Mitchell, 2003, s.77). Bu yüzden ki, arabuluculuk, taraflar arasında çatışmalı süreç içinde artan derin güvensizliğin yarattığı çıkılmazın kırılması ve muhtemel bir uzlaşma sürecinin raydan çıkmasını engellemek için önerilen bir yaklaşımdır. Uyuşmazlığın tarafları sıklıkla bir kriz içindedirler, sıkışmış durumdadırlar ve geçtikleri zor durumdan birbirlerini sorumlu tutma eğilimindedirler (Horowitz, 2007, s. 61). Arabulucunun önemi tam da bu aşamada, taraflar arasında güven ortamının sağlanması için çatışmaya neden olan algıları, tutumları ve davranışları değiştirebilme kapasitesine sahip olmasında yatmaktadır. Arabulucu, nihai başarıyı garanti etmeden, tarafları müzakere masasına oturmaya ve müzakere etmeye ikna eder, tarafların birbirlerini nasıl anladıklarına ve algıladıklarına dair yeni bir değerlendirme yapma fırsatı sağlar.

⁵ “Mutually hurting stalemate” kavramının Türkçe karşılığı olarak “çıkılmaz yol” tercih edildi.

Çatışmalarda arabuluculuğa son dönemde artan ilgi, toplumlararası (*intercommunal*) gerilim içeren etnik çatışmalarda ya da iç savaşlarda uluslararası ceza mahkemeleri, tahkim, harici askeri müdahale gibi uygulamaların yüksek maliyet ve sınırlı etki nedeniyle hayata geçirilmesinin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, devlet içi çatışmalarda arabuluculuğun işler hale getirilmesi meşakkatli bir süreçtir. Zira, egemen devlet ve isyancı hareket arasında bir meşruiyet-tanınma krizi yaşanmaktadır. Bu kriz, Modelski'nin ifadesiyle, çatışmadaki daha güçlü taraf olan devlet için arabuluculuğun kabul edilmesinin isyan eden tarafın iddialarını doğrudan ya da dolaylı tanımaya yol açma gibi bir ikilem yaratmaktadır (Modelski, 1964, s.131). Türkiye'de farklı hükümetlerin ve akademik çevrelerin Kürt meselesine yönelik perspektifleri bu düşünceyi teyit eder niteliktedir. Örneğin Kurubaş, Kürt sorunu açısından arabuluculuğun bir uyuşmazlık çözümü aracı olarak kullanımını gerektirecek düzeyde bir çatışmanın sözkonusu olmadığını, bu yöntemin daha çok çatışmanın kitleselleştiği ve toplumsal nefretin yaygınlaştığı durumlarda geçerli olduğunu ifade etmiştir (Kurubaş, 2008, s.30). Nitekim, egemen devlet nezdinde arabuculuk, uluslararası topluluğa zayıf olduğu ve kendi toprağına tam egemen olamadığı izlenimini verdiği için negatif, isyancı taraf için de yerel ve uluslararası tanınma getireceğinden pozitif bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Halbuki taraflar, arabulucunun yardımını daha fazla kazanım elde edecekleri ya da çıkar sağlayacakları düşüncesiyle tercih etmektedirler (Grieg ve Diehl, 2012). Egemen devletler, kendi iç sınırları içinde yaşanan çatışmalarda arabuluculuk faaliyetlerini kendi çıkar tanımlamalarına uygun olmadığı gerekçesiyle çoğunlukla desteklemeyen bir tutum sergilemektedirler.

Buna rağmen dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen birçok devlet içi çatışmalarda arabuculuğun işlevselliği yine de ön plana çıkmıştır. Örneğin, El Salvador'da hükümet güçleri ile FMLN (Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi) isyancıları arasındaki iç savaşın sonlanmasında ve Guatemala'da askeri hükümet ile isyancılar arasında varılan mutabakatta BM'nin rolü kayda değer arabuluculuk girişimleri olarak göze çarpmaktadır. Aynı şekilde, İspanya'nın Bask bölgesinde İspanya hükümeti ile ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük) örgütü arasında yaşanan çatışmalı süreçte barışın aciliyetine sürekli vurgu yapan ve İspanyol kamuoyunun dikkatini bu yöne çeken Katolik Kilisesi'nin aktivizmi de arabuluculuğa bir başka örnektir. İspanyol toplumunda birçok kesimin "barış süreci" terimini kullanmaya soğuk baktığı ve "Bask Sorununu" ülke bekasına ilişkin görme eğiliminde oldukları bir dönemde, Kilisenin arabuluculuk çabaları çatışmanın siyasi boyutu ile toplumsal tepki arasındaki farkı azaltmıştır (İtçaina, 2011, s.85). Sonuç olarak, devlet içi çatışmalarda

arabuluculuk yöntemi kullanılmadan uyuşmazlık çözümü sağlanmasının kolay olmadığını belirtmekte yarar vardır. Toplumsal barışa ve uzlaşmaya giden yolda arabuluculuğun katkısı muhakkak ki az ya da çok olacaktır, ama kalıcı barışa esas itibariyle çatışan tarafların iradesiyle ulaşılacaktır.

4. Arabuluculuğun Zamanlaması Sorunsalı

Arabuluculuğun hangi koşullar altında uygulanması gerektiği ile ilgili olarak literatürde tatmin edici bir tartışmaya rastlanılmamaktadır. Bu durumun göze çarpan iki nedeni vardır: Birincisi, çatışan taraflarda oluşan algıya dayanan “koşulların olgunlaşması” (*ripe moment*) düşüncesinin Çatışma Çözümü literatüründe önemli bir yer işgal etmesidir; ikinci olarak da arabuluculuğun bizatihi kendisinin barış inşasına yönelik teşvik edilmesi gereken normatif bir girişim olarak değerlendirilmesidir. Bu çalışmada, arabuluculuğun çatışmanın hangi aşamasında devreye sokulması gerektiği sorunsalı, önce koşulların ne zaman olgun hale geldiği, daha sonra ise müzakere öncesi dönemde (*pre-negotiation*) ortaya çıkan gereksinim bağlamında ele alınacaktır.

4.1. Koşulların Olgunlaşması

Zartman’ın “çıkılmaz yol” kavramının devamı niteliğinde olan “koşulların olgunlaşması” yaklaşımına göre taraflar çatışmada yaşanan tıkanmayı algıladıkları anda koşullar olgun hale gelmiş sayılmaktadır (Zartman, 2001). Yaşanan çıkılmaz, herhangi bir taraf için aşılamayacak ya da taraflar için yıkım oluşturan bir boyuta gelmiş ise, çatışmanın çözümü için koşulların olgun hale geldiği varsayılır. Bu aşamada, tarafların birbirlerini askeri yöntemlerle dize getirebileceği inancı sarsıntıya uğramaktadır, çatışmanın varlığı bile artık sürdürülemeyecek bir yorgunluğa sebep olmaktadır. William Zartman’ın literatürde geniş kabul gören bu iddiası, karşılıklı acının artması ve çatışmanın sonunun artık görünür olmaktan uzaklaşması ile birlikte tarafların bir arabulucuya gereksinim duydukları varsayımı ile ilintilidir. Arabuluculuk için uygun zamanla ilgili benzer bir görüş ise Greig’den gelmektedir. Tarafların çatışma durumunu değiştirememesi ve iki taraf için de statükonun rahatsız edici bir boyuta gelmesi, tarafların bu çıkılmazdan kurtulmak istemelerine yol açmaktadır (Greig, 2005, s.251). Dolayısıyla, tarafların hesapladıkları belirli bir zaman dilimi içinde- sahip oldukları kaynaklar ve kapasite dahilinde- birbirlerine karşı üstünlük sağlayamamaları ile birlikte arabuluculuk için koşullar elverişli hale gelmiş sayılmaktadır (Wallenstein, 2012, s.46). Bu durum algısal bir süreç olmakla birlikte, daha çok savaşı yöneten siyasi ve askeri liderlerin

kafasında şekillenen bir olgudur. Bu durum, aynı zamanda, rasyonel tercih teorisine dayanmaktadır; taraflar çatışmanın ağır maliyeti nedeniyle sürdürülebilir olmaktan çıktığını düşünerek fayda-maliyet analizi yapmaktadırlar ve bunun üzerine çatışmayı dönüştürmeye karar vermektedirler (Crocker, Hampson, Aall, 1999, ss.684-685), aksi halde ise çatışmayı sürdürmekte ya da tekrar başlatmaktadırlar.

Örneğin, Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süredir devam eden Dağlık Karabağ sorunda 1992 yılından itibaren arabuluculuk yapan AGİT Minsk Grubunun çeşitli girişimlerine rağmen taraflar arasında büyük ölçekli silahlı çatışmalar 27 Eylül 2020’de tekrar başlamıştır. Bugüne kadar gerçekleşen arabuluculuk çabalarının başarılı olamaması ya da etkisiz ve yetersiz kalması Minsk Grubu’nun sorunun çözümü için etkili bir arabuluculuk rolü oynayabileceğine olan inancı azaltmış (Kılavuz, 2017) olsa da bu tablonun ortaya çıkmasının arka planında çatışmada koşulların yeterince olgunlaşmadığı hususu yatmaktadır. Zira, Minsk Grubunun eşbaşkanlarından biri olan Fransa Lideri Macron’un ateşkes çağrılarına Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev “Biz, durun, çalışacağız, müzakere yürüteceğiz, yardım edeceğiz gibi beyanları dinleyecek durumda değiliz. Bunları defalarca duyduk. 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok. Sorun şimdi çözülmelidir.”⁶ beyanında bulunarak değişen askeri dengelere işaret etmektedir. Çatışma, askeri harcama ve silah ticareti ile ilgili araştırmalar yapan İsveç merkezli bağımsız kuruluş Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü tarafından açıklanan verilere göre de Azerbaycan 2009-2020 yılları arasında yaklaşık 20 milyar dolarlık askeri harcama yaparken, Ermenistan’ın yaptığı askeri harcamalar ise 5 milyar dolar düzeyinde kalmıştır.⁷ Çatışmalara geri dönülmesinin sebebi Minsk Grubunun arabuluculuğunun yetersizliğinden ziyade Ermenistan’ın petrol zengini olan Azerbaycan’ın askeri harcama düzeyine erişmesi ve koşulların Azerbaycan lehine değişmesi ile ilintilidir. Arabuluculuk çabalarının sıcak çatışma döneminde de gündeme gelmesi doğaldır. Ancak arabuluculuğun etkinliğinin ve başarı şansının yüksek olması için koşulların olgunlaşması gerekmektedir. Bundan kasıt, çatışan tarafların askeri olarak birbirlerini alt etme ve zafer elde etme inançlarının büyük oranda azalmış olması, bir tür çıkmaza girilmesidir. Çıkmaza girilmesi, arabulucuya dayalı müzakere ve uzlaşma sürecini olanaklı kılmaktadır. ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, İsrail ile Mısır arasında arabuluculuk rolünü üstlendiği dönemde, taraflardan birinin yenilgisi ya da zaferi ile sonuçlanmayacak yenişememe

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-30-yil-daha-bekleyecek-vaktimiz-yok/1994132>. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok. Anadolu Ajansı, 03.10.2020.

⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54368944>. Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan’ın askeri kapasiteleri ne? BBC News Türkçe, 01.10.2020.

durumunun barışa zemin hazırlayacağı inancıyla olayların çıkmaza girmesini teşvik etmiştir (Zartman, 2005. Greig, 2005, s.251).

4.2. Müzakere Öncesi Dönem

Müzakere öncesi dönem, taraflardan en az biri açısından müzakerelerin artık bir seçenek olarak gündeme geldiği, buna uygun tutum ve davranışların sergilenmeye başlandığı an için kullanılmaktadır (Zartman, 1989, s.4). Bu dönemde, gayri resmi diyalog aracılığıyla başlayan temaslar ile resmi müzakerelere gidecek yolun taşları döşenmektedir. Bu bağlamda, müzakere öncesi dönem dolaylı olarak arabuluculuğun da önünü açmada önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Saunders, bu evrede tarafların “sorunun tanımlanması” ve “muhtemel müzakerelere olan güvenin artırılması” ihtiyacının karşılandığını, takip eden süreçte ise müzakerelerin ayarlanmasının geldiğini belirtmektedir (Zartman, 1989, s.2). Başlangıçtaki temel sorun, taraflar arasındaki ilişki biçiminin nasıl değiştirileceğidir. Şiddete son verme ve barış görüşmelerine geçiş çabaları daha sonra ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla “müzakere öncesi dönem” müzakerelerden ayrı bir safhadır. Bu dönem, hasımların şiddet kullanımını henüz tamamen dışlamadıkları, hatta ulaşmak istedikleri asıl hedeflerin çoğuna bağlı oldukları bir duruma da tekabül etmektedir (Richmond, 1998, s.721). Tarafların kendi içlerinde homojen yapılara sahip gruplar olmadığı, müzakerelere dayalı uzlaşma isteyenler ile hiçbir koşulda ödün vermek istemeyenler şeklinde bölünme olasılığı göz önünde bulundurulduğunda, müzakere öncesi şiddet olağan dışı karşılanmamaktadır. Arabulucu gözetiminde müzakerelere geçiş süreci olarak da adlandırılabilir bu dönemde:

- ‘Taraflar herhangi bir taahhüt altına girmeden müzakerelere katılmanın maliyeti hakkında bilgi sahibi olmaktadırlar.
- Tarafların müzakerelere ilkesel düzeyde inanması sağlanarak müzakere aşamasında masayı terk etme riskleri azalmaktadır’’ (Zartman, 1989).

Devlet-içi çatışmalarda, devletin egemenlik hakları ve isyancıların tanınma sorunu arasındaki asimetrik ilişki “müzakere öncesi dönemi” başlatmak için gerekli olan ilk teması kurmada karşılaşılan ana zorluklardan biridir (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s. 30). Arabulucunun fonksiyonu bu aşamada ortaya çıkmaktadır. BM’nin arabuluculuğunda, Guatemala’da hükümet temsilcileri ve Guatemala Ulusal Devrimci Birliği (URNG) arasında resmi müzakereler için gerekli olan format ve gündemin oluşturulması amacıyla 1996 yılında özel bir anlaşmanın imzalanması (Egeland, 1999, s. 542), arabuluculuğun temel müzakerelere geçişteki katkısına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde, Tacikistan’daki iç savaş

sonrası Dartmouth Konferansı çerçevesinde 1993'te şekillenen “Çatışan Tacik Gruplar Arası Diyalog Grubunun” taraflar arasında ilk temasların kurulmasını sağlamasından 13 ay sonra resmi müzakerelere geçilebilmiştir (Saunders, 1999). Burada altı çizilmesi gereken nokta, müzakerelere geçiş döneminde herhangi bir dayatma ya da önkoşul olmaksızın diyalogla sorunlarını çözebilecekleri kanaatinin taraflarda hâkim olması zaruretidir. Taraflar resmi müzakerelere geçiş üzerinde anlaştıkları zaman, bu süreç zaten kendiliğinden sona ermektedir. Ancak bu süreç zarfında, tarafların şiddetin araçsal işlevini devam ettirdiğine olan inançları nedeniyle silahı tamamen devre dışı bırakmaları pek mümkün görünmemektedir. Örneğin, Kuzey İrlanda'da barış görüşmeleri öncesinde, IRA'nın ve paramiliter grupların silahsızlanması, müzakerelere başlamak için bir önkoşul olarak dayatılmıştır. Bu talebin gerçekçi ve kabul edilebilir olmadığı bizzat İngiltere hükümeti tarafından fark edilerek daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Ardından, müzakere çerçevesi oluşturmak ve silahın devre dışı bırakılması amacıyla ABD eski senatörü George Mitchell başkanlığında tarafların taahhütlerine bağlı kalıp kalmadıklarını da denetleyen bir arabuluculuk yapısı kurulmuştur (De Chastelain, 1999, s.438). Bu yapı, karşılıklı güvensizliği daha da derinleştiren silahların bırakılması konusunun müzakere öncesi dönemi esir almasına engel olmuştur. Zira, çatışmanın nihai olarak şiddetten arındırılmasının müzakerelere başlamada ileri sürülebilecek bir ön koşul olamayacağı düşüncesi, silahların bırakılmasının uzun bir döneme yayılan barış süreçlerinin zaten doğal ve kaçınılmaz sonucu olduğu hususuyla paralellik arz etmektedir. “Koşulların olgunlaşması” ve “müzakere öncesi dönem” perspektifinden ele aldığımız arabuluculuğun zamanlaması sorunsalından sonra pratikte uygulanan bazı arabuluculuk modellerine göz atalım.

5. Uygulandıkları Çatışma Vakalarına Göre Arabuluculuk Modelleri

Arabuluculuğun nasıl başlatıldığı, hangi hususların arabuluculuk sürecini etkilediği, hangi arabuluculuk modellerinin ne tür anlaşmazlıklara uygun olduğu, hangi arabuluculuk stratejilerinin daha faydalı olduğu, arabulucuların nasıl davranmaları gerektiği, taraflarla ne tarz bir ilişki kuracağı, çatışma bağlamında tarafların davranışlarını nasıl etkilediği gibi soruları tartışmanın yolu, farklı arabuluculuk biçimlerini tahlil etmekten geçmektedir. Bu çalışmada tarafsız (*neutral/impartial*), güce dayalı (*mediators with muscle*), dahili/harici (*internal vs. external*) ve son olarak da kolaylaştırıcı arabuluculuk modelleri incelenecektir. Bu sınıflandırma, çatışma çözümünde kullanılan yöntemlerden biri diğerinden daha üstün ya

da etkili olduğu için değil, arabulucu ile çatışan taraflar arasındaki ilişki biçimi baz alınarak uygun eşleştirmenin verimliliğini artıracakı düşünüldüğü için tercih edilmiştir.

5.1. Tarafsız Arabuluculuk

Tarafsız arabuluculuk, çatışan unsurların ihtilaflı meselelerinde bir çözüme ulaşmada kendilerine destek sunması amacıyla gönüllü bir şekilde üzerinde anlaştıkları ve hiçbir karar verme yetkisine sahip olmayan arabuluculuk türüdür (Burton ve Dukes, 1990, s.25). Tarafsız arabuluculuğun en önemli özelliği, arabulucunun içeriden ya da dışarıdan, güçlü veya zayıf, çatışmanın iç yüzüne sahip olup olmaması değil, tarafsız olduğu algısının hakim olmasıdır. Young, arabulucunun çatışmanın gidişatında anlamlı bir role sahip olmasının onun tarafsız bir katılımcı olarak algılanmasına bağlı olduğunu iddia etmektedir (Young, 1967, s.81). Arabulucunun tarafsız olması onun anlaşmazlığın sonucu hakkında kişisel fikri olmadığı, mutlak surette tarafsız olduğu anlamına gelmemektedir. Moore'ın deyişiyle, tarafsızlık kendi çıkarları ya da savunduğu çözüm önerileri lehine bir önyargının veya özel bir tercihin olmaması anlamındadır, ancak bu tanımlama da arabulucunun angaje olduğu çatışma ve içinde bulunduğu sistemden tamamen bağımsız olduğu anlamında kullanılmamaktadır (Moore, 2003, s.53). Tarafsız arabulucular çatışmanın neticesiyle ilgili bir çıkar beklentisi içinde olmamaktadırlar ki genellikle bu amaçla kullanabilecekleri kaynakları da yoktur. Çatışma ile ilgili bir çıkar söz konusu olduğunda, tarafsızlık ilkesi önemli ölçüde ihlal edilmiş olmaktadır. Tarafsız arabulucunun başlıca fonksiyonu taraflar arasında diyalogu sağlayarak güven ortamının oluşmasına katkı sunmaktır. Buradaki anahtar unsurlar güven ve inandırıcılıktır, çünkü arabulucunun tarafların güvenini elde edememiş olması onu bu kriterler açısından sorgulanmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, işlevsel bir tarafsız arabuluculuk için ön koşul, tarafların güvenini kazanmak ve inandırıcı olabilmektir. 1993'teki Oslo anlaşmaları öncesinde, İsrail ile FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) arasında arabuluculuk görevi gören Norveç, iki tarafın da güvenini elde ederek tarafsız bir arabuluculuk girişimine iyi bir örnek oluşturmuştur. Üst düzey aktörlerden ziyade, anlaşmazlıklar ile ilgili doğrudan ya da dolaylı çıkarlara sahip olma ihtimali daha az olan alt-orta düzey aktörlerin etkili bir tarafsız arabuluculuğa yatkın olduklarını belirtmekte yarar vardır.

5.2. Güce Dayalı Arabuluculuk

Saadi Touval'in kaslı arabuluculuk (Touval, 1982) diye nitelendirdiği güce ya da zora dayalı bu arabuluculuk modeli, teşvik edici ödüller ve cezalar ya da yaptırımlar gibi caydırıcı etmenler aracılığıyla çatışan tarafların fayda-maliyet analizi yapmalarını ve uzlaşmalarını dikte eden arabuluculuk formudur (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s.21). Bu yaklaşıma göre, arabulucuda aranan tarafsızlık ve objektiflik gibi temel nitelikler ikincil öneme sahiptir. Bunların yerine, arabuluculuğun başarısı için gerekli bir koşul olarak addedilen manivela kuvveti (*leverage*) ön plana çıkmaktadır (Kleiboer, 1996, s.371). Manivela gücü, tarafları ikna etmeye olanak tanıyan maddi kaynakların varlığına ve bu kaynaklar aracılığıyla yapılan manipülasyonlara dayanmaktadır. Güç kullanma kapasitesine sahip arabulucular, manivela mekanizmasını ve konumlarını tarafları bir anlaşmaya zorlamak için kullanmaktadırlar. Bilhassa büyük devletler, tarafların davranışlarını ve tutumlarını etkileme yeteneğine nispeten daha fazla sahip oldukları için, bu tür arabuluculuk faaliyetine elverişlidirler. Gücü bir tehdit ve baskı aracı olarak kullanan arabulucu, sorunları müzakere ederek çözüme gönülsüz yaklaşan tarafları uzlaşmazlık üzerinde tekrar düşünmeye mecbur bırakmaktadır.

Bu noktada, arabulucunun çıkarları ile çatışma arasında bir ilişki kurmak da mümkündür. Zira, 1973 Arap – İsrail savaşından sonra ABD'nin Ortadoğu barış sürecinde taraflar arasında arabuluculuk faaliyeti yürütmesi, onun tarafsız bir arabuluculuk girişimini üstlenmek istemesinden ziyade, bölgedeki Amerikan çıkarlarına yönelik tehditlere ilişkindi. (Greig, 2005, s.250). Princen, arabulucunun çatışmanın sonucundan elde edeceği çıkarlar ile ilgili doğrudan ve dolaylı çıkarlar ayrımı yaparak arabulucuların çatışmaya müdahil olmak için çıkara dayalı dürtülerinin olduğunu ileri sürmektedir (Princen, 1992). Ama bu çıkarlar doğrudan değil, dolaylı olmak durumundadır. Zira, arabulucunun çatışmadan doğrudan çıkar elde etmesi onu çatışmanın bir tarafı haline getirmektedir. Ancak, arabulucu doğrudan ya da dolaylı hiçbir çıkar gözetmiyor ve çatışmada yalnızca kolaylaştırıcı bir rol oynamak istiyor ise, o halde tarafsız bir arabulucudur. ABD'nin işgal edilen Filistin toprakları ile ilgili tutumunu örnek gösteren Princen, ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını tartışmalı bir şekilde “dolaylı çıkar” olarak tanımlamıştır ve bu durumun ABD'yi güce dayalı bir arabuluculuğa zorladığını ifade etmiştir (Princen, 1992). ABD eski dışişleri bakanı James Baker da bu iddiayı destekler nitelikte şunu öne sürmüştür: Ortadoğu barış süreci, İsrail ve Amerikan Yahudi toplumunun siyasi gücü ile stratejik ilişkimizden dolayı iç siyasi nitelikte bir süreç idi (Baker, 1999, s.185). Prince'ın güce dayalı arabuluculuğu meşrulaştırmak için ürettiği “çıkara ayrımı” teorik düzeyde anlaşılır olsa da uygulamada güçlü devletlerin politikalarını pekiştiren bir işlev görmektedir. Arabuluculukta gücün esas alınması gerektiğini

savunanlara mukabil, güce dayanmayan arabuluculuk modelinin başarıyı daha olası hale getirdiği görüşü de dile getirilmektedir (Yarrow, 1978, s.256). Bu görüşe göre, yaptırım gücüne sahip olmayan arabulucunun zora dayalı tutum ve uygulamalara başvurmaması, onun güvenilirliğini ve inandırıcılığını daha olası kılmaktadır. Bu düşüncenin altında yatan temel motivasyon zora dayalı arabuluculuk faaliyeti yürüten aktörün gücü taraflar arasındaki gerilimi geçici olarak durdurmaya yetse de bu gücün ironik bir biçimde orta-uzun vadede ortaya çıkarabileceği komplikasyonlardır. Nitekim, dünyanın değişik bölgelerindeki farklı çatışmalarda, bu yaklaşıma uygun olarak güç kullanımına başvurmadan başarılı arabuluculuk faaliyetleri yürüten aktörlerin varlığı da bilinmektedir. Kanada'nın 1956'da Süveyş Kanalı krizindeki, Cezayir'in 1979'da İran'daki Amerikalı rehineler olayındaki, Vatikan'ın Arjantin ve Şili arasında neredeyse yüzyıllık anlaşmazlık konusu olan Beagle Kanalı üzerindeki arabuluculuk girişimleri, bu duruma birkaç örnek olarak gösterilebilir (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s.6)

5.3. Dahili/Harici Arabuluculuk

Bu modeldeki ana tartışma arabulucunun içeriden mi dışarıdan mı olacağı hususu etrafında cereyan etmektedir. J.P. Lederach ve Wehr, dahili-tarafli (*insider-partial*) ve harici-tarafsız (*outsider-neutral*) ayrımı yaparak bu tartışmaya yeni bir boyut kazandırmışlardır. Güvene dayalı arabuluculuğun önemine işaret eden iki yazar, uzun süreli çatışmalarda yalnızca toplumsal-kültürel nüanslara ve çatışmanın iç dinamiklerine hâkim içeriden bir aktör ile başarılı bir arabuluculuğun icra edilebileceğini iddia etmektedir (Wehr ve Lederach, 1991, s.87). Bu modelin kabul edilebilirlik açısından tarafsız arabulucudan farkı, taraflara eşit mesafede durması ya da sorunlara objektif yaklaşımı değil, tarafların iyi bildiği biri olmasıdır. İçeriden bir arabulucu, taraflarla kurduğu kişisel ilişkileri, tanınırlığı, samimiyeti, güvenilirliği, açıklığı gibi nedenlerle tercih edilmektedir. Ancak Lederach ve Wehr'in geliştirdiği bu yaklaşımın en önemli zaafı, dahili-tarafli ve harici-tarafsız diye keskin bir ayrımın yapılmış olmasıdır. Zira, bir arabulucunun içeriden- tarafsız ya da dışarıdan -tarafli arabuluculuk etme vakalarına da rastlamak mümkündür. Amerika'nın İsrail-Filistin barış görüşmelerinde dışarıdan ama aynı zamanda tamamen tarafsız olmayan bir arabuluculuk yürüttüğü çeşitli ülkeler tarafından ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra, çatışmaya ve meydana geldiği sosyo-kültürel çevreye yabancı olan bir unsurun üçüncü taraf olarak katılımı harici arabuluculuk olarak nitelendirilmektedir. Çatışmanın sonucunda bir çıkara sahip olmayan tarafsız niteliği haiz devletler, ulusal ya da uluslararası kamuoyunda önde gelen şahsiyetler, Nobel-ödüllü kişi ya da kurumlar, uluslararası kuruluşlarca yetkilendirilen figürler

harici arabuluculuk faaliyetine uygun aktörlerdir (Oberschall, 2007, s.186). Bu modelde en sık karşılaşılan yöntem, BM'nin uluslararası destek çerçevesinde çatışmaya doğrudan müdahalesidir. BM'nin Sierra Leone, Angola, Darfur, Doğu Timor, Somali, Irak ve Suriye'deki çatışmaların çözümüne dışarıdan arabulucu olarak katılımı bu modele verilebilecek bazı örneklerdir.

5.4. Kolaylaştırıcı Olarak Arabuluculuk

Kolaylaştırıcı, anlaşmazlığın taraflarına –belirli normlar yüklemeyen- bir araya gelme fırsatı sağlayan, görüşmeler organize eden, çatışmanın analizi ve çözümü konusunda bilgi akışı sunan arabuluculuk türüdür (Burton, 1990, s.149. Lederach, 1997, s.47). Çözüm arayışına giren taraflara müzakereler için fiziksel alanın temininden, özellikle yüz yüze diyalogun mümkün olmadığı durumlarda farklı düzeylerde iletişim kanallarının kurulmasına kadar geniş bir çalışma sahasına sahiptir. Aynı zamanda, taraflar arasında mesaj teatisi yürüten bir iyi niyet elçisi olarak da kavramsallaştırılabilir. Kjell Skjelsbæk, üçüncü tarafların çatışmanın tırmanmasını ve yıkıcı sonuçlar doğurmasını engellemek için güç kullanımını dışarıda bırakarak giriştikleri uzlaştırma çabalarını kolaylaştırıcılık olarak nitelendirmektedir (Skjelsbæk, 1991, s.100). Zora dayalı olmasından ziyade iknaya ve rızaya dayanması bakımından tarafsız arabuluculukla benzerlik göstermektedir.

Arabuluculuğun kolaylaştırıcı mahiyette olması gerektiğini savunanlar, çatışan tarafların dışarıdan dikte edilen politika ve tutumlar ile değil kendi üretecekleri çözüm metotlarıyla bir sonuca ulaşmasını benimsemişlerdir, (Wilkenfeld, Young, Quinn ve Asal, 2005, s.75). Kolaylaştırıcı, kalıcı barışa giden yolda algıları ve tutumları değiştirmek için iletişim süreçlerine –karşılıklı görüş alışverişine- odaklanır. Bu bağlamda, kolaylaştırıcıdan anlaşmazlıkların aşılması ve karşılıklı tavizlerin kolaylaştırılması amacıyla taraflar arasında iletişim kanalları kurması beklenmektedir. Taraflar ile ilişkilerini geliştirme kapasitesine sahip olması, gizlilik esasına saygılı olması ve sağduyulu davranması ondan beklenen başka meziyetlerdir. Kolaylaştırıcının görevleri arasında, müzakere süreçlerinde taraflara çözüm önerileri sunma gibi somut katkılar yer almamaktadır.

Norveç arabulucu ekibi (*mediation team*) İsrail ve FKÖ arasında Oslo Anlaşmasıyla sonuçlanan pazarlık sürecine, taraflar arasında kolaylaştırıcı faaliyette bulunarak önemli bir katkı sunmuştur. Resmi yetkililerin yanı sıra İsrailli akademisyenlerden oluşan bir çalışma grubu ve FKÖ temsilcileri arasında arka diplomasi yöntemiyle diyalog kanallarının kurulması (Grieg ve Diehl, 2012, ss.20-21), barış sürecinin kitleleşmesinin gerekliliğini ortaya

koyması bakımından kayda değer bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu tip arabulucunun çatışma analizi yaparken tarafların gündelik yaşamlarına hakim olan sembol ve ritüellerin etkilerini de gözönünde bulundurması taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştıracak mahiyettedir (Ateş, 2018). Türkiye'nin, İran'ın nükleer programını sürdürme sebebiyle ABD/Batı ile arasında ortaya çıkan ihtilafların diplomatik yollardan çözülmesi için giriştiği arabuluculuk faaliyetleri (Sinkaya, 2010) kolaylaştırıcı niteliktedir. Batı bloku adına diplomatik görüşmeler yürüten AB Üçlüsü (Almanya, Fransa ve İngiltere) ile İran arasındaki müzakerelerden olumlu sonuçlar alınamaması üzerine Türkiye tıkanan görüşmelerin aşılabilmesi amacıyla sürece dail olabileceğini ilan etmiştir. Türkiye ile birlikte Brezilya'nın da dahil olduğu arabuculuk süreci sonucunda 2010'da Tahran'da "uranyum takası mutabakatı" imzalanmıştır. Türkiye ile Brezilya'nın özellikle İran tarafından arabulucu aktörler olarak kabulünün arka planında İran'ın siyasi ve kültürel geleneğini temsil eden sembollere ilişkin bazı unsurlar öne çıkmaktadır: Müslüman coğrafyanın içinde yer alan bir Türkiye ve Batı ile mesafeli, Güney Amerika eksenli, aktif ve özerk bir dış politika izlemeye çalışan bir Brezilya.

Arabulucunun Başarı Şansını Artıran Kriterler

Bu başlık altında arabuluculuk mekanizması normatif bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ancak, arabuluculuğun hangi durumlarda ve hangi arabuluculuk formuyla başarılı olduğu konusunda kesin bir hükme varmak yine de zor görünmektedir. Buna karşın, şiddet içeren çatışmalarda şiddetin yoğunluğunu düşürme, çatışmanın temel nedenlerinin barışçıl yöntemlerle bertaraf edilmesine yönelik inanç oluşturma, tarafları uzlaşmaya götüren süreçte yapıcı rol oynama, gelecekte çatışmanın tekrar etme ihtimalini azaltma gibi etkili sonuçlar üretmesinde önemli rol oynayan arabulucunun amacına en azından kısmen ulaştığı ileri sürülebilir. Arabulucunun başarı kıstası, sorunları doğrudan çözen aktör olmaktan ziyade sorunu bizatihi üreten tarafların kendi yarattıkları sorunlar üzerinde bir çözüme varmaya ikna edilmesi ve inandırılmasıdır. Burton ve Dukes'ın yerinde tespitiyle, başarılı arabuluculuklar – tahkim yöntemlerinden farklı olarak- taraflara kazanma ya da kaybetme duygusundan uzak bir şekilde sorunlarını çözme amaçlı odaklanma fırsatı sunanlardır (Burton ve Dukes, 1990, s.34).

Elbette ki, arabulucunun, çatışmalara elinde sihirli bir değnekle dokunarak çatışmanın altında yatan nedenleri kökten halletmeye yarayan bir aktör olduğunu iddia etmek makul bir yaklaşım değildir. Ancak, arabuluculuğun bizatihi kendisi çatışmanın barış sürecine dönüştürülmesine yönelik hatırı sayılır bir aktivite olması bakımından başlı başına değerli

görülmektedir. Bu perspektiften yola çıkıldığında mutlak başarılı ya da başarısız arabuluculuk tanımlaması yapmak da zorlaşmaktadır. Yalnızca nispi bir başarı değerlendirmesi yapılabilir ki, bu durum da çatışmanın niteliğine, içeriğine, hangi aşamada olduğuna ve arabulucunun katkısına bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, arabulucunun niyeti tarafları sürdürülebilir barış üretmeye motive etmek olsa da nihayetinde başarılı olamaması durumunda şiddetin etkisinin geçici süreliğine azaltılması, tarafların krizin yarattığı zikzak eğrileriyle farklı bir öğrenme süreci ile tanışma olanağının oluşması gibi faktörler çatışma döngüsü bağlamında yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu bakımdan, başarısız addedilen arabuluculuk girişimleri dahi ilk diyalogun kurulmasına ve güven artırıcı adımların atılmasına katkıda bulunması nedeniyle gelecekte daha nitelikli arabuluculuk olanaklarına kapı açmaktadır. Ki bu durum, arabulucunun nihayetinde başarılı olma ihtimalini de mümkün kılmaktadır. Zira, çözüm üzerinde anlaşmayı teşvik etmesinin yanı sıra, diyalog-müzakere kültürüne katkısı da arabuluculuğun faydalarından birisidir. Sonuç olarak başarılı bir arabuluculuk için bazı temel unsurları bu aşamada sıralamakta yarar vardır;

- Arabulucunun seçiminde çatışmaya uygun karakteri, taraflarla uyumluluğu, çözüme dönük motivasyonu temel kriterler olmalıdır.
- Arabulucunun sürece katılımında tarafların onayı alınmalıdır.
- Mutlak surette tarafsız olmasa da güven duyulan bir aktör olmalıdır.
- Çatışmanın doğasını ve sebeplerini kavramış olması gerekmektedir.
- Arabuluculuk güç kullanımını dışlayan bir yöntem benimsemelidir.
- Arabuluculuğun zamanlaması doğru yapılmalıdır.

Bu özelliklere sahip olması arabulucunun başarı ihtimalini pekâlâ yükselten faktörlerdir. Başarılı arabuluculuk uygulamalarına örnek vermek gerekirse, Filipin hükümeti ile “MILF” (Moro İslami Kurtuluş Cephesi) arasındaki uzlaşma sürecinde Türkiye’nin de içinde yer aldığı “Uluslararası Temas Grubu” kriz anlarında devreye girerek önemli roller üstlenirken, “İHH” (İnsani Yardım Vakfı)’nın da katıldığı Üçüncü Taraf İzleme Ekibi ise tarafların attığı adımların barış anlaşmasına uygunluğunu izleme ve raporlama işlevi görmüştür (Çiçek, 2018). Arabulucunun tarafsız olmasa da güven duyulan bir aktör olmasının uygulamada başarı şansını artırdığı görülmektedir. Kuzey İrlanda barış sürecinde kritik arabuluculuk görevi gören Amerikalı Siyasetçi George Mitchell, İrlanda’da kaldığı süre içinde edindiği kişisel bağlantılar sayesinde Londra, Dublin ve Belfast’taki liderler tarafından bilinen ve güvenilir bir aktör olduğu için tercih edilmiştir ve nihayetinde başarılı bir arabuluculuk görevi icra etmiştir. Keza, 1994-2005 yılları arasında Burundi’de devam eden iç savaştaki

arabuluculuk sürecinde de çatışmayı bilen ve uluslararası prestije sahip eski Tanzanya Devlet Başkanı Julius Nyerere, ardından Güney Afrika Devlet Başkanı Nelson Mandela yönetmiştir, ardından Jacob Zuma devralmıştır (Grieg ve Diehl, 2012, s.93). Onların bu çabaları 20. yüzyılın şiddetli çatışmalarından birinin sona ermesinde önemli rol oynamıştır.

Sonuç

Arabuluculuk; çatışmanın altında yatan nedenlerin belirlenmesi, anlaşmazlıkları yumuşatan yol haritalarının geliştirilmesi, siyasi ve toplumsal atmosferin çözüm için uygun hale getirilmesi, uzlaşmaya giden yolda rehberlik etmesi, müzakerelerin gidişatını etkileyecek olumsuz unsurların sınırlandırılması gibi farklı işlevlere sahip bir uyuşmazlık çözümü yöntemidir. Bilhassa, mutlak zafer ile sonuçlanmayan uzun süreli çatışmalarda tarafların kendi başlarına uzlaşmalarının güç olması nedeniyle hayati bir konuma sahip olmaktadır. Tarafların kesin zafer elde edeceklerine olan inançlarının devam ettiği durumlarda ise arabuluculuğun işlevsel olup olmayacağı hususu tartışmalıdır. Bu tür durumlarda arabuluculuk faaliyeti gerçekleşse dahi, istenilen sonuca matuf olmamaktadır. Örneğin, taraflar, askeri yöntemlere fayda odaklı baktıkları sürece arabuluculuğun başarı şansı düşük gözükmemektedir. Dolayısıyla, arabuluculuğun işlevselliği tarafların ona ihtiyaç duydukları oranda artmaktadır. Arabuluculuğun etkinliği artıran başka bir parametre, tarafların çatışmayı sürdürmelerinin temel çıkarlarını zedelediğini farketmeleri sonucunda rasyonel davranarak yeniden çıkar tanımlamaları yapmalarıdır. Zira, çıkarlar sabit değil, dinamik ve değişkendir. Taraflarca yeniden çıkar tanımlaması yapılmadığı ve güç siyasetindeki ısrara devam edildiği sürece arabuluculuk mekanizmasının işlerliği sorgulanır hale gelmektedir. Çalışma, arabuluculuk için doğru zamanlamanın “koşulların olgunlaşması” perspektifinden ele alınması gerektiğini savunurken, bu perspektifi müzakere öncesi dönemin gelişmesinde ve nihayetinde çatışmaların dönüştürülmesinde bir dönüm noktası olarak kabul etmektedir. Koşulların ne zaman olgunlaşacağı sorunsalı çatışmanın tarihsel arka planı, içeriği ve doğası gibi çatışmaya özgü nitelikler taşımakla birlikte bazı esaslar da içermektedir. Muhakkak ki, çatışmada statükonun aşılabilmesi, siyasi, ekonomik ve beşeri maliyetlerin üstlenilemeyecek boyutlara varması, taraflarda güç siyasetine dayalı yöntemler ile çıkar elde edilmesine yönelik inancın kırılması gibi hususlar “koşulların olgunlaşmasına” ivme kazandırmaktadır. Arabuluculuk, koşullar olgunlaştığı takdirde, hasımlar arasında güven temelli ilişkinin tesis edilmesinde kullanılabileceği gibi kalıcı barışa katkı sağlama görevi de görebilecektir. Öte yandan, arabulucunun dışarıdan müdahil olan yabancı bir unsur olarak algılanması neticesinde çatışmanın altında yatan temel etmenlere nüfuz edemediği iddiaları ise temelsizdir.

Arabuluculuk mekanizması ontolojik olarak zaten çatışmaların dönüştürülmesinde faydalanılan bir enstrümandan ibarettir, bundan fazlası değildir. Arabulucunun çatışmanın dinamizmine nüfuz etme gibi bir işlevi ya da görevi bulunmamaktadır. Arabulucudan sıcak çatışmanın yaşandığı anlarda tarafların birbirleriyle iletişime geçmelerini kolaylaştıran faaliyetler gerçekleştirmesi, barış sürecine yönelmiş müzakerelerde ise tarafların sürece bağlılıklarının izlenmesini ve denetimini sağlaması beklenmektedir. Bugün dünyanın farklı bölgelerindeki birçok çatışmanın gidişatını ve sonucunu etkileme kapasitesine sahip olması arabuluculuk faaliyetlerinin yaşamsal önemde olduğunu ortaya koymaktadır. Arabulucunun başarılı olma ihtimali ise onun taraflar ile kurduğu ilişkiye, çatışmanın doğasına ve tarihsel seyrine bağlı olarak değişebilmektedir. Her çatışmanın nev'i şahsına münhasır tabiatı ve arabulucunun fonksiyonel açıdan ele alınması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, arabuluculuğun işlevselliği çatışmanın içeriği, bileşenleri ve özgün koşulları ile ilintilidir. Ancak bu durum genel-geçer bazı ilkelere ulaşmada bir engel değildir, bazı örneklerde işe yarayan modellerin başka vakalara uyarlanması söz konusu olabilmektedir.

References

- Anadolu Ajansı, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok”, 3 Ekim 2020, Web sitesi için, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-30-yil-daha-bekleyecek-vaktimiz-yok/1994132>.
- Ateş, Safiye. “Barış Çalışmalarında Alternatif Bir Güzergah: Sembol ve Sembolizmin Politik Kullanımı”, *International Journal of Kurdish Studies*, Vol. 4 (1), (2018), ss. 269-283.
- Baker, A. James. (1999). “The Road to Madrid”, Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss.183-205.
- Bartoli, Andrea. (1999). “Mediating Peace in Mozambique” Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aal (Haz./Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, s.245-273.
- BBC News Türkçe Servisi, “Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan’ın askeri kapasiteleri ne?” 1 Ekim 2020, Web Sitesi için, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54368944>.
- Bercovitch, Jacob. ve Scott Sigmund Gartner. (2008). “Is There Method in the Madness of Mediation? Some Lessons for Mediators from Quantitative Studies of Mediation”,

- Bercovitch, Jacob ve Scott Sigmund Gartner (Haz./Ed.), *International Conflict Mediation: New Approaches and Findings*, Routledge, ss.19-42.
- Bercovitch, Jacob. (2009). "Mediation and Conflict Resolution", Bercovitch, Jacob, Victor Kremenyuk, I. William Zartman (Haz./Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, SAGE Publications, ss.340-354.
- Bercovitch, Jacob (1992). "The Structures and Diversity of Mediation in International Relations." J. Bercovitch and J. Z. Rubin, (Haz./Ed.), *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Managements*. New York: St. Martin's Press, ss.6-29.
- Bercovitch, Jacob ve Gerald Schneider, Who Mediates? The Political Economy of International Conflict Management, *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 2 (Mar., 2000), ss.145-165.
- Bercovitch, Jacob ve Richard Jackson. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods and Approaches*, University of Michigan Press, 2009.
- Boulding, Kenneth Ewart. (1978). *Stable Peace*, University of Texas Press.
- Burton, John ve Frank Dukes. (1990). *Conflict: Practices in Management, Settlement & Resolution*, St.Martin's Press.
- Burton, John. (1990). *Conflict: Resolution and Provention*, New York: St. Martin's Press.
- Burton, John W. (1996) *Conflict Resolution: Its Language and Processes*, Inc. Lanham, London: The Scarecrow Press.
- Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson ve Pamela R. Aall. (1999). *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press.
- Çiçek, Cuma. (2018). *Süreç: Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- De Chastelain, John. (1999). "The Good Friday Agreement in Northern Ireland", Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./ Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss.431-468.
- Deutsche Welle, "Mitchell Havlu Attı", 14 Mayıs 2011, Web sitesi için, <http://www.dw.de/mitchell-havlu-att%C4%B1/a-15075919>
- Egeland, Jan. (1999), "The Oslo Accord: Multiparty Facilitation through the Norwegian Channel", Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./ Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss.527-546.

- Greig, J. Michael. (2005). "Stepping into the Fray: When Do Mediators Mediate?", *American Journal of Political Science*, Vol. 49, No. 2 (Nisan), ss.249-266.
- Grieg, J. Michael ve Paul F. Diehl. (2012). *International Mediation*, Cambridge, UK ; Malden, MA : Polity.
- Horowitz, Sara. (2007). "Mediation", Webel, Charles ve Johan Galtung (Haz./Ed.), *Handbook of Peace and Conflict Studies*, London ; New York : Routledge, ss.51-63.
- Itçaina, Xabier. (2011). "The Power of Powerlessness: Religious Actors' Peaceful Mediation in the Basque Conflict", Jacques Faget (Haz./Ed.) *Mediation in Political Conflict, Soft Power or Counter Culture?* Oxford; Portland, Or.: Hart, 2011.ss 65-88.
- Kleiboer, Marieke. (1996). "Understanding Success and Failure of International Mediation", *Journal of Conflict Resolution*, June, vol. 40, no. 2, ss. 360-389.
- Kılavuz, İdir Tunçer. (2017). "Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği", *Avrasya Etüdleri*, ss.51-78.
- Kurubaş, Erol. 2009. "Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye'deki Kürt Sorunu Örneği", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt, Sayı 50, ss.19-53.
- Lederach, John Paul. (1997). *Peace and Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, United States Institute of Peace (USIP), USA.
- Mitchell, Christopher. (2003). "Mediation and the Ending Conflicts" John Darby ve Roger Mac Ginty (Haz./Ed.) *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
- Modelski, George. (1964). "International Settlement of Internal War", James Rosenau, (Haz./Ed.), *International Aspects of Civil Strife*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1964, ss.122-153.
- Moore, Christopher W. (2003). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Oberschall, Anthony. (2007). *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to Ethnic Violence*, New York: Routledge.
- Princen, Thomas. (1992). *Intermediaries in International Conflict*, Princeton University Press.
- Richmond, Oliver (1998). "Devious Objectives and the Disputants' View of International Mediation: A Theoretical Framework", *Journal of Peace Research*, Vol. 35, No. 6 (November), ss. 707-722.

- Saunders, H. Harold. (1999). "The Multilevel Peace Process in Tajikistan", Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./ Ed.), Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World, US Institute of Peace Press, ss. 159-179.
- Skjelsbæk, Kjell. (1991). "The UN Secretary-General and the Mediation of International Disputes", *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, Special Issue on International Mediation, Şubat, ss. 99-105.
- Sinkaya, Bayram. (2010). " İran'ın Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, ss.66-79.
- Touval, Saadia. (1982). *The Peace Brokers: Mediators in the Arab-Israeli Conflict 1948–1979*, Princeton: Princeton University Press.
- Wallensteen, Peter. (2012). *Understanding Conflict Resolution*, SAGE publications.
- Wehr, Paul ve John Paul Lederach. (1991). "Mediating Conflict in Central America", *Journal of Peace Research*, 28 (1), ss. 85-98.
- Wilkenfeld, Jonathan, Kathleen J. Young, David M. Quinn ve Victor Asal. (2005). *Mediating International Crises*, Routledge.
- Yarrow, C.H. Mike. (1978). *Quaker Experiences in International Conciliation*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Young, R. Oran. (1967). *The intermediaries: Third Parties in International Crises*, Princeton University Press.
- Zartman, I. William. (1989), "Prenegotiations: Phases and Functions", Stein, J.G. (Haz./Ed.), *Getting to the Table: The Process of International Pre-negotiation*, London: The John Hopkins University Press, ss. 1-17.
- Zartman, I. William. (2001). "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments", *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1, no. 1, September, ss.8-18.

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 65-81

<http://ijoks.com>

Attitude Towards the First Language and Its Effects on First Language Lexical Attrition

Süleyman KASAP¹

Received: Nov 17, 2020

Reviewed: Dec 01, 2020

Accepted: Dec 05, 2020

Abstract

This paper presents an investigation into the relationship between individuals' attitudes towards their mother tongue and lexical attrition. The paper is based on data from a study wherein 10 Kurdish-Turkish bilinguals were asked to narrate a well-known story in their mother tongue of Kurdish. These individuals were selected from among 104 participants according to their score on the Mother Tongue Attitude Scale (MTAS), a scale used to determine attitude towards mother tongue.

In this study, quantitative and qualitative research methods were used together. The participants were asked to tell a story in Kurdish to assess their use of Turkish words while doing so. Additionally, the participants were also asked to evaluate their Kurdish speaking ability after telling the story.

The results of the study showed participants with a low MTAS score resorted to borrowing more Turkish words and were able to access a smaller number of Kurdish words than the participants with higher MTAS scores and they suffered more from lexical attrition than their counterparts. Those with high MTAS scores, with a positive attitude towards their mother tongue, used smaller numbers of words borrowed from Turkish and had access to a richer lexicon with which to narrate the story.

Keywords: Lexical attrition, attitude, mother tongue, bilingualism

Recommended citation:

Kasap, S. (2021). Attitude Towards the First Language and Its Effects on First Language Lexical Attrition. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 65-81,
<https://doi.org/10.21600/ijoks.827571>

¹ Asst. Prof. Dr., Van Yuzuncuyil University, Turkey, e-mail: kasap_hakan@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-8789>

Introduction

Linguistic attrition is an intra-generational phenomenon involving the non-pathological loss of a language found in bilingual societies (Köpke, 2004: 3). It is a phenomenon that has been studied from a variety of perspectives, such as psycholinguistic, sociolinguistic and neuro-linguistic perspectives. It is usually defined as a first language (L1) that is lost through being in a second language (L2) dominant environment.

Language attrition often manifests in bilinguals who have achieved high levels of L2 proficiency (Schmid 2010: 1). Owing to this knowledge of both languages, lexical traffic from one language to the other is a common phenomenon (Schmid 2011: 19). Moreover, Ferrari (2010: 45) notes that a strong L2 can cause the loss of some linguistic aspects of L1, resulting in the alternation of codes or ‘code-switching’ in individuals, a strategy that allows them to make the communicative act easier and more fluent. This alternation of code may be caused by the bilingual's difficulty in retrieving the appropriate expression throughout a conversation.

Contrary to this, some scholars, such as Pavlenko (2004: 48), consider that the presence of L2 elements in L1 should not be considered a case of attrition. For the author, this phenomenon shows the ability of the bilingual to assimilate and control both languages, choosing between the most appropriate elements of each. The author adds that it may be a case of language attrition only when there is a corresponding lexical element in L1 and the person cannot recall it.

Alternatively, authors like Seliger and Vago (1991: 6) interpret code-switching as a precursor of language attrition. The fact that the bilingual cannot recover a certain element of L1, replacing it with an element of L2, demonstrates a loss of lexical wealth. This loss also manifests through difficulties in the use of specific terms or rare usage of them, which characterises the process of language attrition (Flores 2010).

Köpke and Schmid (2004: 12) consider that the attitude demonstrated by an individual towards their mother tongue plays an important role in the process of L1 attrition. One unique example was shown by Schmid (2002) in a study on Germans of Jewish origin who fled the Nazi regime and settled in the United States. The study showed that the main cause of attrition was not the absence of contact with L1, but the desire of these individuals to forget the events of which they had been victims. They had a negative attitude towards the German language owing to the horrible events they had undergone within its use and forewent the use of the

language because of this. They associated this language with these events and wanted to forget everything related to their lives in Germany.

Alternatively, instead of deliberately allowing a language to be forgotten, you may choose not to make any efforts to preserve it because it seems to be of little use. If your first language cannot provide a good future for you, you might prefer to use a 'stronger' language. This might be the choice to use the official language of a country, whereby you could pursue your education or find a gainful job, inadvertently or perhaps purposely forgetting the other.

This study focuses on language attrition in eastern Turkey, where the Kurdish population is the majority. In Turkey, the language used in education and official life is Turkish, and a person must learn Turkish to live well in the country. As a result of this, Kurdish people living here have naturally started to lose their language to some extent. Furthermore, because the maintenance of L1 requires contact with other individuals who also speak it (Bot, 2004: 221), some are not able to maintain their Kurdish as they do not have the opportunity to use it. Thus, the Kurdish population here are gradually losing their ability to use their first language.

One reason the phenomenon occurs here, then, is the lack of opportunity to use the L1. Kopke (2004:20) furthers this, noting that an L1 speaker may reside in a community of immigrants and thus be able to maintain a high level of contact with their mother tongue, but this doesn't necessarily mean that they will. They can *choose* which language to use. A speaker can choose to use the opportunity to maintain their L1 or they can choose to use L2 instead. Many things can influence this choice, but one of them can be said to be the speakers' attitude towards their mother tongue. In some instances, the L2 is a dominant language owing to its status and prestige, meaning that the L1 is of less value, not only in daily life but on a socio-evaluative basis. This might influence the decision to choose to use it outside of official life even in a place where it can be readily used, lessening the use of the language in all areas of life and considerably furthering attrition.

Though it might be practically impossible to establish the amount of contact required for individuals to maintain L1, it is possible to maintain it with effort (Schmid and Bot, 2004). Schmid (2011: 83) puts forward three types of L1 use that can maintain it: "interactive language use - spoken and written communication with others," which can provide L1 input and output; "non-interactive exposure - reading, media," wherein L1 is used only as input;

and, "inner language - thinking, dreams, diary writing, etc.," which can function as output. The study also claims, though, that performing these actions and their success depends on the attitude of individuals towards their mother tongue. If they have a negative attitude towards their L1, they will most likely not tend to retain it, whereas if they have a positive attitude towards their L1, they will do their best to maintain it.

Processes in the Interaction Between the Lexicon of Two Languages

Pavlenko (2004) has put forward four processes describing the interaction between the lexicon of two languages, which are also later described by Schmid (2011: 20). The first one is called *borrowing* or *lexical borrowing*, which can be defined as the use of L2 elements while speaking L1. These are typically morphologically and phonologically integrated into the L1 system (Schmid and Köpke 2009: 213). Schmid (2011: 20) defines this process as being the most overt type of cross-linguistic influence because the entire lexical form is used by the speaker. Pavlenko (2004: 48) reports that this process is more visible in the lexicon and says that it is often pointed to as a signal of first language attrition. In some cases, there is an equivalent word or element in L1, but the speaker can no longer reproduce or understand it.

The second process is called *restructuring*, in which existing L1 elements are reanalysed according to the semantic scope of the corresponding L2 item. In other words, while the item itself remains a part of the language, its meaning is changed (Schmid and Köpke 2009: 213). Unlike the loan words described before, Schmid (2011: 27) states that in this process we do not see the integration of new elements into the system, rather, these elements already exist and change in meaning. The author adds that it is possible to note this phenomenon in the lexicon of bilinguals, the meaning of some words are extended (semantic extension) or narrowed (semantic narrowing) until they coincide with the scope of meaning in the other language. Restructuring occurs when the terms in L1 and L2 are similar.

The third process is called *convergence*, and this is the merging of L1 and L2 concepts to create one single form different from both the original L1 and L2 (Schmid and Köpke 2009: 213). For this process, both languages must have similar elements. Restructuring differs from convergence, because in the latter case the elements are formally the same but have different content. An example of this phenomenon are the so-called 'false friends,' words from one language that despite their seeming to be morphologically and phonologically similar to those of another, have different meanings.

The final process is *switching*, which can be defined as the changing of L1 elements or structures to norms specified by L2 (Schmid and Köpke 2009: 213). According to Schmid (2011: 35), the exchange affects several lexical fields, whereas, in the case of borrowing, restructuring and convergence, only one lexical item is affected. The mental lexicon of bilingualism is not only affected by the contact between linguistic systems but also by a lack of stimuli, limiting access to information (Paradis 2004: 28). According to Pavlenko (2004: 47), Schmid and Köpke (2009: 213) and Schmid (2011: 38), in the case of first language attrition, the L1 system is not merely changed in the ways described above but is also simplified or 'shrunk' to some degree. This occurrence may imply an internal restructuring of the system by way of processes such as the analogical levelling of grammatical features, loss of vocabulary and an overall reduction of complexity (Schmid and Köpke 2009: 213-214). Following Schmid's words (2011: 38-39), there is a degradation of the information stored in the bilingual's memory, with the consequential internal simplification of the mental lexicon (Schmid 2011: 39).

Kurdish-speaking people living under a dominant second language, in this case Turkish, are expected to have a degraded level of mother tongue unless they have a positive attitude towards their L1. Therefore, this study undertakes to further investigate the impact of attitude on retaining L1.

Method

In this study, quantitative and qualitative research methods were used together. The use of quantitative and qualitative data to support each other increases the validity and reliability of the research (Creswell, 2003), because the combined use of different methods is important in determining the accuracy and validity of the collected data and explanations based on this data.

In the quantitative dimension of the study, the Mother Tongue Attitude Scale (MTAS), developed by Kasap and Tanhan (2018), was used to determine the attitudes of participants towards their mother tongue of Kurdish. The scale is composed of 12 items and the response options are a five-point Likert type. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was found to be 0.87 by researchers. The scale is considered to be highly reliable, depending on the alpha coefficient (Kayış, 2009).

The qualitative dimension of the study was based on the findings obtained from the quantitative data. The participants were asked to relate the well-known short story *Little Red Riding Hood* in Kurdish in order to observe their tendency to use Turkish words while telling the story. The storytelling of the participants was recorded and deciphered. Over and above the scale and the story, the participants own evaluation of their Kurdish speaking performance was recorded. An open-ended interview question was used as a qualitative tool, as open-ended questions provide the researcher with significant flexibility in obtaining more detailed information on the subject (Yıldırım & Şimşek; 2005).

The Participants

The sample of the study was derived through a purposive snowball sampling method. The study group consisted of 104 Kurdish-Turkish bilingual participants aged between 20 and 26 ($M=22,4$), who attend a university in eastern Turkey where the majority population in the region are Kurdish. There were 44 female participants and 60 males. After applying the MTAS, 10 of them (5 male and 5 female) were chosen for storytelling according to their scores in the MTAS. Five of the participants were chosen among the ones having high attitude scores and five of them were chosen among those having low attitude scores towards their L1. All participants had lived in a Turkish-speaking environment since they were born. The participants agreed to take part in this study voluntarily. For anonymity and confidentiality, each participant is coded by a number, such as P1, P2, etc.

Table 1. The details of the participants

Participants	Age	Gender	MTAS Score
P1	21	Female	Low
P2	23	Male	High
P3	22	Male	High
P4	23	Female	Low
P5	20	Male	Low
P6	27	Female	High

P7	22	Male	High
P8	21	Female	Low
P9	23	Male	High
P10	22	Female	Low

Procedure

For this study, 104 participants identifying as Kurdish-Turkish bilinguals were initially selected. The criteria for participants were determined as having Kurdish parents and acquiring Kurdish as their first language and Turkish as their second. The MTAS was applied to all participants, and according to their scores, 10 were then selected for storytelling and interviews. Of these 10 participants, 5 had the highest scores on the MTAS scale (50-60 points), 3 of which were male and 2 female; and 5 had the lowest scores on the scale (20-30 points), 2 of which were male and 3 female. A high score on the scale indicates a positive attitude towards the mother tongue and a low score indicates a negative attitude towards the mother tongue.

Though the story *Little Red Riding Hood* was known by most of the participants, the researcher gave the story to them in picture form as a prompt, without supplying any text. It took the participants around 5 minutes to tell the story in Kurdish. The recording of each participant was deciphered by a Kurdish language expert working in the Kurdish Language department of a university. An expert aided the researcher in finding problems related to language use. After the storytelling task, the participants were asked to evaluate their performance in narrating the story in Kurdish. For the sake of brevity, only the first 4 participants' narrations have been used to show the relationship between attitude and lexical attrition.

Results and Discussion

The stories narrated by the 10 participants were recorded and analysed. Four of the participants' narrations are shown and analysed below, lexical borrowings are shown in bold

letters, and the underlined expressions represent the borrowed elements from L2 (Turkish). The correct Kurdish form and English translations are also given in parentheses in the discussion of the results.

Table 2. The number of Kurdish words and lexical borrowing used by participants

Participants	Total Kurdish word usage	Number of Lexical borrowings	MTAS Score
P1	138	29	Low
P2	252	4	High
P3	297	7	High
P4	135	22	Low
P5	128	14	Low
P6	261	6	High
P7	270	12	High
P8	145	16	Low
P9	288	11	High
P10	129	21	Low

As can be seen from Table 2, five participants have high attitude scores towards their mother tongue and five participants have low scores. The ones having low scores have borrowed more Turkish words and they could recall fewer Kurdish words; however, the participants having high scores in attitude scale borrowed fewer Turkish words and could recall more Kurdish words.

The Narration of Participant 1

Keçeke **küçük** rojekî pîrka vî hastalanmişbû. Diya keckê, got keça min ka here mala pîrka xe, here **ormanî ama dikkat** bike ji bo gurî nava **ormanî** heye. Keçik çû çû **sonra** gur hat gotî ve got:

- Keçka ser sor tu kî derî diçî?
- Keçikî got ez diçima mala pîrka xe. Ev **hastalanmişbûye**.

Gur zû zû çû mala pîrkê **ve** pîrkê **yutmuşkir**. **Sonra** çû nav cihê pîrkê **çünkü** gur dê keçika ser sor jî **yutmuşkîra**.

Kecik çû mal. Gur nav cihê pîrka ve bû.

Got: Pîrkê, çima cave te mazin e?

- **Çünkü** ez te **gormuşkem** keça mi
- Cima guhê te mezin e **bu kadar**?
- **Çünkü** ez te **duymuşkem** keça mi
- Çima, dêvî te mazin e **peki**?
- **Çünkü** ez te **ham yapmışkim**.
- **Sonra oduncu** hat gur **kesmişkir**. Keçik **ve** pîrika vê **kurtarmışkir**.

The participant coded as P1 was able to tell the story using 138 words; however, he borrowed 28 words from Turkish to do so. As can be seen in Table 1, the participant has a negative attitude towards his mother tongue.

According to the Kurdish language expert, the participant has forgotten some basic Kurdish words such as “biçûk (small)”, “nexweş ketibû (getting sick)”, “daristan (forest)”, and so on. In place of these words, he utilised Turkish words. The participant also tended to use verbs borrowed from the Turkish language by way of the format: *Turkish verb + Turkish suffix (-miş) + Kurdish verb* (“kirin”- to make or “bûn”- to be). This is a common method of borrowing among those experiencing Kurdish attrition in a Turkish environment (Author, 2015). The verbs such as “Kesmişkir”, “Kurtarmışkir” and “Yapmışkir” were used by the participant in this case (see Table 3).

Table 3. Turkish verb + Turkish suffix (-miş) + Kurdish verb (kirin or bûn) form.

Turkish verb	Turkish suffix	Kurdish suffix	Borrowed form
Yutmak (to swallow)	-miş	Kirin	Yutmuşkir
Kurtarmak (to save)	-miş	Kirin	Kurtarmışkir
Kesmek (to cut)	-miş	Kirin	Kesmişkir
Yapmak (to do)	-miş	Kirin	Yapmışkir
Duymak (to hear)	-muş	Kirin	Duymuşkir
Beklemek (to listen)	-miş	Kirin	Beklemişkir
Hastalanmak (to get sick)	-miş	bûn	Hastalanmışbûn

The participant borrowed Turkish words because he could not recall the necessary Kurdish words. Here, there are clear signs of depletion in L1 competence; he has to code-switch frequently to continue with narrating the story. As stated by Pavlenko (2004: 48), "lexical borrowing is evidence of L1 attrition only in cases where an exact L1 equivalent exists but is no longer available to the speaker." That is, the loan should be considered a sign of attrition in cases where there is an equivalent in L1. The Turkish input spoken by the participant has a Kurdish equivalent, indicating that the participant is experiencing L1 language attrition.

When the researcher asked the participant to assess his Kurdish recitation, he said:

Well, I did not like my speaking because I forgot many words and used Turkish instead. We don't speak Kurdish a lot, because we don't need it very much. If you speak Turkish, it is enough for you to survive because everybody speaks Turkish and nearly all Kurdish people know Turkish. (Participant 1)

The Narration of Participant 2

Rojekê qîzake Kumsorê hebû, diya vê, wê ra got: ka here, hînge tiam ji bo dapîra bibe, ew zaf nexeş e. Lê belê, nav ormanî de neseke, dibit ku gur heye ev têt te bixu. Qîzika Kumsor kevte rê û çû çû lê belî di nav ormanî de rastî cicekin gelek xwesik hat û sekinî û ji pîrika xwe re cicek berhev kirin. Gur hat balî kecika Kumsorê û got:

- *Rojbaş, tu kû de diçî?*
- *Dapîra min nexweş e. Ez diçim mala wê.*
- *Dapîra te li kû ye?*
- *Hima, ew li paş wî girê han ye.*

Gur keyfxeş bû, zû zû çûbû mala pîrê. Gur derî vekir û xwe avêt ser pîrê. Pîr bi carekê de xar. Kincên pîrê ber kir u xe kire na cihî û kete nav pîrê da û beklemiskir ji bo Kumsorê.

- *Qizîk hat û Gur got:*
- *Tu sercava hatî keça min a delal. Ka were bal min. Keçikê kumsor vî ra got:*
- *Pîrê, guhên te çima weha mezin e?*
- *Ji bo ku te baştir bibihîzim.*
- *Ev çavên te çima hinde mezin e?*
- *Ji bo ku te baştir bibînim.*
- *Ev pozê te çima hinde mezin e?*
- *Ji bo ku te baştir bîhn bikim.*
- *Devê te çima hinde mezin e?*
- *Ji bo ku te bixum.*

Gur Kumsorê jî bixar. Piştî hîngî xewa vî hat û raza. Oduncu hate mala Pîrê û gur dît. Kur kuşt û Kumsor û Pîrê na zikî gurî da derxist. Hemû kes keyfxeşbû. Xulas.

The participant coded as P2 was able to use 252 words to narrate the story and he borrowed only 4 words from Turkish, much fewer than the first participant. The participant has a positive attitude towards his mother tongue, as can be seen in Table 1.

According to the Kurdish language expert, the participant made good use of the Kurdish language and was able to use many words to tell the story. However, the participant had forgotten a few Kurdish words, such as “kulîlk (flower)”, “êzingvan (woodchopper)” and “daristan (forest).” Such instances are frequently seen in speakers living in an L2 environment for long periods (2011: 38). The participant does not have a problem with lexical access, which is regarded as the most vulnerable component of language attrition (Köpke and Nespoulous, 2001; Köpke & Schmid, 2004; Montrul, 2008; Opitz, 2011), as he was able to use over 250 words to tell this short story. The positive attitude of this participant has led him to read Kurdish books and listen to Kurdish media to maintain his L1. In the interview, the participant stated:

Whenever I have time, I try to read and speak Kurdish, and generally, if the people around me are Kurdish, I prefer to speak Kurdish since it is my mother language. I see many of my friends who cannot speak their mother tongue fluently due to lack of practice. (Participant 2)

The Narration of Participant 3

*Hebû tunebû qîzîkek biçûk hebû. Kumekî sor li serê qîzîkê hebû. Bo vê yekê jê re digotin qîzîka kumsor. Rojekê pîrika qîzîka kumsor nexweş bû û dayka wê gote keça xe: Ka here keça min pîrika te nexweş bûye jê ra kurabiyan bibe. Dayka keça kumsorê ew uyarmiskir û jê ra got: *sakin te nav ormanî nesekine, gur dê te bixu.**

Kumsorê soz da diya xwe çû ji bo mala pîrika xe. Nav ormanida de rastî çiçekin gelek xwesik hat. Çiçek topkirin lê belê gur hat bale keca Kumsorê vî ra got:

- Rojbaş keça delal, ka mi ra bêje tu ci d'kî?

- Dapîra min nexweş e. Ez diçim mala wê.

- Dapîra te li kû ye?

- Dapîra min piştî vê daqi ye,

Gur got qîzka xatire te û revî bo mala pîrê ve baz da. Çû çû û gihîşt ber mala pîrê, li derî xist. Pîrê got:

- Ev kî ye?

Gur dengê xwe benzetmise dengê Kumsorê kir û got:

- Ez im ez, pîrê. Kecika Kumsorê.

Pîrê got:

- Derî vekiri ye, were qîza min!

Gur pîrê xar û çû nav cihê wê da û keça kumsor beklemiskir. Wexta qîzik hat, guri jê ra got:

- Tu bi xêr hatî keça min a delal. Were balî min,

-Keçikê kumsur sasirmisbu û ji ra got:

- Pîrê, guhên te çima weha mezin e?

- Ji bo ku te baştir bibihîzim.

- Ev çavên te çima hinde mezin in?

- Ji bo ku te baştir bibînim.

- Ev pozê te çima hinde mezin e?

- Ji bo ku te baştir bîhn bikim.

- Devê te çima hinde mezin e?

- Ji bo ku te bixum.

Gur Kumsorê jî bixar paşe raza. Oduncu xure xura guri bîhîst û hat. Gur kuşt û Pîrê û Kumsor nav zikin gurî da derxist.

The participant coded as P3 was able to access 297 words to narrate the story and only 7 words were borrowed from his second language. As can be seen in Table 1, the participant has a positive attitude towards his first language.

The participant could not recall the Kurdish words “*nanik* (cookies),” “*ezingvan* (woodchopper),” “*daristan* (forest),” “*Gir* (hill),” and so forth. Instead, he had to use the Turkish words “*kurabiye* (cookies),” “*oduncu* (woodchopper)” and “*dag*” (hill). This participant also tended to use borrowed verbs from the Turkish language by way of the

Turkish verb + Turkish suffix (-mıŝ) + Kurdish verb (kirin or bun) format (see Table 3). Since he could not recall the Kurdish verbs “hêvîkirin (to wait),” “eceb mayîn (to be surprised)” and “şibandin (to liken to),” he borrowed Turkish verbs using the format *Turkish verb + Turkish suffix (-mıŝ) + Kurdish verb (kirin)* and was able to tell the story by means of the verbs in their borrowed form, as for example “beklemişkir (to wait),” “saŝirmiskir (to be surprised),” “benzetmiŝkir” (to liken to)” and “beklemişkir (to wait).” When the participant was asked to assess his Kurdish oral performance, he said:

Well, I think I was good at telling the story because I could relate everything I saw in the pictures. I like speaking Kurdish with everyone who can speak Kurdish and I read books and try to keep a Kurdish diary. I do not want to forget my first language because it is who I am. If I forget my mother tongue, I cannot say I am Kurdish anymore. (Participant 3)

The Narration of Participant 4

Bir gun küçük keçik navê vê kırmızı başlıklı kız bu rojekê pîrka vî hastalanmisbû. Diya keçî got keça min pîrka xe nan bibe, here ormani ama kurt heye hızlı here. Keçik çû sonra kurt hat gotî:

- Keça kırmızı başlıklı kî derî diçî?
- Keçikê got ez diçîma mala pîrka xe. Ev hastalanmişbûye.

Kurt hızlı çû mala pîrkê ve pîrkê yutmuskir. Sonra çû nav yatağa pîrkê sonra Kurt keçika jî yutmuskira.

Keçik hat mala pîrka xe. Kurt nav cihê pîrka ve bû.

Got: Pîrkê, çima çavê te mazin e?

- Ez te gormuşkem keça me
- Bo çi guhê te mazin e bu kadar?
- Ez te duymuskem keca ma
- Bo çi , davê te mazen e peki?
- Çünkü ez te buxum..
- Sonra oduncu hat kurt kesmişkir. Keçik ve pîrika vî kurtarmiskir.

Participant 4 could not access many basic words in Kurdish to tell the story and had to tell it with very simple sentences. He was only able to use 135 words, and 24 of them were borrowed from the Turkish language. He also had resort to the *Turkish verb + Turkish suffix*

(-mıŝ) + Kurdish verb (*kirin* or *bûn*) strategy to be able to narrate the story. His score on the MTAS scale was low, meaning he has a negative attitude towards his L1. When he was asked to assess his narration, he said:

I know I could not remember some Kurdish words as I don't speak Kurdish very often. Actually, I don't feel very confident when I speak Kurdish. When I was younger, I used to speak Kurdish a lot but because of my education, friends and environment, I am exposed to Turkish all the time so naturally, I forgot it. (Participant 4)

Most participants could not access some Kurdish words, such as “*nanik* (cookies),” “*ezingvan* (woodchopper),” “*daristan*” (forest)” and “*gir* (hill)” while trying to tell the story. For Paradis (2004: 28), each language element has thresholds that change according to the frequency and recency of their use. A lower threshold corresponds to faster and easier access to the element and a higher threshold corresponds to an element that is more difficult to access. According to this author, frequent and recent use of the elements allows the threshold to be kept low, and when an element is not used this threshold rises, and it becomes more difficult to access vocabulary.

All the participants used the *Turkish verb + Turkish suffix (-mıŝ) + Kurdish verb (kirin or bûn)* form when they could not remember Kurdish words. According to Köpke (2004: 17), the bilingual who does not have contact with the L1 for a long time, consequently, not receiving any L1 input, will use L2 elements to fill the gaps that appear in their L1.

Conclusion

In this study, the relationship between attitude towards mother tongue and lexical attrition was investigated by looking at the attitude of Kurdish–Turkish bilinguals towards their mother tongue, and then analysing their language while telling the story of *Little Red Riding Hood*.

The results of the study showed that participants with low scores on the MTAS borrowed more Turkish words and could access a smaller number of Kurdish words, showing that they suffer more from lexical attrition than the participants with high scores on the scale. Those with higher scores on the MTAS, and thus with a positive attitude towards their mother tongue, used fewer words borrowed from Turkish and had greater access to words with which to narrate the story.

Moreover, the qualitative data shows that the participants who have a positive attitude towards their mother tongue are more willing to maintain their L1 by reading, speaking and listening in it, whereas the ones who have a negative attitude towards their L1 are not willing to strive to maintain it. The study also shows that although those with a positive attitude towards their L1 suffer less from lexical attrition, all the participants telling the story are experiencing language attrition to some extent.

Limitations and Recommendations for Further Study

This study has investigated the relationship between the attitude towards L1 and lexical attrition among Kurdish-Turkish bilinguals; other linguistic groups remain open to study. Those with language attrition most commonly experience it at the lexical level. This conclusion represents the tip of the iceberg insofar as other linguistic aspects such as grammar, pronunciation and writing relative to L1 remain open for investigation. As our study has focused on young adults aged 20 to 26, other age groups could also be examined.

References

- Creswell, J. W. (2003) *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed-method approaches*, London: Sage Publications, Inc.
- Flores, C. (2010) 'The effect of age on language attrition: Evidence from bilingual returnees', *Bilingualism: Language and Cognition*. 13(4): 533-546.
- Kasap, S. and Tanhan, F. (2018) 'The Mother Tongue Attitude Scale (MTAS)', Unpublished study.
- Kayış, A. (2009) 'Güvenirlilik Analizi' Ş. Kalaycı (Ed), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (pp. 403-419). Ankara: Asil Yayıncılık.
- Köpke, B. & Nespoulous, J-L. (2001) 'First language attrition in production skills and metalinguistic abilities in German-English and German-French bilinguals' in T. Ammerlaan, M. Hulsen, H. Strating & K. Yağmur (eds.), *Sociolinguistic and Psycholinguistic Perspectives on Maintenance and Loss of Minority Languages*, pp. 221- 234. Münster: Waxmann.
- Köpke, B. (2004) 'Neurolinguistic aspects of attrition', *Journal of Neurolinguistics*. 17: 3-30.
- Köpke, B.; Schmid, M.(2004) 'Language attrition: Next Phase' in: M. Schmid, B. Köpke, M. Keijzer, L. Weilemar (Eds.). *First language attrition: interdisciplinary perspectives on methodological issues*. 1-47. Amsterdam: John Benjamins.

- Montrul, S. (2008) *Incomplete Acquisition in Bilingualism: Re-examining the age factor*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Opitz, C. (2011) *First language Attrition and Second Language Acquisition in a SecondLanguage Environment*, PhD dissertation, Trinity College Dublin.
- Schmid, M. (2010.) Languages at play: The relevance of L1 attrition to the study of bilingualism. *Bilingualism: Language and Cognition*. 13(1): 1–7.
- Schmid, M. (2011) *Language Attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, M.; de Bot, K. (2004) ‘Language Attrition’ in: A. Davies, C. Elder (Eds.) *The Handbook of Applied Linguistics*, pp. 210-234. Oxford: Blackwell Publishing.
- Schmid, M.; Köpke, B. (2009) ‘Attrition and the Mental Lexicon’, in: A. Pavlenko (Ed.) *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary Approaches*, pp. 209-238. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Schmid, M. (2002) *Language contact, language change and language attrition. First language attrition, use and maintenance: the case of German Jews in anglophone countries*, Amsterdam: John Benjamins, pp. 7-11.
- Seliger, H. W.; Vago, R. M.(1991) ‘The study of first language attrition: an overview’ in: H.W. Seliger, R. M. Vago (Eds.) *First language attrition*, pp. 3-15. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paradis, M. (2004) *A neurolinguistic theory of bilingualism*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pavlenko, A. (2004) ‘L2 influence and L1 attrition in adult bilingualism’ in: M. Schmid, B. Köpke, M. Keijzer, L. Weilemar (Eds.) *First language attrition: interdisciplinary perspectives on methodological issues*, pp. 47-59, Amsterdam: John Benjamins.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 82-102

<http://ijoks.com>

Language Shift Among Speakers of Kalhuri Kurdish in Iran

Javad YARAHMADI¹

Received: Dec 10, 2020

Reviewed: Dec 30, 2020

Accepted: Jan 02, 2021

Abstract

In the multicultural and multiethnic context of Iran, Farsi is the only official and the most prestigious language. This article investigates sociolinguistic factors fostering a radical language shift from Kalhuri Kurdish to Farsi in Kermanshah, the largest Kurdish city in Iran. This shift has raised many social and cultural controversies within the Kurdish community. Data was gathered through a questionnaire focusing on attitudinal, economic and social factors affecting the shift. The participants were one thousand native Kurdish speakers in Kermanshah. The data was analyzed using descriptive statistics and item percentage. The findings revealed that social, personal and economic factors contributed to the shift, with economic concerns outweighing the other factors. In discussion and conclusion, we deal with the implications of the findings.

Keywords: Language policy, Language shift, Kalhuri Kurdish, Economic concerns, Farsi

Recommended citation:

Yarahmadi, J. (2021). Language Shift Among Speakers of Kalhuri Kurdish in Iran. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 82 – 102,
<https://doi.org/10.21600/ijoks.838443>

¹ MA in General Linguistics, Teacher at Ministry of Education, Kamyaran Office, Iran, e-mail: Yarahmadijavad54@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1495-8589>

Introduction

Based on the UN Convention on the Rights of the Child, all children must be allowed to speak their own language and to practice their own culture and religion. However, due to assimilatory policies applied and mandated by many nation-states with a view to unifying their peoples and also to keep their cultural and linguistic integrity, opportunity for children to become bilingual or multilingual is on a sharp decline. Such policies thwart cultural and linguistic openness. If raised in a diverse culturally rich context, bilingual children enjoy two sets of ideas and traditions (Kaplan, 2015). Bilingualism enables greater tolerance for differences and is said to diminish racism (Kluger, 2013). In many countries the driving motivation for pro-local activists and scholars is closely related to the idea that if children learn their mother tongue, it will yield better academic outcomes than learning in a less familiar language. Research on language learning strongly confirms the pedagogical advantages of using local languages (Trudell, 2016), and it is clear that bilingual learners have the advantage of developing more successful communication skills and using the target language more conventionally (Babayiğit, 2020). However, the phenomenon of language shift is common in bilingual and multilingual societies (Baker & Jones, 1998; Fishman, 1997). As Jagodic (2011) rightly puts it “the process of language shift does not end, it develops from generation to generation” (p. 195).

For about a century Farsi, linguistically and culturally has been the grand narrative of multiethnic, multilingual Iran and “Farsiization of non-Farsi peoples continues to be the building block of the IRI’s language policy” (Sheyholislami, 2012:21). The lack of political and social unity among minorities in Iran to oppose their denial, culturally and linguistically, has brought about demographic and linguistic upheavals among Iranian peoples, notably in the years after the Islamic revolution and the consequent boom of mass and social media (Vali, 1995). The Iranian government’s strict loyalty to the “One-nation, one-language policy – started by Reza Shah and continued in the years after the revolution, has reached beyond the borders of Iran” (Sheyholislami, 2012:27). This assimilatory policy was, and is accompanied by other facilitators, among them the Iran-Iraq war; in which nothing but ‘being Iranian’ mattered. War was in itself a threat to all minorities, since their existence was overshadowed by a larger, more important sacred and propagated entity, “being Iranian.” It was at this point that “Farsi” seemed to unify people from different walks of life, different religions and different linguistic inclinations within Iranian borders.

The Kurdish population plays an important role in the Iranian political and social context. Kurds make up the largest intermingled social, economic, cultural, and lingual complex in Iran, and have a discernible effect on Kurds in neighboring countries. Despite the historical assimilatory policies imposed on them, Kurds in Iran have increasingly gained a better understanding of themselves (Vali, 1995). During the years after the Islamic revolution in 1978/79 and due to special military and regional circumstances, the whole Kurdish society has been gradually downgraded to plain political issues (Karimi, 2017). This politicization has made Iranian Kurds reluctant to deal with social, linguistic and cultural changes in any form, whether in written form such as publishing books or articles, or finding oral expressions such as in demonstrations, at least within their geographical habitats. Any such expression would end up either in imprisonment or harsh repression due to national security concerns. Years of military and cultural conflict in the Kurdish parts of Iran, in the aftermath of the revolution, brought about an Iranian (Farsi) or Kurdish nationalist dichotomy. Shiite Kurds have mainly displayed an interest in taking the Farsi side; apparently because the Islamic revolution made Shiism the basis of “the collective consciousness of the nation and the foundation of its sovereignty” (Safran, 2008:171). Shiite Kurds may consider themselves to be culturally and historically Kurds, but their religious affiliation to the central ruling parties of Iran, during the past forty years, has seemingly been instrumental in lowering the importance of their linguistic identity in comparison to their religious and national identity. Also, it is known that language reflects culture of a society; hence, traditions and ways of life among the nations are revealed (Babayiğit, 2020). Serajzadeh, et al. (2017) suggest that having a unified Kurdish national identity that defies Iranian nationalism and sovereignty, is what that has constructed the basic principles of being a Kurd for Sunni Kurds in Kermanshah province. On the other hand, Shiite Kurds have a preference for Iranian sovereignty, and a strong desire for abiding by Iranian nationalism. Mohammadzadeh (2011) also suggests that ethnicity among Iranian Kurds is strictly connected to subdialects, religion and a sense of discrimination thus making Kurdish ethnicity less important to Shiite Kurds than their Sunni and Yarsan counterparts.

It is lamentable that the number of those who have significantly contributed to publishing major works on Iranian Kurds in general and on their language in particular does not exceed a handful (Anonby, 2004; Hassanpour, 1992; Jahani, 2005; Kalan, 2016; Sheyholislami, 2010, 2011). A review of the materials on the Kurds suggests that interest in Kurdish affairs tends to be ‘heavily skewed with the Kurds of Iraq and Turkey receiving the

most attraction, compared to the Kurds of Iran and Syria' (Ahmadzadeh & Stansfield, 2010:11). The less documented, less analyzed status of the Kurds in Iran yet bears another less developed issue within itself: the endangered status of Southern Kurdish and its subdialects mainly spoken in Kermanshah and Ilam provinces, and some parts of Hamadan and Sanandaj provinces. The only major work on Kurdish language in Iran in general, and on sociolinguistic aspects of Southern Kurdish was done by Weisi (2015); there are however, a few other works on Southern Kurdish dialects (Karimi Dostan, 2009; Ranjbar, 2015) which are mainly on the grammatical and structural aspects of these dialects. The various dialects that make up Southern Kurdish, for example Kalhuri, Laki and Feili, suffer from discriminatory policies, locally within the Kurdish community itself, and nationally within the Iranian context at large. Moreover, there are no major journals or newspapers published in Southern Kurdish. There are a few hours of Southern Kurdish TV and radio programs in Ilam and Kermanshah provinces. Even though the programs broadcast by Kurdish satellites are mostly in Sorani and Kurmanji dialects, and little attention is paid to Kalhuri.

Historically, Kurds have used Farsi/Farsi to trade and communicate with other Iranian peoples. Many bilingual people employ code-switching as a language shift since they feel more comfortable, secure and relaxed (Babayiğit, 2020). Thus, the mainly trade-based code switching behavior of Kurds has gradually ended up in the selection of Farsi as the first language of the new generation. Farsi is now the language of home, education, marketing and trade in some cities in Kurdish speaking areas of Iran; among them is Kermanshah. It is the largest Kurdish city in Iran with a population of 950,000 in 2016 (Iranian statistical center). It is home to three major Kurdish language dialects namely Sorani, Kalhuri and Hewrami. During the years after the revolution, Kermanshah has seen a change from being a mainly Kurdish-speaking city into an overwhelmingly Farsi-speaking city. The main drives stimulating the shift may vary in nature and scope, but the result is a rapid eradication of Kermanshahi (Kalhuri) Kurdish. Many people are abandoning daily use of their mother tongue and this trend has penetrated villages and smaller cities around Kermanshah city. In public places such as bookstores, restaurants, clinics and classrooms, people are welcome in Farsi and any conversation that follows would be in Farsi unless one of the participants switches to Kermanshahi (Kalhuri) Kurdish. This code-switching is then very often ignored or unwelcome by Kermanshahi Kurds, often resulting in the face of threat and shame. This study aims at shedding light on some sociolinguistic factors that allegedly play a role in this trend.

In many Kurdish populated areas of Iran, Iraq, Turkey and Syria, an ethnonationalist movement based on language identity is solidifying itself in its military, cultural and lingual aspects. However, Kermanshahi Kurds in Iran have chosen – if not too strong a word – to *surrender* to the dominant language and culture. While many Kurds in the countries mentioned above are inclined to manifest a “resistance policy” towards suppressive policies of their country, Kermanshahi Kurds embrace an acceptance policy, which in the eyes of other Iranian Kurds is seen as betraying the ethnic, lingual and cultural identity of the Kurds as a whole (Serajzade, Ghaderzadeh, & Rahmani, 2011). Though nostalgic manifestations of Kalhuri Kurdish have become more popular in public and on local TV stations in recent years in the form of festivals, shows, poetry and music, this does not seem to be sufficient to reverse the situation or raise awareness regarding its endangerment (Bouchard, 2019).

Employing a sociolinguistic approach, the aim of this study is to unveil the dominant social, cultural, economic and linguistic factors which have made parents choose Farsi as the first language of their children in Kermanshah. Therefore, based on the researchers’ long term experiences and understanding of the prevailing language shift, two research questions are raised:

Q1: What effects do parents’ personal opinions and attitudes towards Farsi and Kurdish have on choosing Farsi as the first language of their children?

Q2: What social, cultural, and economic factors encourage parents to choose Farsi as the first language of their children?

A Background to Language Shift

Within the field of linguistics, sociolinguistic studies have gained prominence in recent years. These studies primarily focus on the relationship between language and social context in which they exist. In the words of Wardhaugh (2015) “sociolinguistics is the study of our everyday lives”(p.1). The concept of language shift, was coined by Fishman (1926-2015). According to Baker (1980), it refers to “a change from the use of one language to the use of another language” (p. 73). Fishman (1991) considers language shift to enjoy a progressive essence by which a speech community gradually ceases to use a language in favor of another one. Kembo-Sure (1999) defines language shift as “a process in which the speakers of one language begin to use a second language for more and more functions until they eventually use only the second language” (p. 13).

Language shift is a global phenomenon occurring in almost all multilingual communities. It usually follows the same pattern and the difference is in the pace and scope of the shift. The shift could be temporary or permanent. Regarding the latter, the native speaker completely abandons his/her language while in the former the shift is on temporary basis, though it may last for weeks or even years (Babane & Chauke, 2016). Occurring in bilingual or multilingual settings, it is the result of complex political, social, economic and cultural situations where the dominant language is associated with superior status, prestige and social success (Holmes, 2014). Extensive scholarly contributions to different aspects of language ideologies such as social class, language revival and bilingualism have fueled hot debates and discussions on minority language rights, language planning and language policies (Brubaker, 2004; Chakrani, 2013; Kalan & Skutnabb-Kangas, 2016; Lai, 2010; Santello, 2015)). The main concern comes from the current status of many very widely-spoken languages that happen to be unofficial (Barrena et al., 2007). In spite of having hundreds or even thousands of speakers, they are subject to severe vulnerability, critical endangerment and even gradual extinction. Understanding the very complex interplay of racial, linguistic and ideological factors in every shift may help maintain the endangered language (Bouchard, 2019).

Conflicting attitudes on the use of national or local languages among the speakers of an endangered indigenous language could reflect their mental state and feeling they have about the language varieties surrounding them (Mirhosseini & Abazari, 2016). A shift from one indigenous language to another, may be judged either desirable or tragic, largely depending on who is passing judgment (Weisi, 2015). It is “invariably to the social conditions that one must look to understand the attitudes and values” fostering any language shift (Paulston & McLaughlin, 1994:20). According to Mufwene (2017) a shift could be interpreted at times as a process to respond to socioeconomic changes or benefits from the shift. The mentalist-behaviorist approaches to language shift could possibly provide the basic foundations of resistance-acceptance policies among the speakers of a minority language; while some people consider the shift as a modern approach to a better guaranteed social life, others may see it as an assimilationist approach targeting the hearts, minds and real existence of an indigenous language and its speakers’ loyalty (Mirvahedi, 2016).

Among the frequently cited causes influencing language transfer, one can account for migration, trade, commerce, education, and state policy oriented factors. The following oppositional dichotomies which are seen as proxies for state policies could attribute greatly to current language shift circumstances; a. discriminative vs tolerant, b. multilingual vs

monolingual, c. egalitarian vs restrictive, and d. pluralistic vs assimilationist (Kaplan, 2015). In each case, the position taken by the government may dramatically interfere, hinder or block the endeavors made by scholars, language experts and minority language rights activists. Enjoying a significant importance in fostering or preventing language shift is the loyalty of speakers to their own language who are numerically weaker or socially less powerful than the speakers of the other language. Reversing language shift framework which has the assumption that children must learn to speak the native language if it is going to survive relies heavily on the loyalty of the speakers to their mother language (Weisi, 2015).

Nation building necessitates regularizing and regulating linguistic forms (Heller & McElhinny, 2017). Many emerging nation-states in Europe, Africa and Asia needed monolingualism to assure cohesion. They needed all the citizens to speak one language, accept one culture and one system of government (Kaplan, 2015). For instance, in the 1930s, the Sun Language theory was introduced by Turkish nationalists to homogenize the diverse ethnolinguistic context of Turkey. In Iran, Reza Shah (1878 –1944) stipulated the mandatory European fashion style and followed the one-nation, one-language policy. Kaplan (2015) claims that, in the years preceding the First World War, English encapsulated the patriotic, economic, artistic and cultural forces in the USA.

Methodology

Procedure

First, some pre-interviews were conducted involving one hundred informants. The purpose of pre-interviews was to extract the needed items for the questionnaire. The pre-interviews fell well within a semi-structured type; participants were allowed to talk freely unless they fundamentally diverted from the main subject. Then, the questionnaire was developed based on interviewees' ideas, as well as using items from previous questionnaires. A pilot study was run to check the reliability and validity of the questionnaire. The reliability was obtained via Chronback Alpha as 0.803. The validity was also checked by some experts in the field. Finally, the finalized version of the questionnaire was given to 1000 participants.

Instruments

The data was collected using a questionnaire. Using a set of fifteen five-point scale items, it included items about social, attitudinal and economic factors. The questionnaire was

constructed using interviews and some previous questionnaires investigating ethnic minorities elsewhere in the world (Dweik & Nofal, 2013; Kondakov, 2011; Martin, 2009). The adopted questionnaires were modified to be in accord with the particular context of the study. It included four main categories; each including a set of items. It was distributed in a time span of five months. A pilot study was run to check the reliability and validity of the questionnaire. A reliability coefficient of 0.803 was obtained using Cronbach Alpha Reliability which was higher than the cut-off value of 0.70 in social sciences. To validate the questionnaire, it was checked and refined by some experts in both Kurdish and Farsi. To see whether there was a relationship between the factors outlined in the questionnaire and speaking Farsi to children, Asymptotic Significance was calculated for all and each item. Using the Likert Scale, each item was assigned to five alternatives; strongly agree (SA), agree (A), undecided (UD), disagree (D), and strongly disagree (SD) with values ranging from five to 1 respectively. Table 1 demonstrates the categorical classification of the questionnaire.

Table 1 Categorical classification of the questionnaire

	Category	Item No
1.	Participants' attitudes to Kurdish	Items 9, 11, 12, 13, 14
2.	Participants' attitudes to Farsi	Items 1, 3, 6
3.	Economy and future life of children	Items 2, 4, 5
4.	Familial and other social factors	Items 7, 8, 10, 15

Participants

The questionnaire was distributed among 1000 men and women, equally divided by gender. The prerequisites for participants to receive the questionnaire were that they a. had children b. were native speakers of Kermanshahi, and c. did not transfer their own native language to their child/children. A snowball sampling was employed to identify subsequent receivers of the questionnaire. All the participants were residents of Kermanshah. Demographic information including job, education and age of the participants was also gathered through oral questions and taking notes. All the participants were assured that the data would be used by the researcher solely for academic purposes.

Results

Frequency, validity and cumulative percent for all items were achieved. Means were calculated for all categories and were compared to each other according to gender, education level and age of the participants. A binominal test was also run to see if the observed results differed from what was expected by the test or not. Eight items tried to elicit information about participants' positive or negative attitudes and feelings towards their native language. Item 9 directly challenged the participants' self-image. It disputed over their seemingly deep-in-believed language identity by trying to induce them to deny their original ties to Kalhuri Kurdish. Interestingly, both SD and D enjoyed the same high percentage of 39% which together made up 78% of all. 12% were in total harmony with the claim proposed by the item and 10% had no idea. The assumption that Kalhuri Kurdish was non-prestigious in item 11 was considered to be an important factor in making Farsi the first language of Kermanshahi children. 80% of participants rejected the idea of non-prestigious status of Kalhuri Kurdish to influence their choice of Farsi as their children's first language. Just a minority (about 7%) accepted the idea and 13% preferred not to take any side. Items 12, 13 and 14 also represented a high percentage of disagreement from the participants. One major conclusion about the attitudes of parents towards Kalhuri Kurdish (KK) was that majority of them displayed an interest in using Kalhuri Kurdish in their daily life.

Another aspect to be taken seriously was to check out the participants' attitudes towards Farsi (ATF); the only official and widely-used language in Iran. Items 1, 3, and 6 tried to elicit answers regarding participants' attitudes towards Farsi, a language that is penetrating deeply into the strongholds of many indigenous Iranian languages due to popular media and its official use. The questions involved the future prospects of marital life, implying that Kermanshahi Kurds would like to marry Farsi native speakers, and had more self-confidence while talking in Farsi. In each case, whether they considered themselves to be native speakers of Farsi or they wanted to marry a Farsi native speaker, the implication was stable; they preferred to talk in Farsi and speaking in Farsi seemed to be better for them in different ways.

In Item 1, the participants' mother tongue was asked. As noted above, one of the prerequisites for taking the questionnaire was that they had to be a native speaker of Kalhuri Kurdish. However, among those who answered No, there was a cumulative 34% choosing

“A” or “SA”, which was an astounding result. One could claim that the null hypothesis of the item was rejected and not all the participants considered themselves to be native Farsi speakers. The idea that the “participants enjoyed more self-confidence when they were speaking in Farsi” was an assumption outlined in item 3. Out of all, 21% had no idea, 51% cumulatively had chosen D or SD and 28% agreed to the assumption. It is worth-noting that those who chose SA were more than those who had chosen SD by 5%. In item 6, the participants’ attitudes and tendency towards having a partner whose first language was Farsi was asked. The answers were various and bore a 33% difference, with D answers at the top by 40% and a minimum of 7% of SD answers. A noticeable 24% were still in dilemma, which was close in percentage to those who had agreed or strongly agreed; about 29%.

Social and Economic Factors

Item 2 focused on the children’s future and their possible prosperity if they were taught in Farsi as their first language. As it was expected, the majority of the participants chose either “A” or “SA”. School, university, and educational issues were the focus of item 4. A big majority of the participants (79%) agreed that educational concerns were a major reason behind the trend. A significant 0.00 supported the idea that there existed a direct relationship between the two. Item 5 asked whether conducting a family on Farsi-style basis would guarantee a better economic life in future or not. 48% disagreed and 13% preferred to disagree strongly. Just a minority of 4% strongly agreed. The general result was that choosing Farsi as the first language of children was to guarantee a better life for them in future.

Four items in the questionnaire focused mainly on social factors, which seemed to make the language shift inevitable. With item 7, the role of mass media was investigated. The role was supposed to convince parents to teach Farsi to their children so that it could help them utilize the mass media better. As expected the answers circled about the positive pole, with a cumulative 71% in agreement. Just 13% disagreed and claimed the lack of such a factor. Item 8 attracted 94% as “As” and “SAs”. It was in this question that we observed a minimum rejection of 4% to the claim posed by Item 7. The same item considered the official and public use of Farsi in different governmental and non-governmental organizations as a basic element for families to choose it as the first language of their children. Moreover, the asymptotic significance verified the existence of the relationship. Item 10, typically of a social essence asked about the social influences, which we might have on each other as relatives, neighbors, or friends. Many rejected the existence of such an influence, cumulatively about

69%; 13% chose the opposite with a considerable amount, 19% in dilemma. The social and familial category embedded in item 15 tried to magnify women's power as an active and decisive role in determining children's first language. A majority of 55% chose "No", making them stronger than those who had chosen "Yes", about 31%.

Mean Comparison of the Categories

To get a better picture of the findings, means achieved for each category based on demographic data including, educational degree and gender of the participants were compared to each other. The less the value, the less the acceptability of the ideas and presuppositions posed by the items. That is to say that if the value fell below 2, it could mean simply that the idea suggested disapproval. But if the value moved upward to 2 at least, and 5 at most, then the idea had gained some sort of acceptability among the participants; hence the higher the value, the more the degree of acceptance.

The means achieved for all 4 categories were calculated and compared based on the gender of the participants. In all 4 categories women got higher scores. This could mean that women thought differently regarding the different categories. For example, in ATK, men showed to oppose the underlying hypotheses by gaining a score of 1.836; that is, men considered themselves to be Kurds. They would like to speak Kurdish more, had no social fear if they were to be known as Kurds, and finally they were worried about their language being endangered. On the other hand, women by getting 2.11 out of 5 had jumped over the border line and had entered the realm of supporters of the hypotheses. Although the difference does not seem to be much (0.28), it was enough to place women on the other pole. Therefore, women could be judged as being reluctant to believe in their own native language. They considered themselves as not belonging to the Kurdish native community, and were concerned that speaking Kurdish might worsen their social status. In all other categories women tended to show a greater and wider acceptance of the implied or direct ideas of the items. Both men and women got more than 2% in ATF, sufficient to make them so-called "fans of Farsi." Men gained the lower score (2.63%), while women got 3.29% and rejected the null hypotheses which claimed there existed no relation between respondent's interest in Farsi and speaking Farsi to children. Of the highest importance for both genders were the economy and future life plus social and familial issues with means of 3.50 and 3.05 respectively. This indicated that for both, the economic and social issues were the first priorities.

Regarding the educational degrees of the participants, the results showed that in ATK those who held an MA degree or higher exceeded 2, whereas those with diplomas gained less than 2. With some case exceptions, those who held the MA or higher degrees got the highest scores in all the categories. Economy again got the highest score with juniors reaching 3.55 as the highest score. In no other category except ATK, was a score less than 2. Economy and ATK aside, the other categories enjoyed a relatively similar popularity among the participants. No tangible difference in the means was observed regarding the age of the participants in all the categories.

Among the most influential factors in the choice of Farsi as the first language of Kermanshahi children, were economic and social factors. Also, regarding attitudes, Kermanshahi parents showed an interest in preserving their own language. To see whether these outcomes could be relied on or not, a binominal test was run.

Table 2 A binominal test for hypotheses

				Observed	Test	Asymp.	Exact
		Category	N	Prop.	Prop.	Sig. (2-tailed)	Sig. (2-tailed)
dichotomized H1	Group 1	.00	770	.77	.50	.000(a)	.000
	Group 2	1.00	230	.23			
	Total		1000	1.00			
dichotomized H2	Group 1	.00	240	.24	.50	.000(a)	.000
	Group 2	1.00	760	.76			
	Total		1000	1.00			

As table 2 shows, in this test a comparison was made between those who agreed versus those who disagreed with the ideas outlined in the items. Eight items dealt with personal attitudes of the participants towards Farsi and Kalhuri Kurdish (H1) and the rest focused on economic and social factors (H2). For the first hypothesis 77% disagreed and 23% agreed, which was both significant and meaningful. This indicated that participants had rejected the ideas expressed in H1 and the related items. For the second hypothesis, we had 24% of disagreement versus 76% agreement. This showed an overall acceptance of the

second hypothesis and the ideas expressed in the related items. So, economic and social factors were playing the main role in persuading the parents to choose Farsi as the first language of their children.

Discussion and Conclusion

“An endangered language will progress if its speakers increase their wealth relative to the dominant community” (Crystal, 2014:132). Understandably then, as much as the economic power of communities increases, different aspects of their culture happens to be accepted more easily by its members and other communities respectively, their language just one of them. Conversely, in circumstances when the community is striving for its basic needs, even thinking about language maintenance or revival seems like an irrelevant luxury.

Speaking of Kurdish populated areas of Iran reminds one of very high rate of unemployment, smuggling, illiteracy and sanitation issues (Ghasemi, 2008; Hussein, 2001; Pour Ahmad, et al., 2003). The widening economic gap between the central parts of Iran to that of borderline provinces such as Kermanshah, Ilam and Kurdistan, and the tangible inequality of the opportunities and governmental funds to modernize and industrialize these provinces, has played a very major role in politicization, radicalization and suppression of ethnonationalist identities among the Kurds of Iran (Entessar, 1992; Vali, 1998). It would be surprising to note that Kermanshah has been statistically one of the top three provinces in the country with the highest rate of unemployment, crime and drug use. It has suffered the lengthy Iran-Iraq war (1980-1988) and as a direct consequence the province enjoys a very poor infrastructure. The blurred perspective of parents towards the future could contribute to their strict adherence to the economic well-being of their children at the expense of any loss, whether ethnical, linguistic or social.

In speaking of Dimili Kurds of Turkey, Todd (1985:vi) asserts: “Speakers of Dimili are Kurds psychologically, socially, culturally, economically and politically.” The outcomes of this study could statistically convince anyone that Kermanshahi Kurds are Kurds socially, culturally, psychologically but not economically and politically. Sunni versus Shiite sectarian practices among Kurds rather than ethnicity practices, partially determine the degree of integration into state-favored policy of assimilation by Shiite Kurds or social resistance by Sunni Kurds. A close religious and ideological tie between the people who speak Kalhuri Kurdish and Farsi speakers (mainly involving central provinces of Iran, speaking standard Farsi, as advocated by national TV and radio channels) who are more advanced, creates an

ideal image of them in the minds of Kermanshahi speakers. This removes the hostility among them and the new-coming language and culture is accepted willingly. It seems that religious affiliation of Kermanshahi Kurds is effective in decreasing the political exclusion of the Shiite Kurds of Iran in general (Serajzadeh, et al., 2011). Thus the Shiite Kurds of Kermanshah would “emphasize their common religious identity at the expense of their ethnolinguistic one” (Tezcür & Asadzade, 2019:3) if they are going to gain economic benefits. This is to say that prioritizing economic factors obstructs the possible positive effects of other relevant factors such as social, psychological and cultural ones. The core of the matter is that, choosing to speak Farsi to children and scarifying ethnolinguistic identity would eventually lead to language loss and consequently to cultural and heritage loss (Brown, 2009).

It seems that Kurds in many parts of Iran utilize the mass media in Kurdish to solidify and unite their ethnic identity (Koivunen, 2002). The contradiction hits when the results of this study reveal that Kermanshahi Kurds oppose mainstream Kurdish ethno-nationalism because a major reason for this shift is due to the desire to have their children use Farsi mass media more efficiently. A majority of Kurds in Iran have chosen to resist hegemony of the Farsi language and culture by various means such as naming their children in Kurdish, learning the writing system in Kurdish and establishing NGOs. The Kurds in Kermanshah, although marginalized and deprived just like Sunni Kurds in many respects, seek a way out of their dilemma through integration and assimilation into the dominant culture and language.

As the study shows, two major obstacles that hinder Kermanshahi Kurdish from being passed on to the younger generation are the economy and education. It is widely believed that without familiarity with Farsi right from the start, before going to school, children will face major problems in learning and understanding the curriculum content. Public opinion in Kermanshah supports the idea that a better education requires full mastery of Farsi. The counterexample that invalidates this concern comes from the Azeri speaking population in Iran, where the majority of families use Azeri in various situations at home and school, with 90% of them passing on their language to their children (Mirhosseini, 2016). There is no report, research or set of data to support any superiority of performance at school or higher levels of education by Kermanshahi monolinguals over Azeri or other Kurdish speaking bilinguals in Kurdish speaking cities like Marivan or Sanandaj where children are not taught Farsi before starting school.

Social factors are yet another major driver to block the transfer of Kurdish to the younger generation. Access to greater social mobility resides in access to the more prestigious, more powerful official language of Iran. As many Kurdish speakers in Kermanshah believe their native language cannot accommodate them in the new social contexts, they may subsequently sideline it. This implies that, to them, Kermanshahi Kurdish is not capable of coping with the newly emerging opportunities that are built upon and depend on the privileged national language. For a better communication to take place, which may bring about a better social status, it is necessary for parents to teach and prepare their children in Farsi, without being burdened with learning a native language perceived to be useless. It is strongly believed that positive feelings about one's own language fosters its maintenance, while negative feelings mainly result in language shift and finally into language demise (Agyekum, 2009). In an interview about the usefulness of Kurdish, a mother told me: "Where and how is this awkward language going to help my child!?" (Personal audio recordings archive).

The suppressive language policy that Iran has pursued since 1925 has left the speakers of non-Farsi languages two choices; assimilation or resistance (Sheyholislami, 2012:44). The closure of all the possibilities to gain official status and depriving the language of accessing the means of revitalization and recovery has blurred Kurdish language credibility in the eyes of its speakers in Kermanshah. Language insecurity and facing threat, in cases where the native language is used, apply strict psychological constraints on the use of native Kermanshahi Kurdish. Participants' emphasis on the use of Farsi in social contexts reveals the detachment of the speakers to their own language. It is through such a policy that homogeneity and erosion of cultural diversity can be achieved (Badashian, 2010:8). One participant while filling out the questionnaire in response to my question about the reasons for choosing Farsi as the first language of her son asserted:

You know whenever I see a mother singing a lullaby to her child in a heavenly, tranquilizing tone in Farsi on TV and then I compare it to the harsh abrupt screams of Kurdish mothers when trying to lullaby their children to sleep, as it usually happens in our neighborhood, I feel totally ashamed of talking Kurdish to my child" (Personal audio recordings archive).

There are for sure some other elements that have an effect on this trend. Kermanshahi scholars, university professors and teachers suffer an immense public criticism for showing no interest in preserving their native language for it is commonly believed that literacy and education prevent language endangerment. This criticism is mainly from educated people

from other parts of Iranian Kurdistan who have been very active in their endeavors to preserve and maintain Kurdish language and culture, for example by enrolling students for a BA course in Kurdish Language and Literature at Kurdistan University in Sanandaj. Known publicly as the most successful people within their own community, the Kermanshahi elite consider their speaking in Farsi to be a cornerstone of their success. This makes the choice easier for the public. Children have the right to use and enjoy the new and upcoming opportunities. A better and more successful life will cover up for a loss in other respects, whether ethnical, lingual or cultural. Gradually then, people become absorbed in the dominant socio-economic systems. This is in harmony with the words of Kaufman (1988) who claims that when languages come into contact, it is not one language that competes the other, but in fact it is the sociolinguistic background of its speakers which is utterly decisive in the competition.

An action such as leaving and deserting an ancestral language, which in isolation appears evil, acquires a completely different connotation when placed in certain settings, and the right setting is a unique ideology propagated by the privileged members of elite class. An elite group may not be noticeable horizontally, but are at the top vertically.

The starting point for any language shift is language assimilation (Agyekum, 2009). The Kurds in Kermanshah are fed in all respects by the central Farsi-speaking peoples. Computer software, movies with Farsi subtitles, organizational and official names and labels pour into a developing city like Kermanshah. This brings about numerous changes in language domain. Because of language contact, some words come into Kurdish language from other languages, but they are used under Kurdish grammar rules (Karacan & Khalid, 2016). This, however, is not the case with Kermanshahi Kurdish. New vocabularies are coming in with no immediate equivalents in Kurdish pave the way for more changes in the future, not only in vocabulary but also in syntax. This is accelerated by the numerous similarities between Farsi and Kurdish. A glance at Kurdish dialects also tells us that actual vocabulary is retained, but that the same vocabulary is used in different ways as time progresses (Karacan, 2019). In the case of Kalhuri Kurdish, it seems that many words which have an almost similar pronunciation in Farsi and Kurdish soon change to be pronounced in Farsi, since Farsi is used frequently in everyday life and is more familiar to the ears.

Kurdish contemporary discourse of victimization and sentimentalism is no longer sufficient to pave the way for the fulfillment of a strong ethno-nationalist discourse, so as to encompass all political and social fractions within the Iranian Kurdish communities. In conclusion, the present researcher favors a constructive (and not a primordial) approach to

identity and ethno-nationalism. Otherwise, governmental apparatus constructing state-favored identities are likely to suppress the fading Kurdish sense of loyalty, patriotism and sentimentalism in the blink-of-an-eye.

References

- Agyekum, K. (2009). Language shift: A case study of Ghana. *Sociolinguistic Studies*, 3(3), 381–403.
- Ahmadzadeh, H., & Stansfield, G. (2010). The Political, Cultural, and Military Re-Awakening of the Kurdish Nationalist Movement in Iran. *The Middle East Journal*, (1), 11-27.
- Anonby, E. (2004). Kurdish or Luri. Laki's Disputed Identity in the Luristan Province of Iran. *Kurdische Studien*, 4 (5), 7-22.
- Babane, M., & Chauke, M. (2016). Xitsonga in Language Shift: A Sociolinguistic Approach. *Journal of Social Sciences*, 47(1), 49-57.
- Babayiğit, M. V. (2020a). Does Multimedia Technology Facilitate Pragmatics Awareness among Teenage Learners? A Case of Secondary-School Students. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 164 – 174, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.724142>.
- Babayiğit, M. V. (2020b). Kürtçe, Türkçe ve İngilizce Atasözlerinde Azim, Başarı, Çalışkanlık, Kararlılık ve Tembellik İfadeleri. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 244 – 257, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.760441>.
- Babayiğit, M.V. (2020). Native Kurdish Teenage Learners' Language Shift from English to Kurdish in Learning the Target Language; A Case of High School Students with Samples, ECLSS Online 2020f.
- Badashian, S. (2010). Naqdi bar qanune madeye vahede “Mamnu’iyate bekargiriye asami, anavin va estelahate bigane” mosavebe 1375 ba ta’kid bar hoquqe Iraniane gaire Fars [A critique of the ban on the use of foreign names, titles and expressions law, adopted in 1996, with an emphasis on the rights of the non-Farsi Iranians]. *Haidarbaba* 2 (20): 8,12.
- Baker, C., & Jones, S. P. (1998). *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education: Multilingual Matters*.

- Barrena, A., Amorrortu, E., Ortega, A., Uranga, B., Izagirre, E., & Idiazabal, I. (2007). Does the number of speakers of a language determine its fate? *International journal of the sociology of language*, 2007(186), 125-139.
- Bouchard, M.-E. (2019a). Becoming monolingual: The impact of language ideologies on the loss of multilingualism on São Tome Island. *Languages*, 4 (3), 50.
- Bouchard, M.-E. (2019b). Ongoing change in post-independence São Tomé: The use of rhotics as a marker of national identity among young speakers of Santomean Portuguese. *Language Variation and Change*, 31 (1), 21-42.
- Brown, C. L. (2009). Heritage Language and Ethnic Identity: A Case Study of Korean-American College Students. *International Journal of Multicultural Education*, 11 (1).
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*: Harvard University Press.
- Chakrani, B. (2013). The Impact of the Ideology of Modernity on Language Attitudes in Morocco. *The Journal of North African Studies*, 18 (3), 431-442.
- Crystal, D. (2014). *Language Death*. Cambridge University Press.
- Dweik, B. S., & Nofal, M. Y. (2013). Language Maintenance among the Indians of Yemen: A Sociolinguistic Study. *International Journal of Arabic–English Studies (IJAES)*, 14.
- Entessar, N. (1992). *Kurdish Ethnonationalism*: Lynn Rienner Publishers Boulder.
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages (Vol. 76): Multilingual Matters*.
- Fishman, J. A. (1997). The Sociology of Language. *Sociolinguistics*, 25-30. Springer.
- Ghasemi, V. (2008). “Senasaei Manateghe Kamtar Tose Yafte ye Keshvar”. [The identification of less developed areas of Iran]. Deputy Governor of Isfahan Province.
- Hassanpour, A. (1992). *Language and Nationalism in Kurdistan: 1918–1985*. San Francisco.
- Heller, M., & McElhinny, B. (2017). *Language, Capitalism, Colonialism: Toward a Critical History*: University of Toronto Press.
- Holmes, J. (2014). *An Introduction to Sociolinguistics*. England. In: Pearson Education Ltd.
- Husseini, H. (2001). Rabeteye Marg o Mir Va Tose’e Dar Ostanhay Keshvar”. [The Relationship between Mortality and Development in Iranian Provinces]. *Social Sciences letter* (17).

- Jagodic, D. (2011). Between Language Maintenance and Language Shift. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 2(1), 195-214.
- Jahani, C. (2005). State Control and its Impact on Language in Balochistan. *The Role of the State in West Asia* 14, 151.
- Kalan, A. (2016). Whos Afraid of Multilingual Education?: Conversations with Tove Skutnabb-Kangas, Jim Cummins, Ajit Mohanty and Stephen Bahry about the Iranian Context and Beyond: Multilingual Matters.
- Kaplan, R. B. (2015). Multilingualism vs. Monolingualism: The view from the USA and its Interaction with Language Issues around the World. *Current Issues in Language Planning*, 16 (1-2), 149-162.
- Karacan, H. (2020). Kurmanji and Zazaki Dialects: Comparative Study on their Phonetics. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (1), 35 – 51. DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.653812>
- Karacan, H. & Khalid, H. S. (2016). Adjectives in Kurdish language: Comparison between dialects. *International Journal of Kurdish Studies* 2 (2), 15 – 23. DOI: <https://doi.org/10.21600/ijks.76230>
- Karimi Doostan, Gh. (2001). *Kordye Ilami: Gooyshê Badrê [Ilami Kurdish: a Survey of Badrêye Dialect]*. Sanandaj: Kurdistan University Press.
- Karimi, J. (2017). *Nazarye'ye Pasaestemari va Kordshenashi [Postcolonial Theory and Kurdology]*. Tehran: Nei publication.
- Kaufman, T. (1976). Archaeological and Linguistic Correlations in Mayaland and Associated Areas of Meso-America. *World Archaeology*, 8 (1). 101-118
- Kembo-Sure, V. N. W. (1999). *African Voices: An introduction to the Languages and Linguistics of Africa*.
- Kluger, J. (2013). The Power of the Bilingual Brain. *Time Magazine*, 42-47.
- Kondakov, A. (2011). Koch Survey Wordlists and Sociolinguistic Questionnaire. SIL International. Accessed June 6, 2019.
- Koivunen, K. (2002). "Premodern People Using Postmodern Technology". The 5th Conference of The European Sociological Association, 192-288.
- Lai, M. L. (2010). Social Class and Language Attitudes in Hong Kong. *International Multilingual Research Journal* 4 (2), 83-106.

- Martin, N. (2009). Arab American Parents' Attitudes toward their Children's Heritage: Language Maintenance and Language Practices. The University of North Carolina at Chapel Hill.
- Mirhosseini, S. A. and Abazari, P. (2016). "My language is like my mother": Aspects of language attitudes in a bilingual Farsi-Azerbaijani context in Iran. *Open Linguistics*, 2 (1).
- Mirvahedi, S. H. (2016). Exploring family language policies among Azerbaijani-speaking families in the city of Tabriz, Iran. In *Family Language Policies in a Multilingual World*, 84-105. Routledge.
- Mohamadzadeh, H. (2011). Anva'e Qomgeraie dar Miane Kordhaye Iran [Different Types of Ethnicity Among Iranian Kurds]. Ph.D. Dissertation in Sociology. Allame Tabatabaee University. Faculty of Social Sciences.
- Mufwene, S. S. (2017). Language Vitality: The Weak Theoretical Underpinnings of What Can Be an Exciting Research Area. *Language*, 93(4), e202-e223.
- Paulston, C. B., & McLaughlin, S. (1994). Language-in-education policy and planning. *Annual Review of Applied Linguistics*, 14, 53-81.
- Pourahmad, et al. (2003). Barresi Ravande Taghyrate Tose'e Yaftegi Ostanhaye Keshvar [Investigating the Developmental Changes in the Provinces of Iran]. *Journal of Cultural Research*, (8) 9.
- Ranjbar, V. (2015). Dastoore Zabane Kordi, Gooyeshe Kermanshahi [Kurdish Grammar, Kermanshahi Dialect]. Tehran: Hermes Books.
- Safran, W. (2008). Language, Ethnicity and Religion: a Complex and Persistent Linkage. *Nations and Nationalism*, 14 (1), 171-190.
- Serajzade, H., Ghaderzadeh, O. and Rahmani, J. (2015). Motalee Keifi Mazhab o Qomgeraie dar Miane Kordhaye Shiee o Sunni. [A Qualitative Research on the Religion and Ethnicity Among Shittie and Sunni Kurds], *Iran Sociology Journal* (15) 4: 3-29.
- Santello, M. (2015). Bilingual Idiosyncratic Dimensions of Language Attitudes. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 18 (1), 1-25.
- Sheyholislami, J. (2010). Identity, Language, and New Media: the Kurdish Case. *Language Policy*, 9 (4), 289-312.
- Sheyholislami, J. (2011). Kurdish Identity. In *Kurdish Identity, Discourse, and New Media*, 47-77: Springer.

- Sheyholislami, J. (2012). Linguistic minorities on the internet. In Computer-mediated communication across cultures: International interactions in online environments, 235-250: IGI Global.
- Tezcür, G. M., & Asadzade, P. (2019). Ethnic nationalism versus religious loyalty: The case of Kurds in Iran. *Nations and Nationalism*, 25 (2), 652-672.
- Todd, T. (1985). *A Grammar of Dimili (Also Known as Zaza)*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Trudell, B. (2016). Language Choice and Education Quality in Eastern and Southern Africa: A Review. *Comparative Education*, 52 (3), 281-293.
- Vali, A. (1995). The Making of Kurdish Identity in Iran. *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East*, 4 (7), 1-22.
- Vali, A. (1998). The Kurds and their 'others': Fragmented identity and fragmented politics. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 18 (2), 82-95.
- Wardhaugh, R. (2015). *An Introduction to Sociolinguistics (Vol. 28)*: John Wiley & Sons.
- Weisi, H. (2015). *Language Endangerment among Kurdish speakers in Iran*. Germany: Lambert Academic Publishing.

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 103-122

<http://ijoks.com>

Mother Tongue Attitude Scale (MTAS)

Süleyman KASAP¹

Received: Dec 02, 2020

Reviewed: Dec 30, 2020

Accepted: Jan 10, 2021

Abstract

The main aim of this study is to develop a valid and reliable measurement scale that can be used to identify the bilingual individual's attitude towards a mother tongue that is undergoing attrition due to a dominant second language. Scale research was applied to a total of 439 Kurdish-Turkish bilingual participants aged from 17-35 living in Turkey. An exploratory factor analysis and a reliability analysis were performed to determine the validity of the scale. The scale developed according to the results of exploratory factor analysis consists of 12 items in total from three dimensions, behavioral, cognitive and affective. KMO measure adequacy was found to be 0.874 and the strength of the relationship among variables by the Bartlett test was found to be 2047.005 and Chi-square output was statistically significant ($p < 0.05$). The item factor loadings of the scale ranged from 0.845 to 0.613, and item total correlation values ranged from 0.671 to 0.478. In addition, the total Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale was 0.874; accordingly, the Cronbach Alpha reliability coefficients for the sub-dimensions of the scale were estimated to be between 0.801 and 0.8769. Moreover, the fit indices of the model were examined and the Chi-square value ($\chi^2 = 256.01$, $N = 439$, $df = 51$, $p = 0.00$) was significant. The fit index values of the scale were: AGFI=0.86, RMSEA= 0.096, SRMR=0.066, CFI=0.90, IFI=0.95, NFI=0.94, NNFI=0.94. It was concluded that the scale developed for this study is valid and reliable, theoretically providing a basis for evaluating the attitude of individuals towards their mother tongues.

Keywords: Scale, Bilingualism, Mother Tongue, Attitude

Recommended citation:

Kasap, S. (2021). Mother Tongue Attitude Scale (MTAS). *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 103-122, <https://doi.org/10.21600/ijoks.834913>

¹ Asst. Prof. Dr., Van Yuzuncuyil University, Turkey, e-mail: kasap_hakan@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-8789>

Introduction

A language is defined by its heterogeneity and by the process of continuous transformation that characterizes it. A language is also natural and alive that is why it is always the best to consider the language aspects occurred within language naturally (Babayiğit, 2020a). These aspects are highlighted in language studies today. In these interlocutions, the concepts of cultural pluralism, multiculturalism and interculturality are widely used and because of these phenomena, the concepts of mother language, second language and foreign language are the terms for which it can be hard to find definitions. The difference between a second language and a foreign language is related to the context in which you learn or acquire a language other than your native language. A second language can be defined as the language learned in a country where the target language is the language used socially. For example, a Turk living in London learns English as a second language. Nevertheless, foreign language is the language you learn in a country where the spoken language is not the target language, for example, a Turk who lives in Turkey learning English in a language school. One these (first, second or foreign) languages might be more influential and dominant because of its usage or prestige in a particular community. Sometimes, a second language can become dominant to the extent that it causes the mother tongue to undergo attrition, which is defined as the non-pathological loss of a part or all of a language of a bilingual speaker.

The study of language attrition has attracted the interest of the scientific community for three decades (Köpke and Schmid 2004). The case of L1 language attrition, which, according to Schmid and Köpke (2009), is a phenomenon that occurs among bilingual speakers, whose language system is affected by the acquisition and use of a second language; there are several linguistic domains in which the phenomenon of attrition manifests itself, such as the phonological, lexical, morphological, and syntactic. Gürel (2004) states that the language attrition of L1 is a multifaceted phenomenon studied from various points of view, such as psycholinguistic, sociolinguistic and neurolinguistic. For Schmid (2010) this phenomenon is evidenced by speakers who often use more than one language, becoming more evident in bilinguals where L2 begins to play a fundamental role in their daily lives. First language attrition can be regarded as the process by which pre-existing linguistic knowledge becomes less accessible or might be modified to a degree as a consequence of acquisition of a new language, and thus L1 production, processing or comprehension are affected by the presence of a dominant second language (Schmid and Köpke, 2017; Köpke, 2018). Therefore,

attrition can be seen as a form of accelerated linguistic change in an individual or in a community (Schmid, de bot 2004). The attrition is the loss of a language by an individual and consequently is observed in the course of a single generation. Studies reveal that the phenomenon is characterized by loss of structural aspects of the tongue and appears to occur at the neurological level. The transfer of the simpler L2 rules reduces the memory load; the bilingual speaker can maintain the two languages by combining elements of L1 and L2, thereby achieving a more economical grammar (Seliger, 1989). In addition, they point more to internal factors – emotions, attitudes, motivation, stress (Özok, 2019; Tayiz and Özok, 2020) as well as external ones such as age, academic background, and the length of the exposition process. For Hamers and Blanc (2000) attrition is a process of linguistic regression in which partial or complete loss can be experienced. These losses can be supplied with elements of L2. In Sharwood Smith's view (1989) linguistic acquisition and loss appear as related and opposing processes. In other words, we would be counteracting expansion versus decrease phenomena, complication versus simplification. Most people undergoing language attrition tend to forget their first language or are at least less skilled at a language they were once fluent in (Schmid, 2013). Also, thanks to motivational attrition of bilinguals, they are able to develop more communicative skills and grasp the implied aspects in the target language (Babayiğit, 2020c).

Causes of attrition can be either internal or external. In general, the attrition of L1 in an L2 environment is a process in which the lack of contact with L1 leads to a reduction in the proficiency of L1 (Schmid and De Bot, 2004). Seliger and Vago (1991) suggest another definition: L1 is weakened by the increased use and function of L2. The input deprivation of L1 and the cross linguistic influence (CLI) of another language acquired and used, external causes, trigger the attrition process. This is because a native speaker with no opportunity to read or listen to your L1 communicates with other native speakers and interacts in a language other than his/her mother tongue. Internal causes such as the motivation and attitude of a speaker are as important as external (interlingual) factors in triggering attrition. According to Schmid and Bot (2004) the linguistic contact with a dominant second language might change the linguistic system of less used L1 somehow, and therefore L1 begins to suffer from the attack of the second language since it is used more and more and so begins to lose elements. These losses lead to the appearance of gaps that will be filled by L2 items. This "war image" is used by Schmid (2006) to describe the process of attrition. According to Cook (2000) attrition is determined by external linguistic factors, but it is necessary to contemplate the

non-negligible role played by the extra-linguistic factors. These include sociolinguistic variables such as age and education, and other issues such as contact with L1, duration of immigration and attitudes.

Language Attrition and Attitude

In attrition literature, the attitude of people, living in a dominant second language environment towards both L1 and L2 is generally regarded as an effective extra-linguistic feature in language development (Schmid, 2011). According to Köpke and Schmid, attitudes, motivation and affective factors seem to have a strong impact on language learning and to play a role in multilingual community settings, and therefore influence attrition in some way (2004, p.12). Similarly, attitudinal factors are seen to be strongly related to both L1 attrition and L2 acquisition by De Bot, et al. (2007). Herdina and Jessner (2002) state that bilingual migrants with a positive attitude towards their mother tongue can be said to be more likely to put effort into the conservation of the their L1. Such people are expected to do their best to maintain their L1 by checking words in a dictionary, using their L1 whenever they have a chance, and being careful about “correct” grammar in their speech. Prescher’s (2007) study related to L1 attrition in German migrants in the Netherlands showed a close relationship between language attrition and attitude. Another study by Cherciov (2013) indicates that attitudes towards the L1 play an important role in shaping language proficiency. It has been proposed that only a combination of factors may provide the conditions for attrition to arise along with the existence of a dominant language, so extra-linguistic factors, such as attitude towards a language also have a part to play in losing a language (Schmid, Yilmaz, 2018). As stated by Köpke (2014), external factors are of crucial importance in attrition, though attrition as a process is related to brain mechanisms and cognitive processes. External factors, including attitudinal factors, are part of the cause in determining whether there will be attrition, to what extent, and what type of attrition will occur.

Despite the fact that attitude has a significant role in the language attrition process, there are hardly any scales or questionnaires such as sociolinguistic and personal background questionnaires that might afford insights to researchers (Schmid ,2005). Since the questionnaire with eight items is directed at attitude, language choice and language contact, it might not be sufficient on its own to present a clear idea concerning the attitude of language undergoing attrition. Therefore, MTAS is believed to be a really helpful device for researchers studying language attrition.

The Community Sampled in the Study

The community sampled in the study is Kurdish –Turkish bilinguals living in Turkey. The official language of Turkey is Turkish, which means that the only language of instruction in the education system is Turkish. Moreover learning and speaking Turkish is obligatory as education is compulsory in Turkey until the age of 12; this includes 4 years primary school, 4 years secondary school and 4 years of high school education. This means that people of Kurdish ethnicity have to know Turkish well in order to even subsist. It is not surprising that Turkish-Kurds and their children have been faced with the phenomenon of language attrition or language loss. Their language has almost fallen out of use, since maintaining the language has become problematic. Whereas Kurdish children are exposed to Turkish all day long, they have limited exposure to their mother tongue, which is only when they spend time with their families. In some cases, Kurdish parents view the Kurdish language as having no economic value or prestige, which results in a lack of interest on the part of their children (Cigerli, 2000). Due to language contact, some words come into Kurdish language from other languages like Arabic (Karacan and Khalid, 2016) and Turkish. Lack of contact with the Kurdish language has brought the Kurdish community to reduced levels of proficiency in their language; therefore, their first language (Kurdish) is being replaced by their second language (Turkish). Also, bilinguals of Kurdish and Turkish have problems in learning English and they mostly use Kurdish terms during English classes (Babayiğit, 2020b). This situation manifests itself as difficulty in accessing some lexical items, disfluency, and some grammatical mistakes. And come to think of it, that long-lasting ban on the Kurdish language might have affected the attitude of Kurdish people towards their mother tongue and their second language either in positive or negative ways.

Methodology

This research is a scale development study. This study was conducted to create a scale called Mother Tongue Attitude Scale (MTAS) to measure the attitude of bilingual individuals towards their mother tongue, and test its validity and reliability. A pool of 35 items consisting of written materials was created. The development and validation of the scale underwent the following steps: firstly, review of the relevant literature was helpful to get an idea about writing some of items in the pool (Horwitz et al.,1986; Blanc ,2000; Schmid, 2006; Schmit, de Bot 2006; Çubukcu, 2008; Bozavli & Gulmez, 2012; Serraj & Noordin, 2013; Zhang, 2013). Secondly, informal interviews and discussions with educated Kurdish people

(experiencing language attrition), professors and lecturers of ELT departments as well as the professors of educational psychology at Van Yüzüncü Yıl University in Turkey were important sources for us to create the items for the scale. They were asked to write down their ideas and beliefs about first language attrition. Then, in order to be able to provide coverage for the scales, the subject was examined by two academics, experts in the field. In the context of the scope validity of the scale, the conformity / validity levels of the items in the scale were determined by referring to the opinions of five experts in ELT Programs and Measurement and Evaluation in Education. In the light of expert opinions in accordance with the technique of Lawshe (1975), each item was graded as “the substance measures the targeted structure,” “the substance is related to the structure but unnecessary,” and “the substance does not measure the targeted structure.” The scale consisting of 22 items was produced. The items in the measure are arranged as a five-point Likert scale, which consists of typical multiple-choice options including: strongly agree; agree; no opinion; disagree; strongly disagree. The final scale created was applied to the selected group of 439 students. In order to ensure the validity of the scale structure, an exploratory factor analysis was applied based on the analysis of basic components (Kline, 2005; Tabaschnick and Fidell, 2001). After the analysis, 10 items (T1, T2, T3, T5, T9, T14, T18, T19, T20, T22) were removed since their loadings were low (items having the total correlation under 0.30 or item loadings are under 0.40), thereby creating a Mother Tongue Attitude Scale (MTAS) consisting of 12 Items. Before removing the items, 5 experts were consulted. It was considered that if the basic properties could be measured with a small number of items, the MTAS would be more functional and applicable.

The Sample of the Study

The sample of the study consists of students from three high schools in the same region whose mother tongue is Kurdish and second language is Turkish. The study was carried out in 2017. According to Kline (2005), the sample should be 10 times the number of items and this number should not be less than 200. Andrew, Pedersen and McEvoy (2011) state that the number of samples is 20 for each item, but 10 subjects are sufficient for each item. Correspondingly, the scale was applied to a total of 439 high school students studying in the Turkish central province of Van. In the selection of the sample, the maximum diversity method was adopted from the objective sampling types. In this context, taking into consideration as to whether or not they could represent universally, the selection attempted to include students from upper, middle and lower socioeconomic levels (McMillan and Schumacher, 2006). With this method of sampling, it can be said that sampling of different

situations related to the problem gives important clues about universal values (Büyüköztürk, 2007). Kline (1994) argues that the sample size should be between 100 and 200 in order to develop a scale and that in this way, the selected sample ratio is quite sufficient to determine the validity and reliability of the scale. Nevertheless, when the demographic characteristics of the participants are examined we find that of the students, 210 (47.80%) were female, 229 (52.20 %) were male and the age of students participating in the research ranged from 17-35 years.

Analyzing the Data

With the validity and reliability analyses of the scale, exploratory factor analysis and item analysis were used. Explanatory factor analysis and item analysis of the study were carried out by means of the SPSS 17.0 package program. The significance level of all statistical procedures used in the study was accepted as 0.05.

Results

The findings obtained from data will be examined under the headings of and findings on exploratory factor analysis and findings related to reliability.

Results of Exploratory Factor Analysis

After applying the generated scale to the selected group of students, descriptive factor analysis was used to determine the structure validity of the MTAS. At the end of the exploratory factor analysis, items with a total correlation value of 0.40 and above were left on the scale. In the analysis conducted, it was determined that the factors loadings of 12 items in the measure are above 0.40 and 10 items are below 0.40. For this reason, these 10 items (T1, T2, T3, T5, T9, T14, T18, T19, T20, T22) have been removed from the scale and the BMO value of the scale and the Bartlett test result was found to be adequate since it was determined that the KMO value of the scale is 0.874.

Table 1. KMO and Barlett's Test Result

KMO and Barlett's Test	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	,874
Approx. Chi Square	2047,005
Barlett's Test of Sphericity df	66
Sig.	,000

The KMO value is used to test whether the distribution is sufficient for factor analysis and the 0.80 and 0.90 range is accepted as being excellent (Kline, 1994, Büyüköztürk, 2007). In addition, if the value of the KMO is close to 1, it is concluded that the number of working groups is sufficient (Murphy and Davidshofer, 1991, Kline, 1994, Fraenkel and Wallen, 2000). The Bartlett sphericity test implies that the measured variable is highly variable in the universe parameter (Thompson, 2004). As a result, the BMO value obtained in this study was found to be 0.874 and the Bartlett sphericity test result is also significant ($p < 0.000$), which can be seen in Table 1.

In factor analysis, factors with an eigenvalue greater than 1 or 1 are considered as important factors (Büyüköztürk, 2007). In this study, the eigenvalue was taken as 1.00 and three factors with an eigenvalue greater than 1.00 were identified. For this purpose, the factors related to the results of the analysis of the rotated components applied to the scale and the factor loads related to the factors included in these factors are given in Table 2.

Table 2. Component analysis of the scale

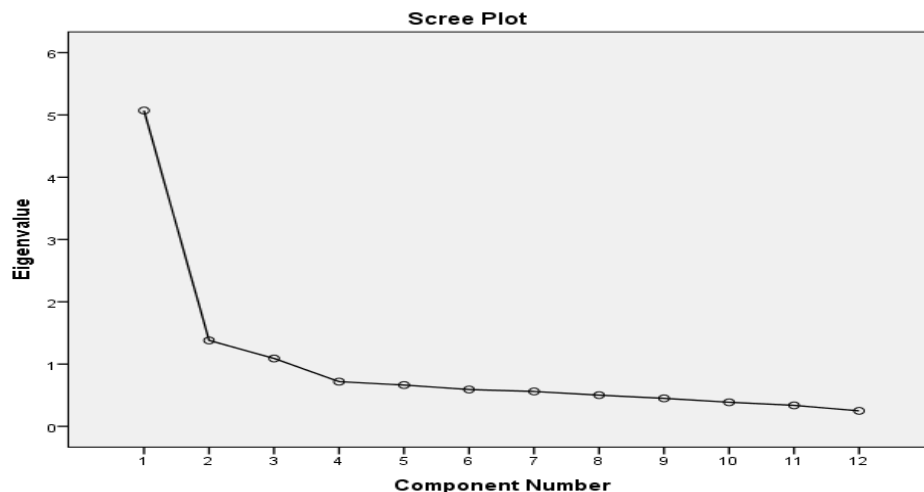
	Initial	% of	Cumulative		% of	Cumulative
	Eigenvalues	Varianc	%	Total	Variance	%
		e				
Affective	5,070	42,252	42,252	5,070	42,252	42,252
Cognitive	1,380	11,499	53,752	1,380	11,499	53,752
Behavioural	1,091	9,089	62,841	1,091	9,089	62,841

According to the findings in Table 2, the variance ratio explained by the first factor is 42.253%, the variance ratio explained by the second factor is 11.499% and the variance ratio explained by the third factor is 9.089%, accordingly the cumulative ratio of the scale is 62,841.

The table shows that the scale has 12 components; however, there are number of approaches can be used for deciding on the number of factors to include in a factor analysis (Gorsuch, 1983) and the choice of approach can definitely affect the results and their credibility. We decide to choose the number of components by means of eigenvalues of 1.00 or higher as well as a scree plot of eigenvalues plotted. So the components having 1.00 or higher value are three components which can be seen in Table 1.

In order to get a clearer picture of the number of components, Cattell's Scree Plot (Kline, 1994) was used and Graph 1 shows the maximum number of significant factors.

Graph 1. The Scree Plot of the Scale

In the graph, the vertical axis shows the eigenvalues and the horizontal axis shows the factors. It is obtained by combining the points found in the mapping of the graphical factors with their eigenvalues. The factor of high deceleration and rapid decline in the graph gives a number of important factors. The horizontal lines show that the contributions of the additional variances brought by the factors are close to each other (Fabrigar et al., 1999; Büyüköztürk, 2010). In the Scree Plot suggests three factors due to the way the slope levels. Therefore, this Scale was accepted to have three dimensions to explain the maximum amount variability in the data. The components were named as behavioral, affective, cognitive domains according to the content of the items.

Table 3. The factors of the scale and reliability statistic

	Number of items	Cronbach Alpha
Affective	4	,801
Cognitive	4	,787
Behavioral	4	,770
Total	12	,874

Table 3 shows that the Cronbach Alpha reliability coefficients of the scale factors change between 0.80 and 0.77. According to exploratory factor analysis, the items were distributed under three factors. Each factor is then named according to the general properties of the

substances under it. Confirmatory factor analysis also supports this distribution of the exploratory factor analysis with the index of compliance. Considering that reliability must be at least 0.70 in the analysis of alpha (Anderson, 1988; Kline, 1994; Peers, 1996), it can be said that each factor has very reliable values.

Table 4. The domains and their items

Affective Domain	2. I believe speaking my mother tongue will bring me no good. 9. I feel that it will be a great loss in my life If I cannot speak, read and write in my mother tongue. 6. I don't feel there will a significant gap in my life if I don't speak, read and write in my mother tongue. 1. Deep inside of me, I do not want to speak my mother tongue.
Cognitive Domain	5. I think I speak my mother tongue only when I have to. 7. Speaking my second language is enough to for me to get by in this country. 11. I choose to speak my mother tongue whenever I have an opportunity. 12. I think I should have the right to speak my mother tongue everywhere including formal places (such as schools, banks, government buildings)
Behavioral Domain	3. I generally answer a question in my second language despite being asked in my mother tongue. 4. At home, I speak my second language

	with my parents. 8. Though I am bad at speaking my mother tongue, I speak it in front of other people. 10. I can express my feelings better in my mother tongue.
--	---

Table 4 shows the domains and their items and the cognitive domain includes the items related to cognition such as the verb “think and choose.” As can be seen in the table, the items starting with verbs “feel, want and believe” are listed under Affective Domain. The items having the verbs “express, speak and answer” are related to the Behavioral Domain.

Table 5. Rotated Component Matrix of the Loads of the Items in Factors

Rotated Component Matrix		
Items	Components	
T2. I believe speaking my mother tongue will bring me no 1 good.	2	3
		,779
T9. I feel that it will a great loss in my life If I cannot speak , read and write in my mother tongue.		,771
T11. I don't feel there will a significant gap in my life if I don't speak, read and write in my mother tongue		,747
T6. Deep inside of me, I do not want to speak my mother tongue		,674
T7. Speaking my second language is enough for me to get by in this country.		,845
T12. I think I should have the right to speak my mother tongue everywhere including formal places (such as schools, banks, government buildings)		,831
T11. I choose to speak to my mother whenever I have an opportunity.		,577
T5. I think I speak my mother tongue only when I have to.		,542

T4. At home , I speak my second language with my parents.	,809
T3. I generally answer a question in my second language despite being asked in my mother tongue.	,802
T8. Though I am bad at speaking my mother tongue, I speak it in front of other people.	,619
T10. I can express my feelings better in my mother tongue.	,613

In the findings of Table 5, it can be seen that the loadings of the items in the first factor (affective) on the scale were changed between 0.779 and 0.644; the factor loadings of the second factor (cognitive) were 0.845 and 0.543 and finally the factor loadings of the third factor (behavioral) ranged from 0.809 to 0.613.

Confirmatory Factor Analysis of the Scale

Another method for the construct validity of the scale is Confirmatory Factor Analysis (CFA). Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed to determine whether the factor structure found in the Explanatory factor analysis is confirmed. Therefore, the chi-square fit test for CFA, Comparative Fit Index (CFI), Normed Fit Index (NFI), Incremental Fit Index (IFI), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), the adjusted goodness-of-fit index of the scale (AGFI), the goodness-of-fit index (GFI) and Root Mean Square Residual (RMR) indices were examined.

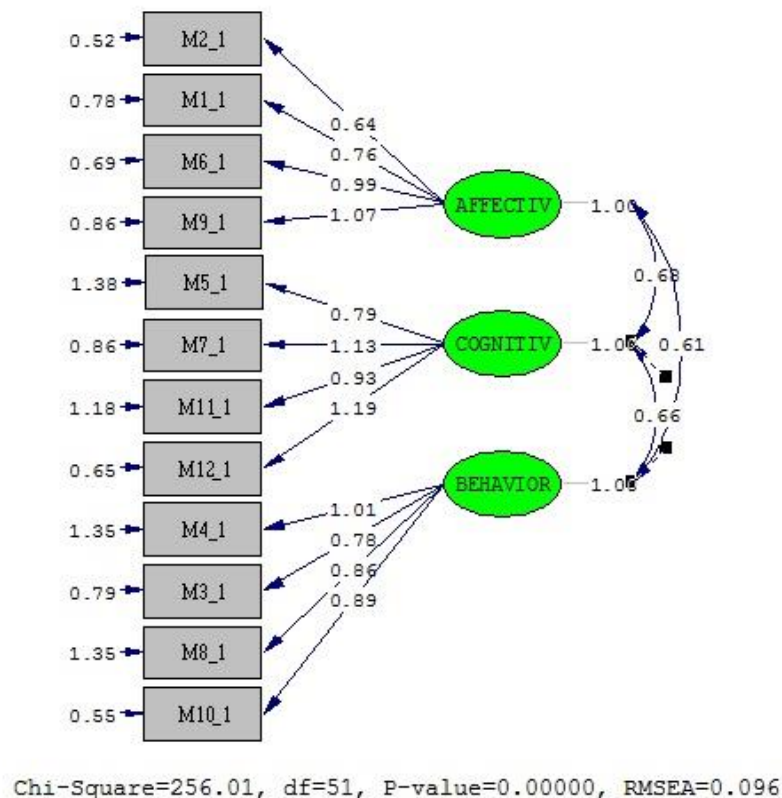
Table 6. Goodness of Fit Index of the Scale and Normal Values

Index	The value of the Scale	Acceptable Value
χ^2 "p" Value	P>0.000	P>0.05 -
GFI	0.91	>0.90
AGFI	0.86	>0.90

CFI	0.90	>0.90
RMR	0.66	< 0.08
NNFI	0.94	>0.90
NFI	0.94	>0.96
IFI	0.94	>0.96
RMSEA	0.096	<0.08

Accordingly, as can be seen in Table, the values for RMSEA were found to be 0.096 and the values indicate a poor fit since they are between .08 and .10. However, the adjusted goodness-of-fit index of the scale (AGFI) and the goodness fit index (GFI) is 0.86, which is acceptable since the value is smaller than ,090 (MacCallum et al., 1996; cited in Hooper, Coughlan, & Mullen, 2008) The values for comparative fir index (CFI) is 0 ,090 ; the values of normated fit index (NFI) and non-normated fit index (NNFI) are 0.094; incremental fit index (IFI) of the scale is 0,095 and these values indicates acceptable and perfect fit for a scale (Hu & Bentler, 1999; Bentler and Bonett, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert and Peschar, 2006; Schermelleh -Engel, Moosbrugger & Müller 2003). A good and acceptable value was found as 0.066, which is an acceptable and good value for Root Mean Square Residual (RMR) since it is expected to be between 0.05 and 0.10 (Schermelleh-Engel, Moosbrugger & Müller 2003). Compatibility of the chi-square (χ^2) model is $\chi^2 = 256.01$, $N = 439$, $df = 51$, $p = 0.00$ and this is statistically meaningful. When the compliance criteria of the MTAS are evaluated, it can be said that the model is good. Figure 1 shows the diagram of participants' attitudes towards their mother tongue.

Figure 1. The path diagram and the factor loads of the items in MTAS

In the structural equation model, path diagrams can be obtained as a result of analysis. After creating the appropriate matrix, the fit indices and analysis of a PATH diagram can be drawn by drawing a PATH diagram. These schemes briefly present the outputs of the model graphically (Gatignon 2011). The sample PATH Diagram of the scale is shown in Figure 1.

Conclusion

As a result of this study, 12 items, which consist of 3 sub-dimensions were developed in order to determine the attitude of young adults towards their mother tongue. The results obtained in this study are presented below. In order to examine the construct validity of the scale, EFA and CFA were conducted. As a result of EFA, the scale was determined to be 3 dimensional. Three dimensions of the scale explain 62.84 % of the total variance, which is a really acceptable percentage to explain a scale since the rates of variance of 40 % and over are sufficient (Tavsancil, 2006). The factor loads of the items in the scale ranges from .542 to .845. The first dimension of scale (affective) explains 42,25 % of total variance and the loads of the items in the first factor on the scale were changed between 0.779 and 0.644, the

loadings of the second dimension (cognitive) explains 11.50 % of the total variance and the factor loads of the items in this dimension varies from .845 to .543 and finally, the last dimension of scale (behavioral) explains 9.09 % of total variance and the factor loadings of the last dimension changes from .809 to .613 .

In order to determine the validity of the factor structure found in the EFA, CFA was performed. The fit indices of the model were examined and the Chi-square value ($\chi^2 = 256.01$, $N = 439$, $df = 51$, $p = 0.00$) is significant. The fit index values of scale: AGFI=0.86, RMSEA= 0.096, SRMR=0.066, CFI=0.90, IFI=0.95, NFI=0.94, NNFI= 0.94. Accordingly, the model is seen to be compatible. Furthermore, the internal consistency (Cronbach Alpha) reliability coefficient calculated with the data obtained from 439 participants and correspondingly .874 for the whole scale and .801 for the affective sub-dimension of the scale and .839 for the cognitive sub-dimension of the scale, and finally the internal consistency for the behavioral sub-dimension of the scale .770. As a result, considering the boundaries related to reliability, it can be said that reliability coefficients of the scale MTAS and all its sub-dimensions are sufficient; accordingly, based on the validity and reliability of the scale, it can be said that this scale can be used in studies to determine the attitude of individuals towards their mother tongue.

According to UNESCO (2010), 200 of the world's languages have been lost in the last three generations – 2,300 are at risk of disappearance. Today, 90 percent of the world's spoken languages (around 6,000) are in danger of extinction. Language is a means of communication and a lifestyle. The extinction of languages implies the crisis of biological diversity. Since language constitutes the basic structures of human existence and consciousness, it holds a significant place in a society (Karacan & Babayiğit, 2017). Because with the disappearance of languages, the unique lifestyles of human beings that have been going on for thousands of years have been lost. As we Kurds have mentioned in the literature, attitude plays an important role in forgetting a language. The present MTAS could be a very important research tool for researchers working in areas such as language attrition and language loss, since there is no other scale in related literature to measure the attitude of individuals towards their mother tongue.

References

- Aslan, S. (2014). *Nation Building in Turkey and Morocco*. Cambridge University Press.
- Andrew D.P.S., Pedersen P.M., McEvoy, C.D. (2011). *Research Methods in Sport Management*. Champaign: Human Kinetics
- Babayiğit, M. V. (2020a). Expressions of Determination, Success, Diligence, Stability and Laziness in Kurdish, Turkish and English Proverbs. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 244 – 257, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.760441>.
- Babayiğit, M.V. (2020b). Native Kurdish Teenage Learners' Language Shift from English to Kurdish in Learning the Target Language; A Case of High School Students with Samples, *ECLSS Online* 2020f.
- Babayiğit, M. V. (2020c). Does Multimedia Technology Facilitate Pragmatics Awareness among Teenage Learners? A Case of Secondary-School Students. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 164 – 174, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.724142>
- Başkaya, F. (1991). *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, İstanbul
- Bozavli, E.&Gulmez, R. (2012). *Turkish students' perspectives on speaking anxiety in native and non-native English speaker classes*. *US-China Education Review B*, 12, 1034-1043.
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). *Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures*. *Psychological Bulletin*, 88 (3), 588-606.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (12. baskı). Ankara: Pegem A Yayınları.
- Cherciov M. (2013). *Investigating the impact of attitude on first language attrition and second language acquisition from a dynamic systems theory perspective*. *Int. J. Biling.* 17 716-733.
- Cigerli, S. (2000) *La reformulation de l'idéologie officielle turque et la langue kurde L'autorisation d'un prénom kurde*, CONFLUENCES Méditerranée.
- Çubukcu, F. (2008). *A study of the correlation between self-efficacy and foreign language learning anxiety*. *Journal of Theory and Practice in Education*, 4 (1), 148-158.
- De Bot, K., Lowie, W., and Verspoor, M. (2007). *A Dynamic Systems Theory approach to second language acquisition*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 10 (1), 7-21
- Gatignon H. (2011) *Statistical Analysis of Management Data*. London: Springer.

- Gorsuch, R. L. (1983). *Factor analysis* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hamers, J. F. and Blanc, M. H. A. (2000). *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herdina, P., & Jessner, U. (2002). A dynamic model of multilingualism. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R.(2008). *Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit*. Electronic Journal of Business Research Methods, 6 (1): 53-60.
- Horwitz, E., Horwitz, M., & Cope, J. (1986). *Foreign language classroom anxiety*. Modern Language Journal.
- Hu, L.T., ve Bentler, P.M. (1999), *Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives*. Structural Equation Modeling, 6 (1), 1-55.
- Karacan, H. & Khalid, H. S. (2016). Adjectives in Kurdish language: Comparison between dialects. International Journal of Kurdish Studies 2 (2), 15 – 23
- Karacan, H. & Babayiğit, M. V. (2017). Türk ve Kürt Dillerinin Sentaks (Sözdizimsel) Karşılaştırması. Tiydem Yayıncılık, Editör: Hasan KARACAN, Basım sayısı:3, Sayfa sayısı:238, ISBN:978-605-9512-03-9, Bölüm Sayfaları: 7 -31.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. London: Routledge
- Kline RB.(2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press: 154-186.
- Köpke, B.; Schmid, M. S. (2004) *First Language Attrition: The Next Phase*. In: Schmid, M.S.; Köpke, B.; Keijzer, M.; Weilemar, L. (Ed). *First Language Attrition: Interdisciplinary Perspectives On Methodological Issues*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Köpke B. (2018). *First language attrition: from bilingual to monolingual proficiency*. The Cambridge Handbook of Bilingualism. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacCallum, R.C., Browne, M.W., Sugawara, H.M. (1996). *Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling*. Psychol Methods, 1(2), 130-149.
- Marsh, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J., & Peschar, J. L. (2006). *OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries*. International Journal of Testing, 6(4), 311-360.

- McMillan, J. H. & Schumacher, S. (2006). *Research in education: Evidence based inquiry*. Boston: Brown and Company.
- Lawshe, C. H. (1975). *A quantitative approach to content validity*. Personnel Psychology, 28, 563–575.
- Prescher, P. (2007). *Identity, immigration and first language attrition*. In: B. Köpke, M. S. Schmid, M. Keijzer, & S. Dostert (Eds.), *First language attrition: Theoretical perspectives* (pp. 189-205). Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins.
- Schmid, M. S. (2011). *Language Attrition*. New York, N.Y.: Cambridge University Press.
- Schmid M. S., Yilmaz G. (2018). *Predictors of language dominance: an integrated analysis of first language attrition and second language acquisition in late bilinguals*. Front. Psychol. 9:1306. 10.3389/fpsyg.2018.01306 .
- Schmid M. S. (2014). *The debate on maturational constraints in bilingual development: a perspective from first language attrition*. Lang. Acquis. 21 386–410.
- Schmid M. S., Köpke B. (2017). *The relevance of first language attrition to theories of bilingual development*. Linguist. Approaches Biling 7: 637–667.
- Schmid, M. S. (2004) *First Language Attrition: The Methodology Revised*. International Journal of Bilingualism, v. 8, n. 3: 239-255.
- Schmid, M. S. and De Bot, K. (2004) *Language Attrition*. In: Davies, A. and Elder, C. (Ed.). *The Handbook Of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing (2004): 210-34.
- Schmid M. S., Köpke B. (2017). *The relevance of first language attrition to theories of bilingual development*. Linguist. Approaches Biling 7: 637–667.
- Seliger, H. W. (1989). *Deterioration and Creativity in Childhood Bilingualism*. In: Hyltenstam, K. and Obler, L. K. (1989). *Bilingualism Across the Lifespan: Aspects of Acquisition, Maturity, And Loss*. Cambridge: Cambridge University Press:173-184.
- Seliger, H. W. (1991). *Language Attrition, Reduced Redundancy, and Creativity*. In: Seliger, H. W.; Vago, R. M. (Ed.). *First Language Attrition*. Cambridge.
- Seliger, H. W.; Vago, R. M. (1991). *The Study of First Language Attrition: An Overview*. In: Seliger, H. W.; Vago, R. M. (Ed.). *First Language Attrition*. Cambridge.
- Sharwood Smith, M. A. (1983). *On First Language Loss in The Second Language Acquirer: Problems of Transfer*. In: Gass, S.; Selinker, L. (Ed.). *Language Transfer in Language Learning*. Rowley, Ma: Newbury House (1983): 222-231.
- Sharwood Smith, M. A (1989) *Crosslinguistic influence in language loss*. In: HYLTENSTAM, K.; OBLER, L. K. *Bilingualism across the lifespan: Aspects of*

- acquisition, maturity, and loss. Cambridge: Cambridge University Press (1989): 185-201.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., and Müller, H. (2003). *Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures*. Methods of Psychological Research Online, 8 (2): 23-74.
- Tabachnick B. G. and Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. (4th ed.). M.A.: Allyn and Bacon.
- Tayiz, V. & Özok, H.İ. (2020). Eğitim Stresi, Yalnızlık ve Akıllı Telefon Bağımlılığı. Eğitim Ortamlarında Nitelik (Ed. Tanhan, F. & Özok H. İ.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Özok, H. İ. (2019). Eğitim Vizyonu ve Öğretmen Stresi. Türkiye Eğitim Vizyonu Üzerine Değerlendirmeler (Ed. Tanhan, F.). Ankara: Pegem Akademi
- Zhang, X. (2013). *Foreign language listening anxiety and listening performance: Conceptualizations and causal relationships*. System, 41: 164-177. 1, 70: 125-132.

Appendix-1**Mother Tongue Attitude Scale (MTAS)**

SA: Strongly Agree **A:** Agree **NO:** No Opinion **D:** Disagree **SD:** Strongly Disagree

1. Deep inside of me, I do not want to speak my mother tongue. ®

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

2. I believe speaking my mother tongue will bring me no good. ®

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

3. I generally answer a question in my second language despite being asked in my mother tongue.

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

4. At home, I speak my second language with my parents.

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

5. I think I speak my mother tongue only when I have to. ®

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

6. I don't feel there will a significant gap in my life if I don't speak, read and write in my mother tongue. ®

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

7. Speaking my second language is enough to for me to get by in this country. ®

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

8. Though I am bad at speaking my mother tongue, I speak it in front of other people.

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

9. I feel that it will be a great loss in my life If I cannot speak, read and write in my mother tongue.

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

10. I can express my feelings better in my mother tongue.

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

11. I choose to speak my mother tongue whenever I have an opportunity.

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

12. I think I should have the right to speak my mother tongue everywhere including formal places (such as schools, banks, government buildings).

SD	A	NO	D	SD
----	---	----	---	----

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 123-139

<http://ijoks.com>

Kürtçe, Türkçe ve İngilizce'deki Bazı Fiillerin Anlamsal ve Kip Açısından Analizi

Mehmet Veysi BABAYİĞİT¹

Received: Dec 30, 2020

Reviewed: Jan 11, 2021

Accepted: Jan 13, 2021

Öz

Dil, küresel varlığımızı bir arada tutan bir zamktır. Şiir ve yazılarla ufukta ilk kez ortaya görünen İngilizce; modern dönemdeki lingua franca (ortak dil)'dir. Disiplinler arası boyutuyla modern bir bilim dalı olan dilbilim, sadece modern dilleri değil, aynı zamanda Kürtçe ve Türkçe gibi eski dillere de uygulanmaktadır ve tüm dilleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, üç dili karşılaştırmak makuldür. Bu çalışma, dilin başlangıç noktası olarak alınan fiil üzerine odaklanmaktadır. Zaman ve fiil anlamsal yapısı açısından bazı fiiller incelenmiş ve betimlenmiştir. Çalışmanın verileri çeşitli kitap, makale ve dergilerden toplanmıştır. Oluş, durum ve iş-kılış fiillerinin örnekleri; modern anlamdaki zamanın benimsendiğini ve evrensel olduğunu göstermektedir. İngilizce, zamanın anlamını iletmek için yardımcı fiiller kullanır.

Anahtar Kelimeler: Kürtçe, Türkçe, İngilizce, Fiillerin Karşılaştırmalı Analizi, Dilbilim

Recommended citation:

Babayiğit, M. V. (2021). Kürtçe, Türkçe ve İngilizce'deki Bazı Fiillerin Anlamsal ve Kip Açısından Analizi. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 123-139,

<https://doi.org/10.21600/ijoks.850817>

¹ Dr., Batman University, Turkey, e-mail: m.veysi.babayigit@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4136-7434>

Semantic and Modal Analysis of Some Verbs in Kurdish, Turkish and English**Abstract**

Language is the glue that holds together our global existence. The most recent lingua franca in modern times is English, a language that first appeared on the horizon with the poetry and writings. Linguistics, a modern science with its interdisciplinary dimension encompasses all languages, not only the modern languages but is also being applied to ancient languages such as Kurdish and Turkish. In this context, it makes sense to compare the three. This study focuses on the verb which is taken to be the starting point of language. A selection of verbs is examined and described in terms of tense and the meaning of those tense structures. The data for the study is collected from various books, articles and journals. Examples of verbs of being, state and action demonstrate that tense in the modern sense has taken hold and is universal. English uses auxiliary verbs to convey the meaning of the tense.

Keywords: Kurdish, Turkish, English, Comparative Analysis of Verbs, Linguistics

A.GİRİŞ

İnsanoğlu sosyal bir varlık olup, her daim topluluklar halinde yaşamış ve iletişim içerisinde olmaya çalışmıştır ve bu iletişimi sağlamak için birtakım araç- gereç veya sözlü ifadelerle ihtiyaç duymuştur. Bireyler kendi aralarında iletişim kurarken, birbirlerine sundukları birtakım nesneler istenilen mesajın iletilmesine olanak sağlamaktadır. Hedeflenen ya da istenilen mesajın iletilmesinde bazen açık ifadeler olmayabilir ve ima edilir.

İletişimin temel yapı taşlarını dil teşkil etmektedir. İnsanların, geçmişten günümüze toplum içinde etkili bir sosyal iletişim kurabilmek için her daim farklı yöntem ve biçimlere ihtiyaç duymasına rağmen, iletişim için kullandıkları en etkili öge dil olarak bilinmektedir (Babayiğit, 2020a). Karacan ve Kinay (2016) konuşurken farkında olmadan kullandığımız bazı kurallarla karşımızdaki kişiye iletmek istediğimiz mesajı dil yardımı ile yaptığımızı savunmuştur. Dilin tanımı ile ilgili çeşitli görüşler mevcut olup, bazı dilbilimciler dilin tanımını ile ilgili kavramların tarih öncesi dönemlerde oldukça kısıtlı olduğunu ve dolayısıyla dilbilim çalışmalarının da kısıtlı olduğu belirtilmektedir. Aydın (1997) “dil” ile ilgili tanımsal kavramların; ilk olarak Eski Yunan’da Platonun Kratylos adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Herodot (1973) ise dil ile ilgili ilk tanımların yapılması ya da ilk dilin ne olduğu ile ilgili çalışmaların ihtiyaçlar bağlamında Mısır medeniyetinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Hayatın tüm alanlarında insanların her türlü duygu ve düşüncelerini

aktarmada kullandığı dil (Özbay, 2008) onları diğer canlılardan ayıran bir araç olarak tanımlanabilir (Kasap, 2018) . Dil ile ilgili yapılan bir diğer tanımda ise düşüncelerin bireyler arasında iletilmesinde kullanılan tamamlayıcı ve bütünleştirici bir öge olduğu savunulmuştur (Babayiğit, 2016) ve bu ögenin bildirmek istediği ifade ya da düşüncenin de anlam kazanması önem teşkil etmektedir (Babayiğit, 2020b). Onan (2005) ise dili; ses, anlam ve biçimlerden oluşan sistematik bir insan yetisi olarak ifade etmektedir. Ayrıca dilin kavramlardan oluşan bir gösterge dizgesi olduğu düşünülmektedir (Saussure, 2001). Dolayısıyla dilde ifade edilmek ya da iletilmek istenilen bazı mesajların mevcuttur ve bu mesajların etkili bir iletişimle önemli roller üstelediği görülmektedir.

Dilbilim ise dil ile ilgili tüm değişimler, gelişimler ve yaklaşımları inceleyen bir bilim dalıdır. Dilbilim ile ilgili çalışmalar ülkemizde çok eski bir tarihe ya da köklü bir geleneğe dayanmamaktadır ve dilbilim ile ilgili çalışmalar cumhuriyet döneminde İstanbul Üniversitesi ile başlamış olup Türk Dil Kurumunun yürüttüğü birtakım çalışmalarla devam etmiştir (Kocaman, 1990). Dilbilim ile ilgili çeşitli tanımlar mevcut olup, Kıran (1990) dilbilimin diğer bilim dallarına benzer olduğunu ve dilbilimin alt dalları olan sesbilgisi, görevsel sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi, anlambilim, edimbilim ve sözcelem gibi hususlarda seçim yaptığını savunmuştur. Dilbilim için filoloji tanımı kullanılmaktadır ve bu bilim alanı, günümüzdeki dünya dillerinin nasıl oluştuğunu, nasıl geliştiğini, ortak ve farklı yönlerinin neler olduğunu irdeleyen bir bilim dalıdır (Yıldırım, 2001). Dilbilim; linguistics olarak dünya literatüründe yerini alan bir bilim dalı olup, amacı bir iletişim aracı olan dilin nasıl işlendiğini, nasıl değiştiğini ve nasıl geliştiğini diğer bilim alanları dâhil ederek incelemektir (Çelik, 2001; Kasap, 2018). Aksan (1990), dilbilimin bir dildeki ses biçimlerini, köken bilgisini, anlatım özelliklerini ve biçim bilgisini inceleyen bir bilim dalı olduğunu belirtmiştir. Demircan ve Erözden (1990) dilbilim ile ilgili çalışmaların yoğun olarak Sözdizim ve Dilbilgisi (Syntax&Grammar) , Sesdizimi (Phonology) , Sözcükbilim (Lexicology) ,Biçimdizim (Morphology) ve Anlambilim (Semantics) üzerine yapıldığını ifade etmiştir. Sosyodilbilim ve Pragmatik yeterlilik ile ilgili çalışmalar da (Kasap ve Pasheyeva,2020; Kasap,2020) son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca dilbilim; belirli bir dile özgü kural ya da yapıları incelediği bilinmektedir; ancak bu durum birden fazla dili dâhil eden çalışmalarla da yapılması mümkündür. Dolayısıyla, bir çalışmada birden fazla dillerdeki kural ve yapıların incelenmesine karşılaştırmalı dilbilim denilmektedir. Sebüktekin (1982) , karşılaştırmalı dilbilimin iki ya da ikiden fazla dilde yer alan dizgesel olguların karşılaştırılmasıyla elde edilen verilerin benzerlik ya da farklılık açısından incelenmesine olanak sağlayan bir bilim

dalı olduğunu savunmuştur. Sönmez ve Geyik (2016) , “karşılaştırmalı” ifadesinin yerine “Karşıtsal” veya “Karşıtsal dilbilim” ifadesinin kullanılması mümkün olduğunu belirtmiş ve Kürtçe ile İngilizcedeki bazı zamanları dilbilimsel açıdan incelmışlerdir. Dilbilim çalışmalarında birden fazla dillerden alınmış örneklerin karşılaştırılması ile veri elde edilmesi çalışmaları daha zengin kılmaktadır çünkü birçok dilden elde edilen benzerlik ya da farklılıklarla ilgili veri; diller ile ilgili bazı evrensel kuram ya da kuralların oluşmasında etkin rol oynamaktadır.

Bu çalışmada Kürt, Türk ve İngiliz dilleri temel alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma karşılaştırmalı bir dilbilim çalışmasıdır. Çalışmada Kürt, Türk ve İngiliz dillerindeki birtakım fiil çeşitlerinin anlamsal ve kip açısından betimsel olarak analiz edilmesi hedeflenmiştir. Fiiller bir dilde en önemli öğeyi temsil etmekte olup, Türkçe 'de fiiller; kurallı cümlelerde genellikle cümlenin sonunda yer alırken, Kürtçe' de ise öznenen sonra yer almaktadır (Karacan ve Babayiğit, 2017). İngilizce de ise aynı şekilde fiil öznenen sonra yer almaktadır.

B. KÜRT, TÜRK VE İNGİLİZ DİLLERİ

Çalışmamızda yer alan dillerin kökenleri incelendiğinde bu dillerin köklü bir geçmişe sahip olduğu barizdir. Öncelikle Kürt dili; Asya dillerinden Hint-İran dillerinin bir kolunu oluşturmaktadır. Türk dili; yine Asya dillerinden Ural-Altay bölümünün Altay kolundan gelmektedir. İngiliz dili ise Hint-Avrupa dillerinden Avrupa dilleri olan Cermen dillerinden bir tanesini teşkil etmektedir.

Kürt dilinin tarihi çok eski bir geçmişe sahip olmakla birlikte bu dili sözlü ve yazılı dönem olarak inceleyebilmekteyiz. Sözlü dönemden günümüze pek fazla eser gelmediğinden ötürü bu dönem ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Dolayısıyla, çalışmaların büyük çoğunluğu yazılı dönemden kalma eserler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kürt dili ile ilgili yazılı eserlerin çoğunlukla 15. yy'de kaleme alınmıştır ve bu eserler çoğunlukla tasavvufi eserleri kapsamaktadır (Uzun, 2010). Kürt dilinin; Gorani, Sorani, Kurmanci, Luri gibi lehçeleri mevcuttur. Bazı araştırmacılar Zazaki dilini de Kürt diline çok yakın benzerlikleri olmasından ötürü Kürt dilinin bir lehçesi olarak kabul ederken, bazı araştırmacılar ise Zazaki'nin Kürt dilinin bir lehçesi olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca Kürtçe ve Zazaki arasındaki bu durum; birinin diğerine yakınlığı veya mesafesi ya da diğer lehçelerin birbirine olan yakınlığı veya mesafesi bağlamında irdelemektedir (Karacan ve Kaya, 2015; Karacan, 2020). Günümüzde

Kürt dili, Türkiye, Irak, İran, Suriye başta olmak üzere, Ermenistan, Gürcistan, Türkmenistan, Lübnan, Afganistan, Rusya gibi ülkelerde kısmi ya da çoğunluklu olarak konuşulmaktadır (Buran, 2011). Kürt dilinin, Dünya'nın bazı ülkelerinde değişik lehçelerle konuşulduğu görülmektedir.

Türk dili ya da başka bir deyişle Türkçe ise çok eski bir dil olup, yaklaşık 7000 yıldan fazla tarihi bir geçmişe sahip olduğu bazı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Uzun, 2012). Günümüzde Türkçe; Türkiye, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Makedonya, Yunanistan, Kosova, Romanya, Azerbaycan, Suriye ve Irak gibi ülkelerde konuşulmakta olup Dünya'da en çok konuşulan 5. (beşinci) dil olduğu düşünülmektedir (Tuna, 1997). Geçmişten günümüze geniş bir coğrafyaya yayılan Türkçe, tarihsel süreç içinde birtakım dönemler geçirmiştir. Özyetgin (2006), bu dönemleri şöyle ifade etmektedir:

1) Altay Dil Birliği Dönemi

2) İlk Türkçe Dönemi-Çuvaş-Türk Dil Birliği Dönemi (Pre-Turkic)

3) Ana Türkçe Dönemi (Proto-Türkçe)

4) Eski Türkçe Dönemi (6.-10.yy)

5) Orta Türkçe Dönemi (11.-16. yy)

6) Yeni Türkçe (Yeni Yazı Dilleri) Dönemi (16.yy ve sonrası)

7) Modern Türkçe dönemi (20. yy ve sonrası)

Türkçe ile ilgili bu tarihsel süreçlerin belirlenmesinde dil ile ilgili olgular, tarihsel gelişimler, siyasi ve sosyal olgular etkin roller üstelemektedir (Demir-Yılmaz 2003). Bu dönemlerde yer alan tarihsel, siyasi ve sosyal durumlar eşit olarak dağıtılmamış olup, her dönemde farklı etkiler bırakıldığından, çeşitli verilere ve isimlendirmelere olanak sağlanmıştır.

Pedersen (1962) , İngiliz dilinin geçmişi ile ilgili bilgilerde bazı eksiklerin olduğunu, bu dil ile ilgili tarihi çalışmaların çoğunlukla beş bin yıllık bir süreyi kapsadığını ve bu dilin M.Ö. (Milattan Önce) 2000'li yıllarda Avrupa ya da Asya bölgesinde bir takım kabiller (günümüzde Avrupa'da İtalya ve Yunanistan; Asya'da ise Hindistan) tarafından kullanıldığını belirtilmektedir. Bu kullanılan dilin günümüz İngilizce ile benzer olmayıp birçok dilin

karişimından oluştuğu ifade edilmektedir. Yule (2006), günümüz İngiliz dilini üç dönemde incelemiştir ve bu dönemler;

1.Eski İngilizce: Eski devirlerden 700-1100'ye kadar.

2.Orta İngilizce: 1100'den 1500'e kadar.

3. Modern İngilizce: 1500'den bugüne kadar.

Bu dil 1300'lü yıllarda Britanya tarafından resmi dil olarak kullanılmasında sonra hukuk ve eğitimin dili olmuş, 1362 yılında ise parlamentonun dili olmuştur. İngiliz dilinde yer alan kelimelerin büyük bir çoğunluğunun Fransızca ve Almancadan geldiği belirtilmektedir (Tutaş, 2017). Günümüzde bu dil; Dünya'nın bilim, bilgi teknolojisi, diplomasi, eğlence, iletişim, iş, sanat, kültür dili olarak bilinmekte olup, 20. yüzyıldan sonra farklı birçok sebepten ötürü egemen bir dil haline gelmiş ve uluslararası bir dil olmuştur (Flowerdew ve Peacock, 2001). Bu dil, birtakım ülkede birçok kişi tarafından birinci ya da ikinci dil olarak kullanıldığı açıktır (Richards, 1992). Ayrıca uluslararası profesyonel bir başarı elde edebilmek için İngilizce vazgeçilmez bir hale gelmiştir (Fishman, 2002). Bu dilin başarısı; konuşulan bireyler tarafından direk elde edilmemiş olup, Dünya'daki teknolojik, bilimsel, diplomatik ve ekonomik gelişimlerin sonucu olarak kazanıldığından bu dil için “*lingua franca*” ifadesi kullanılmaktadır (Graddol, 1997). Son dönemlerde İngilizce' nin Dünya'daki ortak dil olarak kullanılması birçok kişi tarafından bilinmektedir. Akademi, sanat, iş dünyası gibi birçok farklı sektörlerden çeşitli yazar, araştırmacı, bilim insanları, işverenler ve çalışanlar uluslararası iletişim ya da eserlerinde kendi dilleri dışında ikinci dil olarak genellikle İngilizce 'ye yer vermektedir.

C. KÜRTÇE'DEKİ BAZI FİİL ÇEşitLERİ

1. Anlamlarına Göre Filler

Kürtçe 'deki anlamlarına göre fiiller incelendiğinde, bu fiillerin çoğunlukla durum fiilleri ya da iş-kılış bildiren fiiller olduğu görölmektedir (Yıldırım, 2012). Bu fiil çeşitleri şöyledir:

1.1 Oluş Fiilleri

Kürtçe'deki bu tür fiiller için öznenin kendi iradesi dışında gerçekleştirdiği fiillerdir. Bu fiiller daha çok “bûn” eki ile kullanılmaktadır. Aşağıda örnek olacak bazı cümleler verilmiştir.

- *Sêv sor bûne.* (Elmalar kırmızılaşmış)
- *Çend kulîlkan zuwa/hişk bûn.* (Birkaç çiçek solmuş)
- *Birayê min dirêj bûye.* (Kardeşim uzamış)
- *Mast tırş bûye.* (Yoğurt ekşimiş)
- *Şîv sar bûye.* (Yemek soğumuş)

Bu kategoride genel olarak kullanılan kelimeler şöyledir:

<i>Sorbûn</i>	<i>Birçîbûn</i>	<i>Pîrbûn</i>	<i>Têrbûn</i>
<i>Dirêjbûn</i>	<i>Hişkbûn</i>	<i>Zuwabûn</i>	<i>Şinayîbûn</i>

1.2 Durum Fiilleri

Kürtçe 'deki bu tür fiiller öznenin içinde bulunduğu durumu belirtir. Bu tür fiillerde nesne olmaz ve “ne, neyi, kimi?” sorularına cevap vermez. Bu fiil çeşitlerine bazı örnekler şöyledir:

- *Em bi hevalan re dimeşin.* (Biz arkadaşlarla yürüyoruz.)
- *Ew li malê razaye.* (Evde yatıyor)
- *Ahmet berdewam dikene.* (Ahmet durmadan gülüyor)
- *Gava ku min li stran guhdarî kir, ez keniyam.* (Şarkıyı dinleyince, gülümsedim)

Bu kategoride genel olarak kullanılan kelimeler şöyledir:

<i>Meşandin</i>	<i>Firandin</i>	<i>Runiştin</i>	<i>Razandin</i>
<i>Anîn</i>	<i>Ajotîn</i>	<i>Girîn</i>	<i>Alastin</i>
<i>Avêtin</i>	<i>Birîn</i>	<i>Cûtin</i>	<i>Dîtin</i>
<i>Firotin</i>	<i>Guhartin</i>	<i>Jimartin</i>	<i>Çundin</i>

1.3 İş-Kılış Fiilleri

Kürtçe 'deki bu tür fiiller öznenin kendi isteğiyle gerçekleştirdiği fiillerdir. Nesne alan fiillerdir ve bu fiiller “ne, neyi, kimi?” sorularına cevap verir. Bu fiil çeşitlerine bazı örnekler şöyledir:

- *Birayê min cama malê şikand.* (Kardeşim evin camını kırdı.)
- *Mamosteyê min pirtûkek ji me re xwend.* (Öğretmenim bize kitap okudu.)
- *Selma ev çîroka xweş nivîsandiye.* (Bu güzel hikayeyi selma yazdı)

- Heva lê min jimin re portreyek çêkir. (Arkadaşım benim için portre çizdi.)
- Me daran çand. (Biz ağaç diktik.)

Bu kategoride genel olarak kullanılan kelimeler şöyledir:

<i>Anîn</i>	<i>Arastin</i>	<i>Şikandin</i>	<i>Avêtin</i>
<i>Jêbirin</i>	<i>Nivîsandin</i>	<i>Dîtin</i>	<i>Bersivandin</i>

2. Fiil Çekimleri (Fiilde Kip)

Kürtçe 'de fiillerin kip bakımından cümlede kullanımlarında farklılıklar olmaktadır.

Aşağıda belirtilen fiil örnekleri, cümlelerin kip ile kullanımıyla zamanı yansıtmaktadır.

- Ayşe li polê pirtûkek **dixwîne**. (Ayşe sınıfta kitap okuyor.) (Şimdiki Zaman)
- Gönül, îro **navê** dibistanê. (Gönül, bugün okula gelmiyor.) (Şimdiki Zaman)
- Ez ê **bicim** amedê. (Diyarbakır a gideceğim.) (Gelecek Zaman)
- Ez ê wê marê **bikujim** (Bu yılanı öldüreceğim.) (Gelecek Zaman)
- Ew li zanîngehê mamostetiyê **dike**. (Üniversitede hocalık yapar) (Geniş Zaman)
- Ez herî zêde romanên serpêhatî **dixwînim**. (En çok macera romanlarını okurum. (Geniş Zaman)
- Zozan zû **hat** malê. (Zozan, eve erken geldi.) (Geçmiş Zaman)
- Ez **cûm** Londonê. (Londra'ya gittim) (Geçmiş Zaman)

D. TÜRKÇE'DEKİ BAZI FİİL ÇEŞİTLERİ

1. Anlamlarına Göre Filler

Türkçe 'deki anlamlarına göre filler oluş, durum ve iş-kılış fiilleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.1 Oluş Fiilleri

Türkçe 'deki bu tür fiiller için öznenin kendi iradesi dışında gerçekleştirildiği fiillerdir. Yani öznenin hareket ya da etkileşim yoluyla oluşturmadığı fiillerdir ve bu fiiller kendiliğinden oluşmaktadır. Ayrıca bu fiiller “neyi, kimi” sorusuna yanıt vermezler. Aşağıda bu fiillere örnek olacak bazı cümleler verilmiştir.

- *Sonbaharda yapraklar sararır.*

- *Yeğenim, görmeyeli çok büyüümüş.*
- *Bu çölde çiçekler her bahar açar.*
- *Yazları, köyümüzde bostanlar biter.*
- *Ayşe teyze çok yaşlanmış.*

Bu kategoride genel olarak kullanılan kelimeler şöyledir:

<i>Acıkmak</i>	<i>Büyümek</i>	<i>Sararmak</i>	<i>Yaşlanmak</i>
<i>Doymak</i>	<i>Uzanmak</i>	<i>Paslanmak</i>	<i>Solmak</i>

1.2 Durum Fiilleri

Türkçe 'deki bu tür fiiller öznenin içinde bulunduğu durumu belirtir. Bu tür fiillerde nesne olmaz ve yükleme yönlendirilen “ne, neyi, kimi?” sorularına cevap vermez. Dolayısıyla bu tür fiillerin bulunduğu cümleler öznenin içinde bulunduğu durumu belirtir ve yüklemnin etkilediği ya da etkilendiği bir nesneye yer verilmez. Bu fiil çeşitlerine bazı örnekler şöyledir:

- *Betül, beni görünce güldü.*
- *Bu sabah benim köpeğim erkenden uyandı.*
- *Büyükbabamı karşımda görünce ağladım.*
- *Şarkıyı dinleyince, gülümsedim.*

Bu kategoride genel olarak kullanılan kelimeler şöyledir:

<i>Yürümek</i>	<i>Uçmak</i>	<i>Oturmak</i>	<i>Uyumak</i>
<i>Sevinmek</i>	<i>Ağlamak</i>	<i>Çıkmak</i>	<i>Gitmek</i>

1.3 İş-Kılış Fiilleri

Türkçe 'deki bu tür fiiller öznenin kendi isteğiyle gerçekleştirdiği fiillerdir. Nesne alan fiillerdir ve bu fiiller “ne, neyi, kimi?” sorularına cevap verir. Bu fiil çeşitlerine bazı örnekler şöyledir:

- *Kardeşim evin camını kırdı.*
- *Öğretmenim bize kitap okudu.*
- *Arkadaşım benim için portre çizdi.*
- *Dayımın evini bulmak için uğraştık.*

Bu kategoride genel olarak kullanılan kelimeler şöyledir:

Çizmek	Okumak	Yazmak	Kazmak
Sevmek	Bulmak	Görmek	Anlatmak

2. Fiil Çekimleri (Fiilde Kip)

Türkçe 'de fiillerin kip bakımından cümlede kullanımlarında farklılıklar olmaktadır. Aşağıda belirtilen fiil örnekleri, cümlelerin kip ile kullanımıyla zamanı yansıtmaktadır. Fiilde kip ile ilgili bazı örnekler şöyledir:

Ayşe sınıfta kitap **okuyor**. (Şimdiki Zaman)

Rıhtımda bekleyen yolcuları **izliyor**. (Şimdiki Zaman)

Bu yılki festivale Tarkan da **gelecek**. (Gelecek Zaman)

İçini kemiren bu düşüncüyü babasına **anlatacaktı**. (Gelecek Zaman)

Dünya, Güneşin etrafında **döner**. (Geniş Zaman)

En çok macera romanlarını **okurum**. (Geniş Zaman)

Güzel bir araba **aldım**. (Geçmiş Zaman)

Bu son savaşı da kaybedince görevden **alındı**. (Geçmiş Zaman)

E. İNGİLİZCE 'DEKİ BAZI FİİL ÇEŞİTLERİ

İngilizce 'deki fiiller hareket ya da oluş bildirmekte olup, bu fiiller; hareket fiilleri (action verbs / dynamic verbs), durum fiilleri (non-progressive / state / stative verbs) , bağlayıcı fiiller (linking verbs) ve yardımcı fiiller (helping verbs) olarak incelenmektedir.

1. Anlamlarına Göre Fiiller

1.1 Hareket Fiilleri (Action Verbs)

İngilizce 'de hareket fiilleri için “action verbs” ya da “dynamic verbs” gibi terimler kullanılmaktadır. Bu fiiller bir hareketi, işi ya da sahipliği bildirir fiillerdir. Hareket fiilleri ile ilgili bazı örnekler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Break	Bring	Build	Buy
-------	-------	-------	-----

Catch	Choose	Come	Cut
Eat	Fall	Give	Learn
Put	Run	Stand	Swim
Take	Write	Walk	Wear

Hareket fiilleri; geçişli (transitive) ve geçişsiz (intransitive) fiiller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer bir cümlede kullanılan fiil dolaylı ya da doğrudan bir nesneye sahip ise, bu fiil geçişli (transitive verb) olur. Eğer cümlede kullanılan fiil herhangi bir nesneye sahip değilse bu fiil geçişsiz fiil (intransitive verb) olur. Aşağıda belirtilen örnekler incelendiğinde her cümlede bir fiil ve bir nesnenin olduğu açıktır. Dolayısıyla verilen bu örnekler geçişli fiiller kategorisinde yer almaktadır.

Ahmet drank a glass of water. (Ahmet bir bardak su içti.)

Thomas broke the vase. (Thomas vazoyu kırdı.)

Yazgül eats a piece of cake every morning. (Yazgül her sabah bir parça kek yer.)

I am learning English. (İngilizce öğreniyorum.)

Veysi is catching fish now. (Veysi, şuanda balık tutuyor.)

Aşağıda belirtilen bazı örneklerde nesne olmadığı için bu fiiller geçişsiz fiiller olmaktadır. Cümlede hareket bildiren fiiller olmasına rağmen, cümlede nesne olmamasından ötürü fiiller geçişsiz hareket fiilleridir.

All the students stand up when the teacher comes. (Öğretmen geldiğinde, tüm öğrenciler ayağa kalkar.)

John swims in the lake every summer. (John, her yaz gölde yüzer.)

I always walk in this way. (Daima bu yolda yürürüm)

1.2 Durum Fiilleri (Non-progressive / State / Stativeverbs)

Bu tür insanlar ya da bir şeyler arasındaki durumları veya duyguları ifade eden fiillerdir. İngilizcede bu fiiller için bazı örnekler şöyledir:

Forget	Cost	Believe	Be
--------	------	---------	----

Love	Like	Hate	Dislike
Enjoy	Prefer	Doubt	Seem
Know	Understand	Think	Have
Smell	Sound	mind	

Tabloda verilen fiiller içerisinde; ” *think, have, smell, sound ,mind* “ hareket veya eylem bildirdiği takdirde, hareket fiilleri kategorisinde yer alır. Ancak hareket bildirmediğinde ise durum fiilleri içerisinde yer alır. Durum fiilleri ile ilgili bazı örneklerin cümlede kullanımı şöyledir:

I think this car is very expensive (Bence bu araba çok pahalıdır.)

The moon seems very bright. (Ay,çok parlak görünüyor)

I prefer chocolate for my coffee. (Kahvem için çikolata tercih ederim)

Azize likes cats a lot. (Azize kedileri çok sever.)

2. Bağlayıcı Fiiller (Linking Verbs)

Bu fiillere, Türkçe ‘de bağ fiiller olarak adlandırılması mümkündür. Bu tür fiiller; cümlelerin öznesini ya da nesnesini bir yüklem sıfatına ya da yüklem ismine bağlayarak açıklayan fiillerdir. Bağlayıcı fiiller için bazı örnekler şöyledir:

Appear	Taste	Smell	Be
Feel	Look	Remain	Stay
Sound	Grow	Prove	Continue
Turn	Act	Keep	Come
Get	Go	Seem	

Ömer seems very happy today. (Ömer, bugün çok mutlu görünüyor.)

This cookie tastes like Turkish coffee. (Bu kek, Türk kahvesi tadında.)

Ayça appeared sad. (Ayça, üzgün duruyordu/ görünüyordu).

Gülşen became a very famous doctor. (Gülşen çok ünlü bir doktor oldu.)

3. Yardımcı Fiiller (Helping Verbs)

İngilizce 'de yardımcı fiiller bir cümlede esas fiilden önce gelerek cümledeki zaman olgusunu belirtebilir ya da cümlede “modal verb” olarak gelip cümledeki olasılık veya zorunluluk durumunu ifade edebilir. Eğer cümlede yardımcı fiilden sonra esas bir fiil yoksa yardımcı fiil cümle içerisinde esas fiil görevini üstelemektedir. Yardımcı fiilin zaman bağlamında kullanımı aşağıdaki örneklerde belirtilmiştir.

*I **don't walk** in the yard (Avlu'da yürümem) (Geniş Zaman).*

*I **am walking** in the yard (Avluda yürüyorum) (Şimdiki Zaman).*

*I **didn't walk** in the yard (Avluda yürümedim) (Geçmiş Zaman).*

*I **am going to walk** in the yard (Avluda yürüyeceğim) (Gelecek Zaman).*

Cümle içerisindeki zaman olgusu ile ilgili yardımcı fiiller incelendiğinde, bu fiillerin cümlede esas fiil görevinde olmadığı açıktır. Aşağıda zaman olgusu içerisinde kullanılan yardımcı fiiller verilmiştir;

Am	Is	Are	Be
Being	Been	Do	Does
Did	Have	Had	Has
Was	Were		

Olasılık veya zorunlu durumları ifade eden yardımcı fiiller İngilizce 'de “modal verbs “ olarak adlandırılmakta olup, bu fiiller genel olarak aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

May	Might	Can	Could
Must	Shall	Should	Oughtto
Had better	Will	Would	Haveto
Has to			

F. SONUÇ

Bu çalışmada Kürt, Türk ve İngiliz dillerinde yer alan bazı fiiller anlamsal ve zaman kipi açısından betimsel olarak incelenmiştir. Bilindiği üzere, dil bir toplumda iletişimi

sağlayan en temel araçtır. Dolayısıyla, dilin değişimi, gelişimi ya da karşılaştırılması ile ilgili çalışmalar dilbilimin ilerlemesine etkin ve kalıcı olanaklar vereceği umut edilmektedir. Çalışma, karşılaştırmalı bir dil bilim çalışması olup, bilimsel açıdan oldukça önem arz etmektedir çünkü daha önce doğu ve batı dillerinin karşılaştırmalarını ele alan çalışmalar sınırlı sayıda ele alınmıştır. Çalışmada, anlam bakımında fiil çeşitleri incelendiğinde; her üç dilde oluş, durum ve iş-kılış fiillerine örneklerin olduğu açıkça belirtilmiştir; ancak Kürtçe 'de oluş fiilleri cümle içerisinde kullanılırken hemen hemen tüm fiillerde “bûn” ekinin kullanılması gerektiği örneklerden açıkça görülmektedir. Ayrıca kip bakımından, yine her üç dilde kullanımlarının mevcut olduğu görülmüştür; ancak İngilizce 'de doğru kipi kullanılması daha çok yardımcı fiillerin esas fiillerden önce gelerek yapıldığı görülmüştür. İlâveten İngilizce 'de yardımcı fiillerin olması zaman kiplerinin oluşumunda ve öznenin tekil ya da çoğul olarak belirlenmesinde kullanıldığı barizdir. Kürtçe ve Türkçe de ise öznenin çoğul ya da tekil olma durumunun anlaşılması için çoğunlukla fiil ile birlikte bazı eklerin (e, dı, di vb.) olduğu açıktır; ancak Kürtçe için zamanın gelecek olarak belirtilmesinde “ê” eki diğer dillere göre farklılık göstermektedir. Bir dilin başlangıç noktası fiillerdir ve bu fiiller ile dil şekillenip günümüze ulaşmaya çalışmaktadır. Dünya'daki dillerin zaman içerisinde bazı anlamsal ve yapısal değişimlere uğrayıp sonsuzluğunu koruması; cümledeki özne ve yüklem arasında meydana gelen anlamsal yargının fiiller ile pekiştirilmesi ve süregelmesinden ötürüdür çünkü fiiller anlamı belirginleştirir ve özneyi etkileyen durumun dolaylı veya doğrudan gerçekleşme durumunu yansıtır.

Kaynakça

- Aksan, D. (1990). Prof. Dr. Doğan Aksan ile Ülkemizde Dil ve Dilbilim Çalışmaları Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları, Ankara, Hitit Yayınevi.*
- Aydın, Ö. (1997). Anadili eğitimi, yabancı dil öğretimi ve evrensel dilbilgisi. *Dil Dergisi*, 54, 23-30.
- Babayiğit, M. V. (2016). *İngilizce, Kürtçe ve Türkçede zamanların sentaks (Sözdizimsel) karşılaştırması*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Babayiğit, M. V. (2020a). Kürtçe, Türkçe ve İngilizce Atasözlerinde Azim, Başarı, alışkanlık, Kararlılık ve Tembellik İfadeleri. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 244 –

- 257, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.760441>.
- Babayiğit, M. V. (2020b). Does Multimedia Technology Facilitate Pragmatics Awareness among Teenage Learners? A Case of Secondary-School Students. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 164 – 174, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.72414>
- Buran, A. (2011). Kürtler ve Kürt Dili. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6, 3.
- Çelik, M. (2001). Cumhuriyet Döneminde Dilbilimi. *Atatürk'ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu*, 127.
- Demir, N.- Yılmaz, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Demircan, Ö., & Erözden, A. (1990). Dil Üzerine Yayınlar ve İncelemeler (Bir Kaynakça, Derlemesi). *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 191-295.
- Fishman, J. A. (2002). Endangered minority languages: Prospects for sociolinguistic research. *International Journal on Multicultural Societies*, 4(2), 270-275.
- Flowerdew, J. (1999). Description and interpretation in critical discourse analysis. *Journal of Pragmatics*, 31(8), 1089-1099.
- Graddol, D. (1997). *The future of English?* London: The British Council.
- Heredot (1973). Heredot Tarihi, Çev.: Müntekim Ökmen. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Karacan, H. & Kaya, B. (2015). Zazaki ile Kurmanci lehçelerinin fonetik yönünden karşılaştırılması [Phonetic comparison of the Kurmanci and Zazaki dialects]. *International Journal of Kurdish Studies* 1 (2), pp.102 – 115.
- Karacan, H. & Kinay, N. (2016). Öğretmenlerin Kürtçe öğretimine yönelik algılarının incelenmesi [An analysis of teachers' perceptions regarding teaching Kurdish language]. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 1 (1), 24 – 33.
- Karacan, H. & Babayiğit, M. V. (2017). Türk ve Kürt Dillerinin Sentaks (Sözdizimsel) Karşılaştırması. Tiydem Yayıncılık, Editör: Hasan KARACAN, Basım sayısı:3, Sayfa sayısı:238, ISBN:978-605-9512-03-9, Bölüm Sayfaları: 7 -31.
- Karacan, H. (2020). Kurmanji and Zazaki Dialects: Comparative Study on their Phonetics. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (1), 35 – 51 DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.653812>

- Kasap, S. (2018). The role of cognate English–Kurdish words in teaching English. *African Educational Research Journal*, 6(4): 213-217.
- Kasap, S. (2018). *The Effect of Age and Reading on Rhoticity in Kurdish*. TURAN-SAM 37:97-101
- Kasap, S. (2020). *Sosyodilbilim ve Dil Eğitimi. Eğitim Ortamlarında Nitelik* (Ed. Tanhan, F. & Özok H. İ.). Ankara: Anı Yayıncılık
- Kasap, S., Pashayeva, S. (2020) . *Pragmatic Comptence and Foreign Language Teaching*(Ed. Kasap, S.) Ankara: Anı Yayıncılık
- Kıran, Z. (1990). Büyüleyici bir bilim dalı: Dilbilim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 4-9.
- Kocaman, Ahmet (1990) "Önsöz". *Dilbilim Araştırmaları*, 1-3.
- Onan, B. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Öğretiminde Dil Yapılarının Anlama Becerilerini (Okuma/Dinleme) Geliştirmedeki Rolü. yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara:Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özbay, M. (2008). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Pedersen. H (1962). *The Discovery of Language*. Bloomington: University of Indiana.
- Richards, J.C., Platt, J. y Platt, H. (1992). *Dictionary of language teaching & applied linguistics*. Harlow: Longman.
- Saussure, F. (2001). Genel Dilbilim Dersleri. (Çev.: Berke Vardar), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sebüktekin, H. (1982). Yabancı Dil Öğretimi ve Dilbilim. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 241-250.
- Sönmez, N., & Geyik, R. The Comparative and Contrastive Studies of English and Kurdish (Kurmanji) Verb Tenses. *Nübihar Akademi*, 1(5), 82-110.
- Tuna, Osman Nedim (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 49. ISBN 975-16- 0249-1
- Tutaş, N. (2017). İngiliz Dilinde ‘Aydınlanma’: Eski İngilizce’den Günümüze Değişimi ve Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1).
- Uzun, M. (2010). Kürt edebiyatına giriş (Vol. 446). Ithaki Publishing.
- Uzun, N. E. (2012). Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri üzerine. *Türkoloji*

Dergisi, 19(2), 115-134.

Yıldırım, D. (2001). Mustafa Kemal Atatürk, Filolojiler, Medeniyet ve

Bugün. *Atatürk'ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel
Gelişmeler Sempozyumu*, 77.

Yıldırım, K. (2012). *Temel Alistırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi*: Kurmancî

Lehçesi. İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Yule, G. (2006). *The Study of Language*. Cambridge: CUP